

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

**Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys valstybinių
brandos egzaminų programose (Lietuvos atvejo analizė)**

Baigiamasis magistro studijų projektas

Brigita Miseliūnaitė

Projekto autorė

Doc. dr. Gintautas Cibulskas

Vadovas

Kaunas, 2020

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys valstybinių brandos egzaminų programose (Lietuvos atvejo analizė)

Baigiamasis magistro studijų projektas

Edukologija (6211MX020)

Brigita Miseliūnaitė

Projekto autorė

Doc. dr. Gintautas Cibulskas

Vadovas

Prof. Brigita Janiūnaitė

Recenzentė

Kaunas, 2020

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Brigita Miseliūnaitė

Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys valstybinių brandos egzaminų programose (Lietuvos atvejo analizė)

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad mano, Brigitos Miseliūnaitės, baigiamasis projektas tema „Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys valstybinių brandos egzaminų programose (Lietuvos atvejo analizė)“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

Brigita Miseliūnaitė

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Miseliūnaitė, Brigita. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys valstybinių brandos egzaminų programose (Lietuvos atvejo analizė). Magistro baigiamasis projektas/ vadovas doc. dr. Gintautas Cibulskas; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų krypčių grupė): Ugdymo mokslai (M02).

Reikšminiai žodžiai: *asmens branda; asmenybės branda; fizinė branda; kognityvinė branda; psichosocialinė branda; valstybiniai brandos egzaminai.*

Kaunas, 2020. 77 p.

Santrauka

Tyrimo aktualumas - Lietuvoje mokyklos baigimo egzaminai vadinami - brandos egzaminais, o mokyklos baigimo diplomas – brandos atestatu. Asmens branda yra apibrėžiama kaip būseną, kai asmuo yra fiziškai, psichiškai ir emociškai išsivystęs, todėl geba elgtis atsakingai. Lietuvos pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo aprašė (2015) teigiama, kad pagrindinis ugdymo rezultatas yra palaiptam žmogui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas (ŠMM, 2015). Tai suponuoja, jog valstybiniai brandos egzaminai turėtų būti sudaryti taip, kad ne tik tikrintų žinias, bet ir matuotų asmens brandą. Dėl šios priežasties aktualu ištirti, kiek mokiniai pasiekia asmens brandos baigdami mokyklą. Kaip ši branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose? Tyrimo problema - Lietuvos švietimo tarybos atliktame „Lietuvos švietimo būklės tyrime 2013 – 2016“ yra teigiama, kad „Lietuvoje yra iškilusi kompleksinė mokinių pasiekimų ir baigiamųjų egzaminų vertinimo problema“ (Varanauskas, Targamadzė, 2017). Tyrime yra teigiama, kad mokytojai stengiasi paruošti mokinius egzaminams, todėl neugdo asmeninių kompetencijų, kurios yra svarbios asmens brandai. Remiantis šia mintimi, nuspręsta ištirti, kaip asmens branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose Lietuvoje. Tyrimo klausimas - kaip asmens branda atsispindi Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose? Tyrimo objektas - asmens brandos atspindžiai Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose. Tyrimo tikslas - nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybiniuose brandos programose. Tyrimo tikslui pasiekti išsikelti keturi uždaviniai: atskleisti asmens brandos kriterijus ir indikatorius; atskleisti asmens brandos sąvoką konceptualiuose Lietuvos švietimo dokumentuose; pagrįsti asmens brandos Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose tyrimo metodologiją; nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose. Tyrimo tikslui pasiekti, taikyti šie duomenų surinkimo metodai: mokslinės literatūros analizė – atskleisti asmens brandos kriterijai ir indikatoriai; dokumentų analizė - atskleista asmens brandos samprata konceptualiuose Lietuvos švietimo dokumentuose; iš dalies struktūruotas ekspertinis interviu - surinktos ekspertų įžvalgos apie valstybinių brandos egzaminų pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą, galimas šios problemos sprendimo alternatyvas. Taikytas duomenų apdorojimo metodas – turinio analizė. Turinio analizės metodo pagrindu išanalizuotos: trijų pasirinktų valstybinių brandos egzaminų programos, užduotys bei vertinimo kriterijai; duomenys gauti atlikus ekspertinius interviu.

Atlikus teorinį ir empirinį tyrimą nustatyta, jog valstybinių brandos egzaminų pavadinimas neatitinka egzamino turinio. Atlikus mokslinės literatūros analizę sudarytas asmens brandos modelis ir mokyklą baigiančio asmens (vėlyvoji paauglystė) kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė. Nustatyta, jog asmens branda yra sudaryta iš fizinės, kognityvinės ir psichosocialinės brandos. Atlikus Lietuvos konceptualiųjų dokumentų apžvalgą, nustatyta jog asmens branda Lietuvoje yra suvokiama kaip kompetencijų visuma, apimanti žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas. Nustatyta, jog valstybiniai brandos egzaminai tikrina tris kognityvinių gebėjimų lygius, tačiau netikrina fizinės ir psichosocialinės brandos. Empirinis tyrimas buvo atliktas dviem etapais. Pirmajame tyrimo etape pateikta pasirinktų brandos egzaminų programų analizė. Šioje analizėje nustatyta, jog valstybiniai brandos egzaminai patikrina tik tam tikras kognityvinių gebėjimų grupes, tačiau netikrina asmens nuostatų ir kompetencijų. Antrajame tyrimo etape atlikti du iš dalies struktūruoti ekspertiniai interviu. Atlikus ekspertinį interviu nustatyta, jog valstybiniai brandos egzaminai matuoja asmens žinias, supratimą bei gebėjimą laikytis reikalavimų, tačiau nematuoja kompetencijų, įsitikinimų, vertybių. Valstybinių brandos egzaminų pavadinimas kilo iš tradicijos, tačiau pavadinimas neatspindi egzamino turinio. Remiantis ekspertiniu interviu pateikti galimos problemos sprendimo alternatyvos. Apibendrinant gautus rezultatus, nustatyta valstybinių brandos egzaminų pavadinimo ir turinio neatitikimo problema. Rekomenduojama toliau tyrinėti brandos egzaminų klausimą bei pasiremti tarptautinio bakalaureato pavydžiu.

Projektas yra sudarytas iš įvado, trijų dėstymo dalių, išvadų, rekomendacijų ir priedų. Pirmoji dėstymo dalis yra skirta mokslinės literatūros analizei bei Lietuvos konceptualiųjų švietimo dokumentų apžvalgai. Antrąją dėstymo dalimi pagrįsta tyrimo metodologija. Trečioji dėstymo dalis skirta apžvelgti tyrimo rezultatus, pateikiama diskusija. Projektą sudaro 77 puslapių, 15 lentelių, 14 paveikslų ir 2 priedų.

Miseliūnaitė, Brigita. Reflection of Personal Maturity as a Result of Education in State Maturity Exam Programs (Lithuanian Case Study). Master's Final Degree/ supervisor assoc. prof. Gintautas Cibulskas; The Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): Educational Sciences (M02).

Keywords: *personal maturity; personality maturity; physical maturity; cognitive maturity; psychosocial maturity; state maturity exams.*

Kaunas, 2020. 77 pages.

Summary

The novelty of research - in Lithuania, school leaving exams are called maturity exams, and school leaving diploma is called a maturity certificate. A person's maturity is defined as a state in which a person is physically, mentally and emotionally developed and therefore able to behave responsibly. The description of Lithuanian primary, basic and secondary education (2015) states that the main result of education is the gradually acquired competencies indicating the spiritual, intellectual and physical maturity of a person, which include knowledge, understanding, abilities and attitudes (ŠMM, 2015). This presupposes that state maturity exams should be designed to not only test knowledge but also measure a person's maturity. For this reason, it is relevant to investigate the extent to which students reach personal maturity after leaving school. How is this maturity reflected in state maturity exam programs? The problem of the research is that the "Lithuanian State of Education Survey 2013-2016" conducted by the Lithuanian Education Council states that "there is a complex problem of assessment of students' achievements and final exams in Lithuania" (Varanauskas, Targamadžė, 2017). The study states that teachers strive to prepare students for exams and therefore do not develop personal competencies that are important for a person's maturity. Based on this idea, it was decided to investigate how a person's maturity is reflected in the state maturity examination programs in Lithuania. The object of the research is the reflections of personal maturity in Lithuanian state maturity examination programs. The aim of the research is to determine the reflections of personal maturity in Lithuanian state maturity programs. To achieve the goal of the research, four tasks were set: to reveal the criteria and indicators of a person's maturity; to reveal the concept of personal maturity in conceptual Lithuanian educational documents; to substantiate the research methodology of personal maturity in Lithuanian state maturity examination programs; to determine the reflections of a person's maturity in the Lithuanian state maturity examination programs. To achieve the goal of the research, the following data collection methods were applied: analysis of scientific literature - personal maturity criteria and indicators were revealed; document analysis - the concept of personal maturity is revealed in conceptual Lithuanian educational documents; partially structured expert interview - expert insights on the problem of discrepancy between the name and content of state matriculation examinations and possible alternatives for solving this problem were collected. The applied data processing method - content analysis. On the basis of the content analysis method, the following were analysed: the programs, tasks and assessment criteria of the three selected state maturity exams; data were obtained from expert interviews.

Theoretical and empirical research has shown that the title of state maturity exams does not correspond to the content of the exam. Based on the analysis of the literature, a model of personal maturity and an evaluation table of criteria and indicators of a person maturity (late adolescence) were developed. A person's maturity has been found to consist of physical, cognitive, and psychosocial

maturity. Based on review of Lithuanian conceptual documents, it was established that a person's maturity in Lithuania is perceived as a set of competencies, which includes knowledge, understanding, abilities and attitudes. It was found that the state final examination reflects the three levels of cognitive skills, however, does not verify the physical and psychosocial maturity. The empirical study was conducted in two stages. In the first stage of the research, the analysis of selected maturity exam programs is presented. This analysis found that state maturity exams test only certain groups of cognitive abilities, but do not test a person's attitudes and competencies. In the second phase of the study, two partially structured expert interviews were conducted. After the expert interview, it was established that the state maturity exams measure a person's knowledge, understanding and ability to comply with the requirements, but do not measure competencies, beliefs and values. The name of the state maturity exams comes from tradition, but the name does not reflect the content of the exam. Based on the expert interview, present possible solutions to the problem. Summarizing the obtained results, the problem of discrepancy between the name and content of state maturity exams was identified. It is recommended to further study the issue of maturity exams and to build on the example of an international baccalaureate.

The project consists of an introduction, three parts, conclusions, recommendations and appendices. The first part is devoted to the analysis of scientific literature and the review of Lithuanian conceptual educational documents. The second part is based on research methodology. The third part is to review the results of the research, a discussion is presented. The project consists of 77 pages, 15 tables, 14 figures and 2 appendices.

Turinys

Lentelių sąrašas.....	9
Paveikslų sąrašas	10
Santrumpų ir terminų sąrašas	11
Įvadas.....	12
1. Asmens brandos kriterijų apžvalga.....	15
1.1. Asmens ir asmenybės brandos koncepcija	15
1.1.1. Fizinė branda vėlyvojoje paauglystėje	17
1.1.2. Kognityvinė branda vėlyvojoje paauglystėje	19
1.1.3. Psichosocialinė branda vėlyvojoje paauglystėje.....	21
1.1.4. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje modelis ir vertinimo lentelė	27
1.2. Asmens brandos atspindžiai konceptualiuosiuose Lietuvos švietimo dokumentuose.....	30
2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindžiai Lietuvos valstybiniuose ugdymo programose – tyrimo metodologijos pagrindimas	36
2.1. Tyrimo tipas.....	36
2.2. Tyrimo įgyvendinimo planas.....	37
2.3. Ekspertų atrankos kriterijai ir kodavimas.....	38
2.4. Empirinio tyrimo instrumentai	39
2.5. Surinktų duomenų apdorojimo metodai	40
2.6. Tyrimo etikos principai	41
3. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindys Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose – empirinio tyrimo rezultatų analizė.....	43
3.1. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys Lietuvos VBE programose.....	43
3.1.1. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys Lietuvos VBE užduotyse	47
3.1.2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindžiai Lietuvos VBE vertinimo kriterijuose	51
3.2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindys Lietuvos VBE programose – ekspertinio interviu rezultatų analizė.....	55
3.3. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindžių empirinio tyrimo duomenų interpretacija ir diskusija	62
Išvados	68
Rekomendacijos.....	70
Literatūros sąrašas	71
Informacijos šaltinių sąrašas.....	74
Priedai.....	77

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė (sudaryta autorės)	27
2 lentelė. XXI amžiaus kompetencijos (adaptuota iš World Economic Forum, 2015, p. 4).....	31
3 lentelė. Asmens brandos samprata konceptualiuosiuose Lietuvos švietimo dokumentuose (sudaryta autorės)	33
4 lentelė. Ekspertų kodavimo lentelė.....	39
5 lentelė. Ekspertinio interviu klausimų pagrindimo lentelė.....	40
6 lentelė. Lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos ir istorijos valstybinių brandos egzaminų programų lyginamoji analizė	44
7 lentelė. Asmens brandos atspindžiai valstybinių brandos egzaminų programose - analizė	45
8 lentelė. Asmens brandos atspindys VBE užduotyse - analizė	48
9 lentelė. Asmens brandos atspindžiai VBE vertinimo instrukcijose - analizė	52
10 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kas netikrinama VBE.....	55
11 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kas yra tikrinama VBE	57
12 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kodėl VBE vadinami brandos egzaminais.....	57
13 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - VBE pavadinimo ir turinio problemos sprendimo alternatyvos.....	58
14 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - brandos darbo privalumai ir trūkumai.....	60
15 lentelė. Ekspertinio interviu analizė – kaip mokinio ir mokytojo sąveikoje yra kaupiami kokybiniai kompetencijų įrodymai	61

Paveikslų sąrašas

1 pav. Subrendusio ir nebrandaus asmens bruožai (sudaryta autorės)	17
2 pav. Fizinė asmens branda vėlyvoje paauglystėje (sudaryta autorės)	19
3 pav. Kognityvinė branda vėlyvojoje paauglystėje (sudaryta darbo autorės).....	21
4 pav. Asmenybės bruožų modelis „Didysis penketas“ (adaptuota pagal Klimstra, Hale, Raaijmakers ir Meeus (2012))	24
5 pav. Psichosocialinė branda vėlyvojoje paauglystėje (sudaryta autorės).....	26
6 pav. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje modelis (sudaryta autorės).....	27
7 pav. Tyrimo įgyvendinimo planas	37
8 pav. Empirinio tyrimo etapai	38
9 pav. Empirinio tyrimo instrumentai.....	39
10 pav. Tyrimo išvados - kas yra tikrinama VBE programose	62
11 pav. Tyrimo išvados - VBE pavadinimas.....	63
12 pav. Tyrimo išvados - VBE pavadinimo ir turinio problemos sprendimo alternatyvos.....	64
13 pav. Tyrimo išvados - Brandos darbo privalumai ir trūkumai	65
14 pav. Empirinio tyrimo stiprybės ir trūkumai	66

Santrumpų ir terminų sąrašas

Santrumpos:

- **VBE** – valstybiniai brandos egzaminai.
- **BD** – brandos darbas.
- **ŠMM** – Švietimo ir mokslo ministerija.
- **ŠMSM** – Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.
- **NEC** – Nacionalinis egzaminų centras.
- **EBPO** – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (*angl. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*).
- **PISA** – tarptautinė moksleivių vertinimo sistema (*angl. Programme for International Student Assessment, PISA*).

Terminai:

- **Branda** – būseną, kai asmuo yra fiziškai, psichiškai ir emociškai išsivystęs, todėl geba elgtis atsakingai.
- **Asmuo** – žmogus, vyras, moteris, vaikas.
- **Asmenybė** – ypatingas žmogaus savybių derinys, kuris tą žmogų išskiria iš kitų, tai parodo žmogaus elgesys, jausmai ir mąstysena.
- **Asmenybės branda** - apima socialinius ir emocinius asmens brandos požymius, dar vadinama – psichosocialine branda.
- **Paauglystė** – laikotarpis nuo 13 iki 21 metų amžiaus, kurio metu įvyksta biologiniai, kognityviniai ir psichosocialiniai pokyčiai, padedantys pasiruošti suaugusiojo gyvenimui.
- **Vėlyvoji paauglystė** – laikotarpis nuo 16 iki 21 metų amžiaus. Dar kitaip vadinami - bręstantys suaugusieji. Tokie žmonės yra pasiekę biologinę brandą, tačiau dar neturi socialinės brandos, būdingos suaugusiems.
- **Kognityvinė raida** – mąstymo operacijų pokyčiai.
- **Metakognitacija** – gebėjimas mąstyti apie mąstymo procesus.
- **Išmintis** - žinių, patirties, supratimo, atsargumo panaudojimas ieškant ir priimant problemų sprendimus, išmintis vystosi per patirtį.

Ivadas

Aktualumas. Branda (*angl. maturity*) yra apibrėžiama, kaip žmogaus raidos stadija, kai asmuo yra visiškai suaugęs bei išsivystęs (HarperCollins Publishers, 2019). Žvelgiant iš asmenybės psichinės perspektyvos branda suvokiama, kaip gebėjimas psichiškai ir emociškai elgtis kaip suaugęs žmogus (Cambridge Dictionary, 2019). Šiame tyrime branda yra apibrėžiama kaip būseną, kai asmuo yra fiziškai, psichiškai ir emociškai išsivystęs, todėl geba elgtis atsakingai. Lietuvoje mokyklos baigimo egzaminai vadinami valstybiniais brandos egzaminais (toliau VBE), o mokyklos baigimo pažymėjimas vadinamas brandos atestatu. Šis pavadinimas kilo iš lotyniškos sąvokos „*matura*“ – brandos diplomas. Ši sąvoka yra taikoma daugelyje Europos sąjungos šalių: Bosnija ir Hercegovina, Albanija, Austrija, Bulgarija, Kroatija, Čekija, Vengrija, Italija, Kosovas, Lichtenšteinas, Serbija, Slovakija, Slovėnija, Šveicarija, Ukraina ir kitos. Tačiau bendrine anglų kalba mokyklos baigimo egzaminas vadinamas sąvoka „*matriculation examination*“. Ši sąvoka reiškia, galutinis egzaminas, kurį laiko mokiniai paliekantys mokyklą arba stojimo į aukštąją mokyklą egzaminas (Lexico.com, 2020). Jungtinėse Amerikos valstijose mokyklos baigimo egzaminai yra vadinami „išėjimo egzaminais“ (*angl. exit examination*). Suomijoje mokyklos baigimo egzaminai yra vadinami sąvoka „*ylioppilastutkinto*“, kuri reiškia mokyklos baigimo egzaminai (infoFinland.fi, 2019). Estijoje mokyklos baigimo egzaminai yra vadinami – valstybiniais egzaminais (*angl. state examinations*) (Republic of Estonia, Ministry of Education and Research, 2020). Kyla klausimas, ar Lietuvoje pasirinktas mokyklos baigimo egzaminų pavadinimas - brandos egzaminas, kilęs iš lotyniškos sąvokos „*Matura*“, iš tiesų atspindi asmens brandą?

Lietuvos pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo aprašė (2015) teigiama, kad pagrindinis ugdymo rezultatas yra palaiapsniui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas (ŠMM, 2015). Tai suponuoja, kad VBE turėtų būti sudarytas taip, kad ne tik tikrintų žinias, bet ir matuotų asmens brandą. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) yra teigiama, kad „išsilavinimas – <...> pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija“. Geros mokyklos koncepcijoje (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad pagrindinis mokyklos veiklos rezultatas - mokinių asmenybės branda. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) teigiama, kad „svarbiausi mokinių ugdymo(si) <...> rezultatai – optimali asmenybės branda, kaip mokinio įgytų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų visuma“. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) numatyta, kad mokinių ugdymo(si) rezultatas – „nuosekli branda įgyjant XXI a. reikalingas kompetencijas“. Remiantis konceptualiaisiais Lietuvos švietimo dokumentais galima daryti išvadą, kad asmens branda yra svarbiausias bendrojo ugdymo tikslas bei rezultatas. Asmens branda dokumentuose yra tapatinama su kompetencijų visuma. Tačiau Nacionalinis egzaminų centras brandos egzaminą (toliau BE) apibrėžia kaip „fiksuoto, kelių valandų trukmės laiko metu atliekamas mokinio žinių ir gebėjimų, apibrėžtų egzaminų programoje, patikrinimas, naudojant „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotį su konkrečiai apibrėžtais klausimais ir numatomais teisingais atsakymais visiems tą egzaminą laikantiems mokiniams“ (NEC). Taigi brandos egzaminų apibrėžimas suponuoja, jog egzaminas tikrina mokinių žinias ir gebėjimus, numatytus egzaminų programoje, o ne kompetencijų visumą. Dėl šios priežasties aktualu ištirti, kiek mokiniai pasiekia asmens brandos baigdami mokyklą. Kaip ši branda atsispindi VBE programose?

Problema. Lietuvos švietimo tarybos atliktame „Lietuvos švietimo būklės tyrime 2013 – 2016“ yra teigiama, kad „Lietuvoje yra iškilusi kompleksinė mokinių pasiekimų ir baigiamųjų egzaminų vertinimo problema“ (Varanauskas, Targamadžė, 2017). Dabartinė valstybinė baigiamųjų egzaminų

sistema seniau turėjo teigiamą poveikį švietimo sistemos skaidrumui. Tačiau standartizavus egzaminų reikalavimus, sukūrus į individualų mokinių pasiekimų lygį ir kūrybiškumą neatsižvelgiančias vertinimo metodikas, atsirado atotrūkis tarp bendrųjų ugdymo programų. Egzaminai susiaurina bendrojo ugdymo programą tiek, kad mokiniai ir mokytojai ruošiasi tik tiek, kad išlaikytų valstybinius brandos egzaminus. Dėl šios priežasties yra skiriama per mažai dėmesio socialinėms, kultūrinėms ir kūrybinėms mokinių kompetencijoms ugdyti, kurios ir skatina asmenybės brandą. EBPO (2017) švietimo Lietuvoje vertinimo tyrime yra pabrėžiama valstybinių brandos egzaminų sureikšminimo problema. Dokumente teigiama, kad brandos egzaminai nulemia mokyklos baigimą ir galimybę įstoti į aukštąją mokyklą, tai skatina pedagogus ir mokinius ugdymo(si) procesą orientuoti į pasiruošimą egzaminams, o ne žinių kaupimą. Kadangi egzaminai lemia mokinių ateitį, mokykloms sunku sukurti nuolatinės ir nuoseklias ugdymo paskatas per visus vidurinio ugdymo metus (EBPO, 2017, p. 125). Neabejotina, kad asmens branda yra labai svarbus ugdymo rezultatas ir prie jo pasiekimo svariai prisideda mokyklos. Tačiau norint sužinoti, koks pasiekiamas rezultatas ugdant dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančias kompetencijas yra būtina turėti šių kompetencijų pamatavimo kriterijus. Jeigu brandos egzaminų rezultate yra mokiniui išduodamas/ neišduodamas brandos atestatas, tad kyla klausimas kaip asmens branda atsispindi brandos egzaminuose? Kaip ji yra matuojama?

Ištirtumas. Nacionaliniai brandos egzaminai Lietuvoje nėra plačiai tyrinėjama mokslo sritis. Skūpas (2011) atliko informacinių technologijų brandos egzamino pasikeitimų analizę. Matematikos valstybinio brandos egzamino struktūros ir tematikos pokyčius nuo 1999 iki 2012 analizavo Pekarskas (2012). Nauckūnaitė (2014) tyrinėjo Lietuvos kalbos ir literatūros ugdymo siekinius ir jų įgyvendinimo retrospektyvą. Atlikus Lietuvos ir užsienio autorių literatūros apžvalgą nepavyko aptikti tyrimų, kurie nagrinėtų kaip valstybiniai egzaminai atspindi asmens brandą. Dėl šios priežasties nuspręsta atlikti tyrimą ir nustatyti kaip asmens branda atsispindi Lietuvos VBE programose. Tyrimus šia tematika rekomenduojama tęsti ir toliau.

Tyrimo klausimas. Kaip asmens branda atsispindi Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose?

Tyrimo objektas. Asmens brandos atspindžiai Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose.

Tyrimo tikslas. Nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybinių brandos programose.

Tyrimo uždaviniai:

1. atskleisti asmens brandos kriterijus ir indikatorius;
2. atskleisti asmens brandos sąvoką konceptualiuose Lietuvos švietimo dokumentuose;
3. pagrįsti asmens brandos Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose tyrimo metodologiją;
4. nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose.

Tyrimo metodai:

Duomenų rinkimo:

- **mokslinės literatūros analizė** – atskleisti asmens brandos kriterijai ir indikatoriai;
- **dokumentų analizė** – atskleista asmens brandos samprata konceptualiuose Lietuvos švietimo dokumentuose;

- **iš dalies struktūruotas ekspertinis interviu** – surinktos ekspertų įžvalgos apie valstybinių brandos egzaminų pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą, galimas šios problemos sprendimo alternatyvas.

Duomenų apdorojimo:

- **turinio analizė** – išanalizuotos 3 pasirinktų 2019 metų valstybinių brandos egzaminų programos, užduotys ir vertinimo instrukcijos bei ekspertų interviu duomenys.

1. Asmens brandos kriterijų apžvalga

Šiame skyriuje yra siekiama apibrėžti asmens ir asmenybės brandos koncepciją, apibūdinti paaugliams būdingą fizinę, kognityvinę ir psichosocialinę brandą. Nagrinėjamas vėlyvosios paauglystės raidos etapas, nes šiuo gyvenimo laikotarpiu paaugliai laiko valstybinius brandos egzaminus. Atlikus mokslinės literatūros apžvalgą nustatyti asmens ir asmenybės brandos kriterijai. Dokumentų apžvalgos metodo pagrindu siekiama atskleisti, kaip asmens ir asmenybės branda yra apibrėžiama Lietuvos švietimo dokumentuose. Remiantis mokslinės literatūros ir dokumentų apžvalgos metodais, sukurtas asmens brandos modelis bei asmens brandos kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė. Šio modelio pagrindu atliktas empirinis tyrimas.

1.1. Asmens ir asmenybės brandos koncepcija

Cambridge anglų kalbos žodyne asmuo (*angl. person*) tai – žmogus, vyras, moteris, vaikas. Sąvoka asmenybė (*angl. personality*) reiškia ypatingą žmogaus savybių derinį, kuris tą žmogų išskiria iš kitų, tai parodo žmogaus elgesys, jausmai ir mąstysena. Asmuo turi tam tikrą asmenybę, tačiau asmuo ir asmenybė nėra tapačios sąvokos. Branda (*angl. maturity*) yra apibrėžiama kaip būseną, kai asmuo yra fiziškai, psichiškai ir emociškai išsivystęs, todėl geba elgtis atsakingai.

Anot psichologų Greenberger ir Sorensen (1974) asmens brandą (*angl. personal maturity*) sudaro trys požymių grupės: biologiniai (fiziniai), socialiniai ir psichologiniai. Subrendęs asmuo geba adekvačiai veikti, sąveikauti su kitais bei kurti socialinius ryšius. Brandžiam asmeniui būdingas brandus mąstymas, socialinė ir emocinė branda. Šie veiksniai yra tarpusavyje neatsiejami. Manoma, kad asmuo nusprendžia elgtis netinkamai dėl kognityvinių trūkumų, pavyzdžiui, dėl žemo intelekto. Taip pat netinkamą elgesį iššaukia socialiniai ir emociniai veiksniai, tokie kaip, aplinkinių įtaka, impulsyvumas.

Asmenybės branda (*angl. personality maturity*) apima socialinius ir emocinius asmens brandos požymius. Dar tai yra vadinama psichosocialine branda. Psichologai Cauffman ir Steinberg (1996) išskiria tris psichosocialinės brandos kategorijas:

1. temperamentas – gebėjimas valdyti impulsus bei agresiją;
2. perspektyva – gebėjimas apsvarstyti įvairius požiūrius, atsižvelgti į ilgalaikes pasekmes;
3. atsakomybė – gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo elgesį bei atsispirti kitų įtakai.

Gottfredson ir Hirschi (1990) savikontrolę apibrėžia kaip orientaciją į priekį, planavimą, fizinį savęs valdymą, mąstymą apie kitus. Malonumų siekimas šią minutę, negalvojimas apie ateitį, fizinės agresijos naudojimas, egocentriškas elgesys bei mąstymas tik apie save yra siejamas su savikontrolės trūkumu ir asmenybės brandos nebuvimu.

Cramer (2012) teigia, kad yra du pagrindiniai kriterijai, kuriais remiantys yra nustatomas skirtumas tarp subrendusio ir nesubrendusio žmogaus. Pirmasis požymis tai žmogaus amžius. Vyresni žmonės pasižymi didesne branda nei jaunesni. Antrasis požymis siejamas su konkrečiomis žmogaus savybėmis. Pavyzdžiui, nagrinėjant tapatybės ugdymą, asmenybė, kuri geba prisiimti atsakomybę yra laikoma brandesne, nei ta, kuri negeba.

Anot Soldatova ir Shlyapnikova (2013) asmenybės brandos pasiekimas siejamas su žmogaus amžių atitinkančių asmenybės savybių formavimusi ir integracija. Asmenybės branda yra sistema apimanti

tam tikram amžiui būdingas vertybes, gyvenimo kryptį bei pasiektą „Ego“ tapatumą (Soldatova, Shlyapnikova, 2013, p. 284). Cramer (2012) teigia, kad vienas iš būdų įvertinti asmenybės brandą, vertinant „Ego“ tapatumą. Freud (1937) teigė, kad žmogų valdo instinktyvūs potraukiai (alkio, troškulio, skausmo vengimas ir panašiai), kurie žmogui padeda išgyventi, tai yra vadinama „Ego“ instinktais (cit. iš Žukauskienė, 2012, p. 50). Freud pažymėjo, kad „Ego“ paskirtis yra užtikrinti organizmo egzistavimą. „Ego“ yra realistiškas, jis nukreiptas į aplinkinį pasaulį, taip pat ir į vidaus poreikius. Pirmoji „Ego“ funkcija yra apsaugoti nuo potraukio patenkinimo, net kai tas potraukio objektas yra šalia. Antroji „Ego“ funkcija yra kontroliuoti mintis, patenkančias į sąmonę. Trečioji „Ego“ funkcija yra nukreipti asmens elgesį į tuos tikslus, kurie yra priimtini. „*Ego dėka asmuo pasirenka savo tikslo prasmę, suranda tinkamiausius kelius savo tikslui pasiekti, lygina vienas vertybes su kitomis*“ (cit. iš Žukauskienė, 2012, p. 52). Psichologinę brandą pasiekęs žmogus turi stiprų „Ego“ – išmintingas, integralus, valingas, tvirtas, sveikas ir kūnu ir siela. Tvirtą „Ego“ turintis žmogus nėra vien orientuotas į tikslą, toks žmogus geba mėgautis tikslo siekimo procesu.

Viena populiariausių asmenybės brandos teorijų, tai Rogers (1961) *funkcionuojančios asmenybės aprašymas*. Ši teorija aiškina žmogaus tapimo asmenybe procesą. Rogers (1961, p. 108) pažymi, kad žmogaus pagrindinis tiesioginis ir netiesioginis gyvenimo tikslas yra tapti savimi. Pasinaudodamas psichoterapeuto patirtimi mokslininkas apibendrina, kad geras gyvenimas nėra fiksuota būseną. Rogers (1961, p. 187) teigia, kad geriausias gyvenimas yra judėjimas ta kryptimi, kurią žmogaus organizmas pasirenka, kad jaustųsi laisvas. Funkcionuojantis – subrendęs žmogus yra tas, kuris yra atviras naujoms patirtims, su dideliu polinkiu išgyventi kiekvieną akimirką visa širdimi, pasitikintis savimi įvairiose situacijose. Pasitikėjimas savimi yra įrankis, skatinantis žmogų veikti. Toks žmogus yra visiškai susigyvenęs su savo jausmais ir reakcijomis, todėl yra emociškai stabilus.

Maslow (1971) teigė, kad brandžios asmenybės pasižymi šiais bruožais: priima tikrovę, yra atsakingi, etiški, spontaniški, laisvi. Subrendę žmonės į pasaulį žvelgia nuolatos vertindami, stebėdami ir bijodami.

Kao (1998, p. 5) teigia, kad branda yra „*asmenybės būties būseną bei tapimo procesą, o griežtąją prasmę tai reiškia, brendimo laipsnį ir gyvenimo kokybę tam tikrame gyvenimo etape*“. Tačiau visiško brandumo būsenos yra neįmanoma pasiekti, nes žmonėms visada yra vietos augti.

Fromm (1956, p. 8) teigia, kad žmogus turi susivienyti su kitais žmonėmis ir pasauliu, kad suprastų savo prigimtį. Susivienijimą suaktyvina meilė, nes „*meilė pirmiausia duoda, o ne ima*“ (Fromm, 1956, p. 18). Dovanojimas vyksta iš laisvo valios. Dovanojime svarbiausia yra ne materialūs dalykai, o meilė, apibūdinama kaip „*rūpestis, atsakomybė, pagarba ir žinios*“ (Fromm, 1956, p. 24). Tik subrendęs žmogus gali iš tikrųjų mylėti iš laisvos valios. Taigi psichologiškai subrendęs žmogus tas, kuris yra prasmingai susijęs su pasauliu, esančiu už savęs ribų, kuris myli laisva valia.

Anot Roberts ir Mroczek (2008) „*emocinis stabilumas, sąmoningumas ir gebėjimas palaikyti gerus santykius yra siejamas su subrendimu. Todėl, kad yra tikimasi, jog šios savybės padės asmeniui lengviau įsiliesti į socialinį gyvenimą*“ (cit. iš Specht, Egloff ir Schmukle, 2012, p. 182). Dažniausiai yra tikimasi, kad individai subręš su amžiumi, tačiau nėra iki galo aišku, kokie veiksniai paskatina šią brandą. Mokslininkai nustatė, kad net kintant socialinio gyvenimo vaidmenims (vedybos, vaiko gimimas, darbo pakeitimas), brandos pokyčiai yra labai susiję su pasitenkinimu gyvenimu (Specht, Egloff ir Schmukle, 2012).

ASMENS BRANDOS BRUOŽAI	NEBRANDOUS ASMENS BRUOŽAI
FIZINĖ BRANDA – asmens kūnas yra fiziškai ir lytiškai išsivystęs.	FIZINĖ BRANDA – asmens kūnas yra nėra fiziškai ir lytiškai išsivystęs.
KOGNITYVINĖ BRANDA – vyksta pažintinių gebėjimų raida, žmogus geba mokytis, prisiminti informaciją, mąstyti apie savo mąstymo procesus.	KOGNITYVINĖ BRANDA – nevyksta pažintinių gebėjimų raida, žmogus susiduria su įvairiais mokymosi sunkumais, atminties sutrikimais, mąstymo procesų sutrikimais.
SOCIALINĖ BRANDA - asmuo geba užmegzti socialinius santykius, geba mylėti, suvokia savo lytinį tapatumą, prisiima atsakomybę už socialinius veiksmus.	SOCIALINĖ BRANDA – sunku užmegzti bei išlaikyti socialinius santykius, sunku prisitaikyti naujoje socialinėje aplinkoje, negeba palaikyti romantinių santykių, pasireiškia egocentriškas elgesys, pasiduoda aplinkinių įtakai.
PSICHINĖ BRANDA – asmuo prisiima atsakomybę už savo veiksmus, susiformavęs stiprus „Ego“ tapatumas, emocinis stabilumas, asmuo yra sąmoningas, atviras naujoms patirtims, galvoja apie ateitį.	PSICHINĖ BRANDA – asmuo negeba prisiimti atsakomybės už savo veiksmus, nekontroliuoja emocijų, gyvena šia minute ir negalvoja apie veiksmų pasekmes, neturi aiškaus tapatybės jausmo.

1 pav. Subrendusio ir nebrandaus asmens bruožai (sudaryta autorės)

Apibendrinant galima teigti (žr. 1 pav.), kad asmuo ir asmenybė nėra tapačios sąvokos. Asmuo - tai žmogus, o asmenybė - tai tam tikras žmogaus savybių rinkinys. Asmens branda, tai stadija, kai žmogus yra fiziškai, psichiškai ir emociškai išsivystęs. Brandus asmuo pasižymi šiomis fizinėmis savybėmis: fizinė branda, kognityvinė branda. Brandus asmuo pasižymi šiomis socialinėmis savybėmis: gebėjimas sutarti su kitais, gebėjimas mylėti. Brandus asmuo pasižymi šiomis psichinėmis savybėmis: atsakingas, susiformavusi tapatybė, emocinis stabilumas, atviras patirtims, galvoja apie ateitį, sąmoningas. Nebrandus asmuo gali turėti fizinės arba kognityvinės raidos sutrikimų. Gali pasižymėti egocentriškumu, lengvai paveikiamas kitų žmonių, gyvena šia minute, neprisiima atsakomybės, negalvoja apie pasekmes, neturi stiprios „Ego“ tapatybės.

1.1.1. Fizinė branda vėlyvojoje paauglystėje

Paauglystė, tai pereinamasis laikotarpis iš visiškai priklausomybės nuo tėvų iki visiškai socialinės ir ekonominės nepriklausomybės. Jaunystė yra priskiriama pirmajai brandos pakopai (Žukauskienė, 2012, p. 483). Cambridge žodyne paauglys yra apibrėžiamas, kaip jaunas asmuo tarp 13 ir 19 metų amžiaus. Paauglystė atspindi augimo procesą – brandos pasiekimą. „Paaugliai susiduria su biologiniais, kognityviniais, socialiniais ir emociniais pokyčiais, prie kurių turi prisitaikyti“ (Žukauskienė, 2012, p. 486). Paauglystė paprastai laikoma formuojamuoju periodu žmogaus gyvenime. Asmenys patiria milžiniškus brendimo pokyčius tiek fizine, tiek psichosocialine prasme (Erikson, 1950). Paauglystė dažniausiai yra skirstoma į tris fazes (Žukauskienė, 2012, p. 486):

1. ankstyvoji paauglystė (11-14 metų) – greitai biologiniai pokyčiai, didelis stresas;
2. vidurinioji paauglystė (14 – 16 metų) – vyksta nuoseklūs biologiniai pokyčiai, stresas mažėja;
3. vėlyvoji paauglystė (16 – 19 metų) – paaugliai subręsta ir atrodo kaip suaugusieji.

Tačiau kai kurie mokslininkai paauglystės ribas praplečia iki 21 metų. Šio amžiaus asmenys yra „bręstantys suaugusieji“ (angl. *emerging adults*). Tokie žmonės yra pasiekę biologinę brandą, tačiau

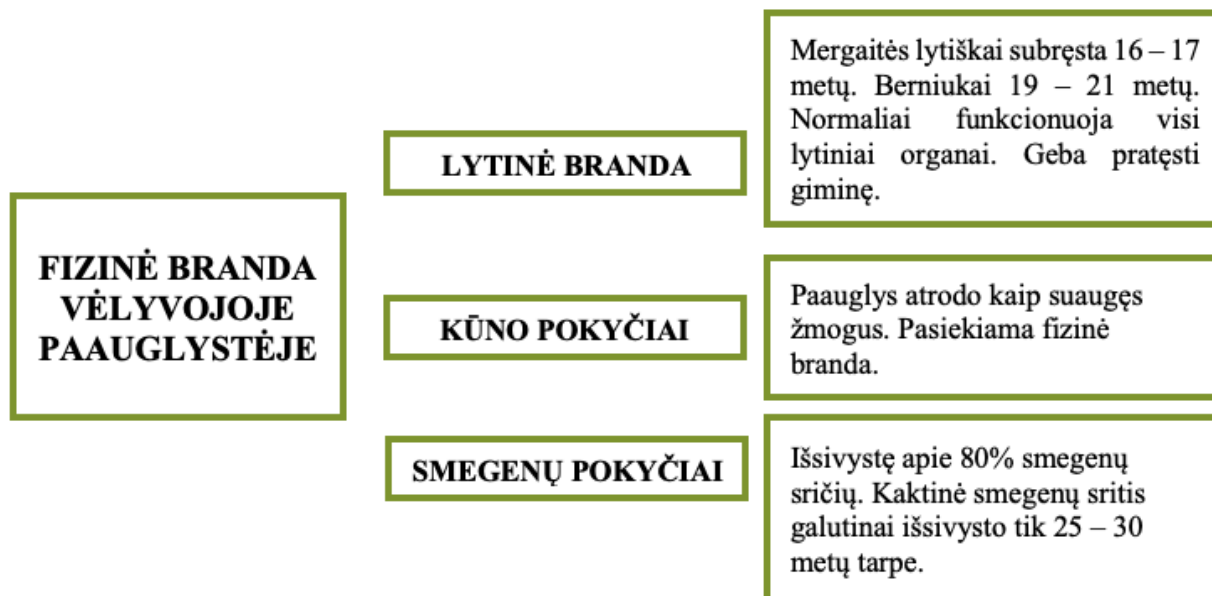
dar neturi socialinės brandos, būdingos suaugusiems (Žukauskienė, 2012, p. 486). Šiame darbe vėlyvoji paauglystė bus suvokiama kaip laikotarpis nuo 16 iki 21 metų.

Paauglystėje yra siejama su lytinio brendimo pradžia. Mergaičių lytinis brendimas prasideda 12 – 15 metų laikotarpyje, o lytinio brendimo pabaiga 16 – 17 metų amžiuje. Šiuo laikotarpiu mergaitėms galutinai susiformuoja krūtys, susireguliuoja mėnesinių ciklas. Tuo tarpu berniukų lytinis brendimas prasideda 1 – 3 vėliau nei mergaičių. Berniukų lytinis brendimas prasideda 13 – 16 metų tarpe ir baigiasi apie 19 – 21 gyvenimo metus. Berniukų lytinio brendimo pabaigoje galutinai susiformuoja vyriškos kūno proporcijos, pradeda normaliai funkcionuoti vyriški lytiniai organai, stiprėja barzdos plaukai. Paauglystė baigiasi lytinių laikų subrendimu ir jų funkcionavimu. Šis funkcionavimas yra siejamas su vaisingumu (Žukauskienė, 2012, p. 489). Lytinio brendimo laikotarpis daro įtaką paauglių psichologinei būklei. Paaugliai savo lytinį brendimą sieja su pilnavertiškumo jausmu.

Nuokrypio hipotezė teigia, kad per anksti ar per vėlai bręstantys paaugliai skirtingai prisitaiko, nes jų socialinis statusas priklauso nuo bendraamžių. Tai nutinka todėl, nes šie paaugliai labai išsiskiria savo bendraamžių grupėje. Tuo tarpu Simmonsas ir Blythas (1987) teigia, kad per anksti bręstantys paaugliai yra priskiriami padidintos rizikos grupei. Taip yra todėl, nes per anksti prasidėję pokyčiai kelia daugiau streso, o tai gali iššaukti elgesio sunkumus.

Pseudobranda – kai dar nesubrendęs individas prisiima suaugusiųjų vaidmenį, pavyzdžiui, tampa tėvais, susiranda darbą, pradeda lytinius santykius, ima vartoti alkoholį (Ūselė, 2011). Pseudobrandūs asmenys labai skuba suaugti, tačiau jie neįaučia brandiems individams įprastų atsakomybių. Pasak brandos plyšio teorijos (Galambos, Barker, Tilton-Weaver, 2003), kai kurie individai greičiau subręsta fiziškai, nei psichosocialiniai. Tokiais atvejais jaunuoliai lygiuojasi į vyresnius asmenis ir ima juos karoti, nors realiai dar nėra pasiruošę suaugusiųjų gyvenimui.

Paauglystės laikotarpiu ypač intensyviai auga paauglių kūnas. Ūgis ir kūno masė staigiai didėja, greitai auga kaulai, raumenys vystosi lėčiau. Auga vidaus raumenys, kraujagyslės. Intensyviai vystosi smegenys. 1999 metais JAV Nacionalinio psichinės sveikatos institutas įrodė, kad smegenų pilkoji masė didėja iki brendimo pabaigos. Paauglystėje išsivysto apie 80 procentų smegenų. Smegenų žievė vystosi nuo užpakalinės link priekinės dalies. Paauglystėje labiausiai vystosi kaktinė smegenų sritis. Ši smegenų sritis yra atsakinga už vykdomųjų funkcijų veiklą: planavimas, dėmesio koncentravimas, impulsų kontrolė, darbinė atmintis. Dažniausiai ši kaktinė smegenų sritis galutinai išsivysto tik 25 – 30 metų laikotarpyje (cit. iš Žukauskienė, 2012, p. 492). Berniukų ir mergaičių smegenys vystosi skirtingu laiku. Mergaičių smegenys atsakingos už informacijos apdorojimą vystosi dvejais metais anksčiau už berniukų. Todėl vaikinų ir merginų galimybės įsiminti informaciją mokykloje yra nevienodos.

2 pav. Fizinė asmens branda vėlyvoje paauglystėje (sudaryta autorės)

Apibendrinant (žr. 2 pav.) paauglystė yra laikotarpis nuo 13 iki 21 metų, kurio metu įvyksta biologiniai, kognityviniai ir psichosocialiniai pokyčiai. Tai laikotarpis, kai asmuo ruošiasi suaugusiojo gyvenimui. Šio laikotarpiu metu įvyksta esminiai kūno pokyčiai, lytinis brendimas, organų ir smegenų pokyčiai. Paauglystės pabaigoje asmuo yra lytiškai gebantis pratęsti giminę ir atrodo kaip subrendęs žmogus, tačiau smegenų pokyčiai ir psichosocialiniai pokyčiai dar nėra galutinai įvykę. Kaktinė smegenų sritis galutinai subręsta tik 25 – 30 metų laikotarpyje. Kaktinė smegenų sritis yra atsakinga už vykdomųjų funkcijų veiklą: planavimą, dėmesio koncentraciją, impulsų kontrolę, darbinę atmintį. Taigi vėlyvoje paauglystėje asmens smegenys dar nėra galutinai išsivysčiusios todėl kyla iššūkių kontroliuojant emocijas, planuojant veiklas, koncentruojant dėmesį, valdant impulsus. Būtent šiomis savybėmis pasižymi brandus asmuo. Taigi galima daryti išvadą, kad vėlyvojoje paauglystėje žmogus dar nėra visiškai brandus fiziškai. Visiškai subrendęs žmogus yra tas, kuris gali prisiimti socialinę ir ekonominę priklausomybę bei atsakingai pasirūpinti savimi ir kitais.

1.1.2. Kognityvinė branda vėlyvojoje paauglystėje

Paauglystės laikotarpyje ypač aktyviai vystosi bei kinta paauglių mąstymo gebėjimai. Šie mąstymo operacijų pokyčiai yra vadinami kognityvine raida. „*Mokinių kognityvinis vystymasis veikia sugebėjimus pažvelgti į situacijas iš skirtingų perspektyvų bei reflektuoti savo mąstymo procesą*“ (Hargrove, Rice, 2015, p. 160).

Piaget (1950) teigia, kad kognityviniai gebėjimai subręsta formaliojo operacinio mąstymo periodu iki 16 metų amžiaus. Šiam mąstymo būdui yra būdingas gebėjimas abstrakčiai mąstyti nepriklausomai nuo konkrečių faktų. Piaget (1972) pastebėjo, kad paaugliai daugiau mąsto apie galimybes, o ne apie realybę. Formaliojo operacinio mąstymo esmė, kad jo neriboja išorinės realybės duomenys. Piaget buvo įsitikinęs, kad šiuo mąstymo raidos etape kalbos vaidmuo yra ypač svarbus. Dėka kalbos paauglys gali diskutuoti abstrakčiomis filosofinėmis temomis. Pavyzdžiui, kas yra tiesa, laisvė, meilė, teisybė, demokratija. Taigi abstrakcija (*angl. abstraction*) yra apibrėžiama kaip situacija, kuri yra bendra ir neapibrėžia jokios realios situacijos (Cambridge Dictionary, 2020). Namkoong ir Henderson (2019) teigia, jog „*priežastinis neapibrėžtumas spontaniškai motyvuoja žmones mąstyti*

abstrakčiai“ (2019, p. 547). Šis kognityvinis pažinimo procesas daro poveikį kitoms kognityvinėms sritims, kaip komunikacija ir lyderystė. Taigi abstraktus mąstymas tai gebėjimas mąstyti bei diskutuoti apie objektus, principus ir idėjas, kurių fiziškai nėra. Abstraktus mąstymas yra susijęs su simboliniu mąstymu, kai naudojamosi objekto ar idėjos simbolio pakeitimu.

Norvaiša (2012) teigia, kad „*Abstraktus mąstymas yra mąstymas apie sąvokas. Sąvoka yra kurio nors objektų (daiktų) rinkinio vardas. Sąvoką apibūdina požymiai, pagal kurių objektai yra apjungiami į rinkinį; tai vadinama sąvokos turiniu arba intensija*“ (p. 1). Taigi abstraktus mąstymas matematikoje yra samprotavimas apie matematikos sąvokas. Matematikos sąvokoms yra būdingas tikslus jos prasmės apibrėžimas. Šias sąvokas sudarantys objektai realiame pasaulyje neegzistuoja, o jauno žmogaus patirtis yra per menka, kad šis matematinės sąvokas sietų su realaus pasaulio patirtimi. Taigi mokiniai mokydami matematikos ugdo ne tik konkretų, bet ir abstraktų mąstymą.

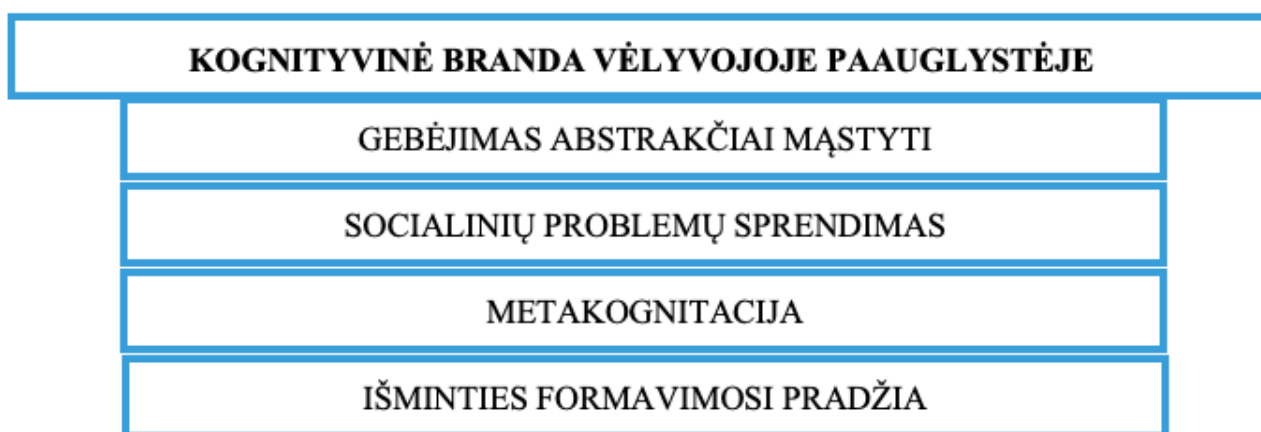
D'Zurilla (1996) nustatė, kad paauglių mąstymas atsiskleidžia sprendžiant socialines problemas. Realių gyvenimiškų problemų sprendimas yra kognityvinis-emocinis procesas. Šis procesas padeda sugalvoti veiksmingus sprendimus sprendžiant realią problemą. Šios problemos dažniausiai siejamos su tarpasmeniniais santykiais, finansiniais sunkumais, bendruomenės problemomis. Paaugliams siekiant išspręsti socialinę problemą, reikia šių įgūdžių: problemos apibrėžimas; alternatyvių sprendimų sukūrimas; sprendimo priėmimas; sprendimo įgyvendinimas (Žukauskienė, 2012, p. 509). Problemų sprendimo įgūdžiai taip pat priklauso nuo nusiteikimo spręsti iškilusią problemą. Geri socialinių problemų sprendimo įgūdžiai gerina gyvenimo kokybę, padeda sukurti tvirtesnius ryšius su aplinkiniais (Wallander ir kt., 2001).

Piaget (1962) teigia, kad egocentrizmas, tai nesugebėjimas atskirti subjekto ryšių su objektu, todėl formuojasi specifinės mintys ir veiksmai. Paauglystėje yra susiduriame su nesugebėjimu atskirti savo vaizdinių nuo kitų žmonių reakcijų (Inhelder, Piaget, 1958). Paauglys daug laiko leidžia mąstydamas bei kurdamas savo supratimą apie įvairius filosofinius klausimus - meilė, religija, etika, vertybės. Dėl ribotos patirties paauglių samprotavimai dažnai yra naivūs bei nerealistiški.

Elkind (1967) teigia, kad tik paauglystėje asmuo ima suprasti, kad kitų žmonių mintys ir nuomonė skiriasi nuo jo, todėl ima manyti, kad kitų žmonių mintys yra nukreiptos prieš paauglio elgesį ar išvaizdą. Mokslininkas teigia, kad paaugliai yra įsitikinę, kad juos nuolatos stebi ir vertina kiti asmenys. Dėl šios priežasties paaugliams yra labai svarbi bendraamžių nuomonė. Paaugliai būdami tarp kitų žmonių ima elgtis kitaip nei įprastai. Paaugliai žino, kad kitų žmonių nuomonė apie juos gali skirtis, tačiau jie nustemba sužinoję, kad kiti žmonės iš vis nemąsto apie juos. Šis egocentrizmas yra pastebimas ir pas merginas bei vaikus ankstyvojoje suaugystėje.

Žukauskienė (2012, p. 516) teigia, kad paaugliai pasižymi metakognitacija – sugebėjimu galvoti apie mąstymo procesus. Tai apima savo pažintinių gabumų stebėjimą bei valdymą. Šie gebėjimai paaugliams leidžia geriau save kontroliuoti ir efektyviai mokytis. Tad tobulėja mokėjimo mokytis kompetencija. Paaugliai pradeda suprasti, kad vieno asmens mintys ar veiksmai gali turėti įtakos kito asmens mintims ar veiksmais. Paaugliai ima abejoti kitų žmonių mintimis bei veiksmais. Jie yra mažiau linkę faktus laikyti absoliučia tiesa. Pradeda suprasti, kad taisyklės, kurių buvo išmokyti šeimoje yra gana sąlygiškos. Jie ima skirti, kurios taisyklės yra paremtos logika, o kurios priklauso nuo etiketo bei socialinio sluoksnio. Logiškų taisyklių paaugliai yra linkę laikytis labiau nei etinių reikalavimų.

Anot Pasupathi, Staudinger ir Bates (2001) išmintis vystosi per patirtį. Išmintis yra žinių, patirties, supratimo, atsargumo panaudojimas ieškant ir priimant problemų sprendimus. Šie sugebėjimai padidėja 14 – 25 metų amžiuje ir toliau vystosi visą likusį gyvenimą. Anot Igarashi, Levenson ir Aldwin (2018) išmintis vystosi kaupiant patirtį ir žinias, tačiau ne visi, kurie turi patirties yra išmintingi. Psichologinėje literatūroje yra išskiriamos trys išminties rūšys: bendroji išmintis – faktinės žinios ir strategijos apie gyvenimą, kurios gali būti naudojamos sprendžiant gyvenimo problemas; asmeninė išmintis – tai įžvalgos ir supratimas apie save; transcendentinė išmintis – savęs pažinimo aukštesnis lygis, kuri padeda tobulėti bei susitvarkyti su įvairiomis psichologinėmis problemomis (Igarashi, Levenson ir Aldwin, 2018, p. 1350). Taigi galime teigti, kad paauglys pereidamas į suaugusiųjų pasaulį įgauna tam tikrą išmintį.

3 pav. Kognityvinė branda vėlyvojoje paauglystėje (sudaryta darbo autorės)

Apibendrinant galima teigti (žr. 3 pav.), kad paauglystėje kognityviniai gebėjimai sparčiai vystosi. Paaugliai daugiau mąsto apie ateitį, jie yra linkę filosofuoti bei mąstyti apie abstrakčius dalykus. Paaugliams formuojasi kritinis mąstymas, todėl jie nebetiki visa jiems pateikiama informacija. Jie pradeda vadovautis logika bei savo patirtimi. Paaugliai abejoja kitų žmonių mintimis bei veiksmais. Paaugliai jau yra įgalūs spręsti kognityvines-emocines problemas, geriau aiškinasi tarpasmeninius santykius. Jie geba stebėti bei kontroliuoti savo mąstymo procesus. Geriau organizuoja savo mokymosi procesą. Šio amžiaus žmonės pradeda formuoti tam tikrą išmintį, kuri padeda jiems priimti nepriklausomus sprendimus. Tačiau paaugliai ir jauni suaugusieji pasižymi egocentrizmu, jie mano, kad yra pasaulio centras. Galvoja, kad visi galvoja apie juos. Jiems ypač svarbi aplinkinių nuomonė apie juos. Aplinkinių nuomonės pagrindu susidaro nuomonė apie save. taip yra todėl, nes daugelis paauglių dar nėra pasiekę „Ego“ tapatumo – jie dar nėra atsakę į klausimą „kas aš?“, jų vertybinė sistema dar nėra iki galo susiformavusi. „Ego“ tapatumas yra psichosocialinės brandos bruožas.

1.1.3. Psichosocialinė branda vėlyvojoje paauglystėje

Paauglystė tai raidos etapas, kai asmuo turi pasiruošti nepriklausomam suaugusiojo gyvenimui - „pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinius įgūdžius, reikalingus pilietiniam kompetentingumui palaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirengti darbinei veiklai bei vedyboms ir šeimyniniam gyvenimui“ (Žukauskienė, 2012, p. 520).

Oi (2019, p. 50) teigia, kad išsilavinimas atspindi žmogiškąjį kapitalą ir parodo žmogaus pažintinius sugebėjimus, demonstruojančius mokymosi pasiekimus. Tačiau daugelis tyrimų atskleidžia, kad „nekognityviniai“, o psichologiniai arba elgesio bruožai taip pat lemia žmogaus sėkmę. Tokie bruožai

kaip kontrolės jausmas, veiksmingumas, vengimas rizikuoti ir sąmoningumas padeda kasdieniame gyvenime. Nekognityviniai įgūdžiai auga su amžiumi, o šis reiškinys yra žinomas kaip asmenybės brandimas. Tačiau yra pastebima, kad tarp žmonių vyrauja didelis subrendimo skirtumas. Oi (2019, p. 60) atliktas tyrimas parodė, kad reikšmingas brandimo kintamumas vyksta ne tik paauglystėje, bet ir jauname suaugusiame amžiuje (18-25 metų amžiuje). Pažintinių ar nekognityvinių įgūdžių formavimo technologija leidžia manyti, kad nekognityvinių įgūdžių augimą skatina pažintinių įgūdžių įgijimas ir tobulinimas. Formaliojo švietimo baigimas yra esminė kognityvinių gebėjimų įgijimo forma. Tačiau mokymasis po paauglystės vaidina ypač svarbų vaidmenį ugdant nekognityvinius gebėjimus. Taigi mokslininkė teigia, kad kognityviniai gebėjimai išugdyti paauglystėje tiesiogiai koreliuoja su nekognityvinių gebėjimų augimu ankstyvojoje suaugystėje.

Durbin, Hicks, Blonigen ir kiti (2016, p. 33) apibrėžia „*asmenybės brandos principą*“ (*angl. maturity principle*), kuris teigia, kad jauni suaugusieji tampa apdairesni, geriau kontroliuoja save bei yra mažiau paveikiami neigiamų emocijų.

Vėlyvojoje paauglystėje 16 – 21 metų amžiaus žmogus fiziškai jau atrodo kaip suaugęs. Išsivystę kognityviniai gebėjimai jaunam žmogui leidžia mąstyti logiškai, planuoti ateitį. Tačiau asmuo dar nėra iki galo subrendęs. Vyksta tolimesnė psichosocialinė raida – paauglys ieško savo identiteto. Psichosocialiniu požiūriu mokiniai palieka savo tėvų mokyklą, kad galėtų pradėti kurti savo etikos, idealų ir identiteto formavimosi kelią (Erikson, 1950). Erikson (1994) teigia, kad tapatybės sukūrimas yra pagrindinė vėlyvosios paauglystės užduotis. Šiuo laikotarpiu individas turi pasiekti asmeninio tapatumo jausmą. Paaugliai turi atsakyti į pagrindinius identiteto klausimus: „*Kas aš?*“; „*Kodėl aš toks, koks esu?*“; „*Kokiu aš noriu būti?*“. Šiuos klausimus paaugliai turi atsakyti patys. Tapatumas neatsiranda kaip brandimo fenomenas. Tapatumas yra pasiekiamas tik asmeninių pastangų dėka. Tapatumo ieškojimas gali būti sudėtingas procesas, to pasekoje paauglys jaučiasi sutrikęs. Kuriant tapatumą asmuo turi tarpusavyje susieti ateitį, dabartį ir praeitį. Socialinė aplinka ir ypač bendraamžiai paaugliui padeda suvokti „*Kas aš?*“, nes jiems ypač svarbi kitų nuomonė apie juos. Paaugliai „*liguistai, dažnai smalsiai susirūpinę tuo, kaip juos mato ir vertina kiti*“ (Erikson, 1995, p. 89). Šio amžiaus žmonės nuolatos lygina kitų nuomonę apie juos su jų nuomone. „*Vertingas šios raidos stadijos pasiekimas – ištikimybės sau išsivystymas. Ištikimas, tvirtas savo vertybių laikymasis prisideda prie tvirto tapatumo*“ (Žukauskienė, 2012. p. 528). Taigi, kuo labiau išsivystęs asmens identitetas, tuo jis tvirčiau suvokia savąjį aš. Kai asmuo turi tvirtą identitetą, jam mažesnę įtaką daro aplinka. Toks asmuo vadovaujasi savo vertybėmis, žino savo tikslus bei jų siekia.

Marcia (1966, 1980) teigia, kad asmenybės identiteto susiformavimas priklauso nuo įsipareigojimo laikytis ideologinių tikslų ir vertybinių, atsižvelgiant į tarpasmeninius rūpesčius, tokius kaip lytinis vaidmuo, seksualinė tapatybė ir santykiai. Marcia (1966, 1980) išplėtė bendrąją tapatybės sampratą, įtraukdama keturias tapatybės būsenas:

1. Pasiiekta tapatybė (*angl. achieved*) – pasirinkęs vertybių rinkinį, profesinius tikslus, patyrė tyrinėjimo laikotarpį ir išsprendė asmeninius konfliktus. Geba prisiimti atsakomybę bei palaikyti santykius.
2. Išankstinio sprendimo būseną (*angl. foreclosed*) – tapatybė grindžiama neabejotina tėvų, kitų svarbių žmonių ar socialinės grupės tikslų ir vertybių visuma.
3. Atidėta tapatybė (*angl. moratorium*) – asmenybė dar neįsipareigojo jokiems tikslams ar vertybėms, tačiau dar vyksta tyrinėjimai.
4. Difuzinis tapatumas arba tapatumo sumaištis (*angl. diffused*) - asmenybė nepriėmė jokių vertybinių ar tikslų įsipareigojimų bei nevykdo jokių asmeninių tyrinėjimų.

Anot Marcia (1966, 1980) tiek pasiekta, tiek panaikinta tapatybės didėja su amžiumi ir atitinka teigiamą asmenybės funkcionavimą. Asmenys, kurie dar ieško savo kelio ir nėra prisiėmę įsipareigojimų, jų vertybės ir tikslai svyruoja, jie toliau ieško ir bando alternatyvias galimybes. Dar neišsprendę asmens tapatybės klausimo asmenys yra mažiau subrendę.

Cramer (2012, p. 314) teigia, kad individai pasiekia asmenybės brandą būdami skirtingo amžiaus. Kai kurie individai paauglystės pabaigoje išsiugdo tvirtą tapatybę ir stiprų „Ego“, kai tuo tarpu kiti vėlyvosios paauglystės etape to dar nepasiekia.

Paauglystėje prasideda profesinio tapatumo paieška. Šiuo laikotarpiu paauglys ne tik siekia sužinoti, kokia asmenybė jis yra. Šiuo periodu žmogus pradeda galvoti apie ateities profesines perspektyvas. King (2004) pastebi, kad paaugliai yra linkę pasirinkti tokias profesijas, kurias pasiekti gali nedaugelis žmonių. Pavyzdžiui, paaugliai svajoja tapti aktoriais, kino kritikais, televizijos laidų vedėjais, profesionaliais sportininkais ir panašiai. Šiuo laikotarpiu paaugliai yra linkę susitapatinti su savo autoritetais, tačiau retai lygiuojasi su tėvais. Dažniausiai paaugliai maištauja prieš tėvų dominavimą, vertybes. Siekiant brandos, paauglys turi įtvirtinti savarankiškumą (Muuss, 1975, p. 66).

Erikson teigė, kad psichosocialinis moratoriumas – atidėtas sprendimas, paaugliui leidžia spręsti su branda susijusias problemas (cit. iš Žukauskienė, 2012, p. 530):

1. *Pasitikėjimas savimi – paauglys pastebi, kad jo veiksmus vertina aplinkiniai. Pasitikėjimas savo veiksmais padeda suvokti kas iš tikrųjų esi.*
2. *Eksperimentavimas vaidmenimis – tai puikus laikas išmėginti suaugusiems būdingus vaidmenis be įsipareigojimų.*
3. *Profesinis identitetas arba sėkmės numatymas. Atlikdamas tam tikras su darbu susijusias užduotis, paauglys gali suprasti, kokios profesinės sritys jam geriau sekasi. Tai suteikia atgalinį ryšį, kuris padeda renkantis profesiją.*
4. *Seksualinis tapatumas – paauglys turi išspręsti vidinius konfliktus, susijusius su juo lytiniu vaidmeniu. Bandomieji paauglio įsipareigojimai, kuria sąlygas santykiams, kuriems būdingas intymumas.*
5. *Lyderystės vaidmuo – paauglys, kuris yra linkęs būti lyderiu, turi prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Paauglys turi suvokti, kad dėl socialinės sąveikos reikia paklusi kitų sprendimams.*
6. *Idealų susiformavimas – paauglys turi susiformuoti asmeninių vertybių sistemą, kuri padėti priimti sprendimus.*

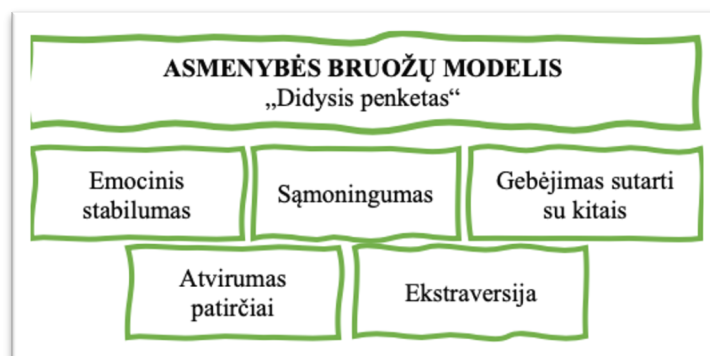
Hakhmigari, Michaeli, Dickson ir kt. (2019) teigia, kad pastaruoju laikotarpiu besiformuojančių suaugusiųjų karjeros ir šeimos vaidmenys yra perkeliama į vėlyvąjį dvidešimtmetį. Pastebima, kad vis didesniai skaičiai bręstančių suaugusiųjų yra vis sunkiau patekti į suaugusiųjų pasaulį. Stabilumas yra siejamas su nuolatiniu darbu bei įsipareigojimu. Šiuo laikotarpiu yra vis populiariau išmėginti savo jėgas skirtingose srityje, tęsti mokslus ar net keisti kvalifikaciją. Mokslininkai teigia, kad stabilumą žmonės pasiekia tik vėlyvajame trisdešimtmetyje. Hakhmigari, Michaeli, Dickson ir kiti (2019, p. 153) nustatė, kad 23 metų žmonės yra labiau savikritiški nei 29 metų žmonės. Tačiau asmenybės brandimas yra siejamas su aukštesne saviverte. Savivertės kylimas yra siejamas su sėkme karjeroje. Pirmiausia vyresni žmonės, turi daugiau darbo patirties, todėl patiria mažiau nesėkmių. Visų antra su didesne darbo patirtimi kyla atlyginimas, kuris kelia savivertę. Galiausiai pastebėta, kad jauni žmonės mažiau pasitenkina darbu, daugiau mąstoma apie karjeros keitimo galimybes. Vyresnio amžiaus žmonės yra labiau pasitenkinę savo darbu.

Terracciano, McCrae ir Costa (2010, p. 36) tyrinėjo asmenybės bruožų stabilumą. Jų atliktas tyrimas parodė, kad dauguma žmonių asmeninių bruožų stabilumą pasiekia būdami trisdešimties metų amžiaus. Tyrėjai nustatė, kad nuo 20-ties iki 30-ties metų asmenys tapo vis emociškai stabilesni, tačiau po 30-ties stabilumo koeficientas nebedidėjo. Terracciano, McCrae ir Costa (2010, p. 36) padarė išvadą, kad asmenybės bruožų skirtumai nėra susiję su asmenybės stabilumu. Mokslininkai teigia, kad brandos ir stabilumo hipotezė veikia tik paauglystėje, o nuo pilnametystės žmonių bruožų stabilumas nėra siejamas su jų branda.

Ankstyvojo pilnametystės metu žmonės iš skirtingų kultūrų visame pasaulyje yra linkę tapti draugiškesni, sąžiningesni ir mažiau neurotiški. Dvi pagrindinės teorijos siūlo šių amžiaus tendencijų paaiškinimus: „Didžiojo penketo“ teorija teigia, kad asmenybės brendimą daugiausia lemia genetiniai veiksniai, tuo tarpu socialinių investicijų teorijoje teigiama, kad asmenybės brendimas ankstyvojoje pilnametystėje iš esmės yra normatyvinio gyvenimo perėjimo prie suaugusiųjų vaidmenų rezultatas (Bleidorn, Klimstra, Denissen ir kt., 2013, p. 1).

Klimstra, Hale, Raaijmakers ir Meeus (2012) teigia, kad aukštesnės kategorijos asmenybės struktūrą galima suskirstyti į penkis plačius bruožus „**Didįjį penketą**“:

- (1) ekstraversija (*angl. extraversion*) - dominavimas ir aktyvumas tarpasmeninėse situacijose;
- (2) gebėjimas sutarti su kitais (*angl. agreeableness*) - noras palaikyti malonius santykius su aplinkiniais;
- (3) sąmoningumas (*angl. conscientiousness*) - organizaciniai ir motyvaciniai asmens elgesio aspektai;
- (4) emocinis stabilumas (*angl. emotionality*)- sugebėjimas susitvarkyti su neigiamomis emocijomis;
- (5) atvirumas patirčiai (*angl. openness to experience*) - žmogaus gebėjimas susitvarkyti su nauja informacija asmeniniame ir patirtiniame lygmenyje.

4 pav. Asmenybės bruožų modelis „Didysis penketas“ (adaptuota pagal Klimstra, Hale, Raaijmakers ir Meeus (2012))

Remiantis šiais penkiais bruožais (žr. pav.) Klimstra, Hale, Raaijmakers ir Meeus (2012, p. 208) tyrinėjo dvylikamečių ir dvidešimtmečių asmenybės brandumą. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tiek merginos, tiek vaikinai, kurie pasižymėjo didesne branda, nei būdinga, turėjo daugiau asmeninių problemų. Jie buvo labiau susirūpinę bei prislėgti, turėjo problemų su tėvais.

Bleidorn (2015) tyrinėjo asmenybės bruožų raidą ankstyvojoje suaugystėje. Mokslininkas pastebėjo, kad jaunas suaugęs žmogus pasižymi išskirtinai ryškiais asmenybės bruožų pokyčiais nuo 18 iki 40 metų amžiuje. Šiuo laikotarpiu išauga emocinis stabilumas, sąmoningumas ir pablogėja sugebėjimas sutarti su kitais. Bleidorn (2015) atlikdamas tyrimą rėmėsi „**Didžiojo penketo**“ (angl. Big five)

asmenybės bruožų modelių, kuris dažnai buvo laikomas asmenybės raidos brandos principu. Bleidorn (2015) nustatė, kad vystantis asmenybės bruožų raidai vis didesnę poveikį daro ne genetiniai veiksniai, o aplinkos įtaka. Lee ir Ashton (2016) asmenybės bruožams tyrinėti naudojo „**Šešių faktorių asmenybės modelį**“, kurį sudaro šeši pagrindiniai bruožai: (1) sąžiningumas ir nuolankumas (*angl. Honesty-Humility*); (2) emocinis stabilumas (*angl. Emotionality*); (3) ekstraversija (*angl. Extraversion*); (4) gebėjimas sutarti su kitais (*angl. Agreeableness*); (5) disciplinuotumas - sąmoningumas (*angl. Conscientiousness*) ir (6) atvirumas patyrimui (*angl. Openness to Experience*). Ashton ir Lee (2016) remiantis *HEXACO-PI-R* asmenybės bruožų modeliu, tyrinėjo asmenybės bruožų tendencijas skirtingame amžiuje. Mokslininkai ištyrė (2016, p.p.104-107), kad sąžiningumas ir nuolankumas paauglystėje mažėja, o po to iki 60-ties metų tik auga. Emocionalumas ir ekstraversija kinta visą gyvenimą. Tyrimas atskleidė, kad emocionalumas ar negebėjimas valdyti savo emocijų per visą gyvenimą mažėja. Kai tuo tarpu ekstraversija – gebėjimas bendrauti su kitais per visą gyvenimą tik auga. Sugebėjimas sutarti su kitais menkai kinta per gyvenimą, tačiau 40-ties metų amžiuje sugebėjimas sutarti su kitais būna šiek tiek žemesnis nei 20-ties metų amžiuje. Sąmoningumas ryškiai didėja nuo 19 iki 24 metų amžiaus, o vėliau auga visą gyvenimą tolygiai. Atvirumas patirčiai taip pat išauga vėlyvojoje paauglystėje ir ankstyvoje suaugusiojoje, tačiau vėliau visą gyvenimą svyruoja. Altruizmas auga nuo paauglystės iki 50 metų, o vėliau išlieka stabilus. Taigi mokslininkai įrodė, kad asmenybės bruožai kinta.

Roberts ir Wood (2006) asmenybės brandą sieja su socialinių investicijų teorija (SIT). Autoriai teigia, kad asmenybės brandimą veikia socialinio gyvenimo pokyčiai, tokie kaip nuolatinio darbo susiradimas, santuoka, tėvystė. Nauji socialiniai vaidmenys yra siejami su brandesnio elgesio lūkesčiais: emocinio stabilumo, atsakomybės, sąmoningumo, malonaus bendravimo, todėl tai sukelia ilgalaikius asmenybės bruožų pokyčius (cit. iš Scheppingen, Jackson, Specht ir kt., 2016, p. 452). Bleidorn, Klimstra, Denissen ir kt., (2013, p. 9) nustatė, kad daugumos kultūrų suaugusiųjų asmenybės pasišyrimai panašiomis amžiaus tendencijomis, nes išgyvena panašius socialinių vaidmenų pokyčius maždaug tuo pačiu amžiumi. Todėl investicijos į šias pagal amžių klasifikuojamas socialines institucijas, tokias kaip santuoka, tėvystė ir darbas, gali būti laikomos vienu iš pagrindinių asmenybės pokyčių varomųjų veiksnių ankstyvojoje pilnametystėje. Taigi šis tyrimas patvirtino socialinių investicijų teoriją. Boer, Klimstra, Branje ir kiti (2019, p. 456) tyrinėdami socialinių investicijų teoriją, analizavo gyvenimo periodą, kai žmonės pereina iš studentiško gyvenimo į darbinę veiklą. Atliktas tyrimas nenustatė jokių asmenybės brandimo skirtumų tarp asmenų, kurie perėjo į darbinį gyvenimą ir tarp tų, kurie dar nedirbo. Taigi šis tyrimas nepatvirtino SIT prognozių. Specht, Egloff ir Schmukle (2012, p. 187) nustatė, kad asmenybės pokyčius, rodančius brandimą (emocinio stabilumo, gebėjimas sutarti su kitais ir sąmoningumo padidėjimą), galima sieti su pasitenkinimu gyvenimu. Panašu, kad individai, kurie labiau mėgaujasi savo gyvenimu, gali lengviau prisitaikyti prie aplinkos, o tai lemia asmenybės brandimą.

Socialinę brandą galima apibūdinti kaip gebėjimą produktyviai prisidėti prie visuomenės. Be to, buvo nustatyta, kad socialiai subrendusios asmenybės yra sėkmingesni santykiuose ir darbe, gyvena sveikesnius gyvenimus (Bleidorn, 2015, p. 216). Socialinių vaidmenų paieška yra susijusi su asmenybės bruožų kaita didesnės socialinės brandos link.

Wagner, Becker, Luđtke ir Trautwein (2015, p. 455) tyrinėjo pirmų romantinių santykių įtaką asmenybės brandai. Mokslininkai nustatė, kad pirmoji 23–25 metų (bet ne kitų amžių) partnerystės patirtis yra susijusi su aukštesniu savęs vertinimu, ekstraversija ir sąžiningumu bei žemesniu neurotizmu. Surasti antrąją pusę ir palaikyti romantiškus santykius yra svarbios jauno suaugusiojo

užduotys. Siekdamas išlaikyti artimus santykius, jaunas suaugęs žmogus turi įdėti nemažai pastangų. Išmokti bendrauti, prisitaikyti, ieškoti kompromisų. Šios kompetencijos yra siejamos su brandžia asmenybe. Tyrimas atskleidė, kad nuo 21 iki 23 amžiaus žmonės patiriantys pirmuosius santykius, neparodo tokios ryškios asmenybės brandos kaip 23–25 metų (Wagner, Becker, Luđtke ir Trautwein, 2015, p. 461). Galimas paaiškinimas būtų toks, kad jaunesni asmenys mažiau siekia įsipareigoti visam gyvenimui, kai tuo tarpu vyresni siekia išlaikyti stabilesnius santykius, nori kurti šeimą.

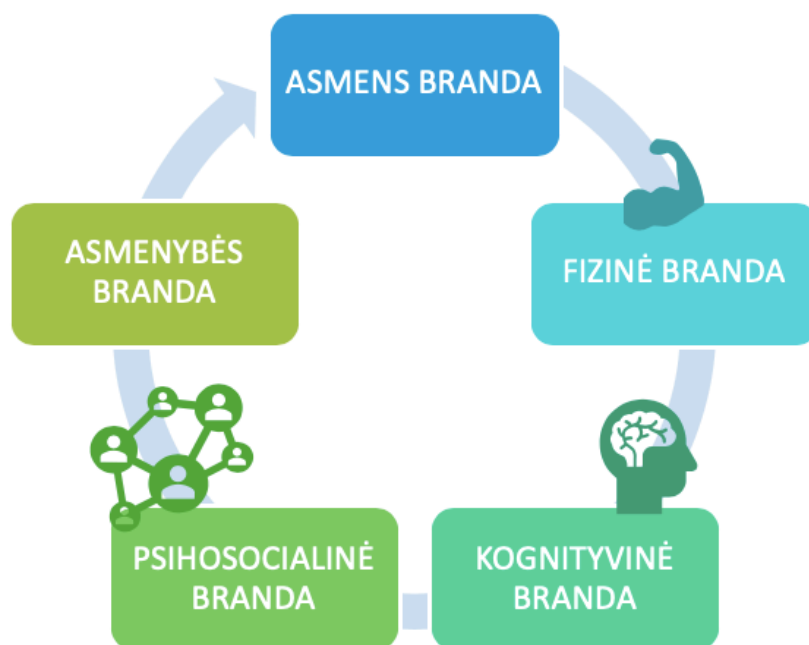
PSICHOSOCIALINĖ BRANDA VĒLYVOJOJE PAAUGLYSTĖJE				
Identiteto paieškos „Kas aš?“	Profesinio identiteto paieškos	Seksualinio tapatumo paieškos	Socialinio vaidmens paieškos	Asmenybės bruožų pokyčiai
Įsipareigojimas laikytis ideologinių vertybių ir tikslų.	Profesinės sėkmės numatytas, turimų kompetencijų suvokimas.	Lytinio vaidmens pasirinkimas, gebėjimas užmegzti romantinius santykius.	Gebėjimas susirasti bei palaikyti artimus socialinius santykius, prisitaikyti naujoje socialinėje terpėje.	Išskirtiniai asmenybės bruožų pokyčiai vyksta 18 – 40 amžiaus laikotarpyje.

5 pav. Psichosocialinė branda vėlyvojoje paauglystėje (sudaryta autorės)

Apibendrinant galima teigti, kad psichosocialinė branda yra kompleksinė asmenybės raidos branda. Šią asmenybės brandą lemia kognityviniai pokyčiai, kurie paaugliams leidžia atlikti sudėtingesnes mąstymo operacijas. Paauglystės pabaigoje bei jauno suaugusiojo amžiaus pradžioje (18 – 25 metų amžiuje), daugelis žmonių pereina šias psichosocialinės brandos stadijas (žr. pav. 5): (1) surasti savo identitetą; (2) numatyti savo profesinį identitetą; (3) atrasti seksualinį tapatumą; (4) išbandyti skirtingus socialinius vaidmenis; (5) vyksta asmenybės bruožų pokyčiai. Būtent socialinė ir psichologinė asmens branda lemia asmenybės formavimąsi. Mokslininkai pastebi, kad brandžios asmenybės pasižymi penkiais pagrindiniais bruožais (žr. pav. 4), kurie aktyviausiai vystosi 18 – 40 metų amžiuje: (1) emocinis stabilumas; (2) ekstraversija; (3) sąmoningumas; (4) gebėjimas sutarti su kitais; (5) atvirumas patirčiai. Kai kurie mokslininkai mano (Terracciano, McCrae, Costa, 2010; Klimstra, Hale, Raaijmakers ir Meeus, 2012; Bleidorn, Klimstra, Denissen ir kt., 2013; Bleidorn, 2015; Lee ir Ashton, 2016), kad asmenybės bruožų pokyčiai yra nulemti genetiškai, todėl kinta dėl žmogaus amžiaus, tai vadinama „Didžiojo penketo“ teorija. Kiti mokslininkai yra įsitikinę (Specht, Egloff, Schmukle, 2012; Wagner, Becker, Luđtke ir Trautwein, 2015; Scheppingen, Jackson, Specht ir kt., 2016; Boer, Klimstra, Branje ir kt., 2019), kad asmenybės bruožai keičiasi dėl naujų socialinių vaidmenų prisiėmimo bei įsipareigojimų, tai yra vadinama „Socialinės investicijos teorija“. Tačiau abi teorijos teigia, kad išvystyti asmenybės bruožai padeda gyventi kokybiškesnį gyvenimą, geriau sutarti su kitais žmonėmis bei jaustis laimingesniu žmogumi.

1.1.4. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje modelis ir vertinimo lentelė

Remiantis atlikta literatūros analize, buvo sudaryta asmens brandos vertinimo modelis (žr. 6 pav.) ir vertinimo lentelė (žr. 1 lentelė).

6 pav. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje modelis (sudaryta autorės)

Asmens brandos modelis (žr. 6 pav.) vaizduoja asmens tapimo asmenybe procesą. Šis procesas vyksta visą gyvenimą. Pirmiausia įvyksta fizinė branda. Ši fizinė branda veikia ir asmens smegenis, todėl smegenyse pradeda vykti sudėtingesni kognityviniai procesai, tad įvyksta kognityvinė branda. Sudėtingesni mąstymo procesai įgalina psichologinius ir socialinius asmens pokyčius. Vystosi bei stiprėja asmenybės bruožai. Asmuo pradeda suprasti savo tikslą šiame pasaulyje. Suformuoja savo vertybes bei įsitikinimus. Išbando įvairius socialinius vaidmenis. Mokosi būti socialinio pasaulio dalimi. Būtent psichosocialinė branda asmenį padaro asmenybe. Asmenybė (angl. personality) reiškia ypatingą žmogaus savybių rinkinį, kuris tą asmenį išskiria iš kitų, tai parodo žmogaus elgesys, jausmai ir mąstysena. Taigi šis modelis nurodo, kad fizinės raidos trūkumai gali nulemti kognityvinės brandos sutrikimus, kurie lemia net asmenybės trūkumus. Kuo stipresnę asmenybę žmogus išvysto, tuo labiau patenkintas gyvenimu jis yra – tuo kokybiškesnį gyvenimą gyvena.

Lentelėje esančioje aukščiau (žr. 1 lentelę) asmens branda yra skirstoma į tris pagrindines kategorijas: (I.) fizinė branda; (II.) kognityvinė branda; (III.) psichosocialinė branda. Kiekviena iš šių kategorijų yra suskirstyta į kriterijus, kurie gal būti vertinami analizuojant asmens brandą.

1 lentelė. Asmens brandos vėlyvojoje paauglystėje kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė (sudaryta autorės)

ASMENS BRANDOS KRITERIJAI	ASMENS BRANDOS INDIKATORIAI	ASMENS BRANDOS INDIKATORIŲ APRAŠYMAS
I. FIZINĖ BRANDA	(1) LYTINĖ BRANDA	Mergaitės lytiškai subręsta 16 – 17 metų. Berniukai 19 – 21 metų. Normaliai funkcionuoja visi lytiniai organai.
	(2) KŪNO POKYČIAI	Paauglys atrodo kaip suaugęs žmogus. Pasiekama fizinė branda.
	(3) SMEGENŲ POKYČIAI	Išsivystę apie 80% smegenų sričių. Kaktinė smegenų sritis galutinai išsivysto tik 25 – 30 metų tarpe.
II. KOGNITYVINĖ BRANDA	(4) ABSTRAKTUS MĄSTYMAS	Paauglys geba diskutuoti abstrakčiomis sąvokomis. Tai gebėjimas mąstyti bei diskutuoti apie objektus, principus ir idėjas, kurių fiziškai nėra. Abstraktus mąstymas yra susijęs su simboliniu mąstymu, kai naudojama objekto ar idėjos simbolio pakeitimu. Pavyzdžiui, kas yra tiesa, laisvė, meilė, teisybė, demokratija. Net matematinių sąvokų supratimas apima abstraktų mąstymą.
	(5) SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS	Realių gyvenimiškų problemų sprendimas yra kognityvinis-emocinis procesas. Šis procesas padeda sugalvoti veiksmingus sprendimus sprendžiant realią problemą.
	(6) METAKOGNITACIJA	Sugebėjimas galvoti apie mąstymo procesus. Tai apima savo pažintinių gabumų stebėjimą bei valdymą. Šie gebėjimai paaugliams leidžia geriau save kontroliuoti ir efektyviai mokytis.
	(7) IŠMINTIES FORMAVIMOSI PRADŽIA	Išmintis vystosi per patirtį. Išmintis yra žinių, patirties, supratimo, atsargumo panaudojimas, ieškant ir priimanč problemų sprendimus. Šie sugebėjimai padidėja 14 – 25 metų amžiuje ir toliau vystosi visą likusį gyvenimą.
III. PSICHOSOCIALINĖ BRANDA	(8) IDENTITETO PAIEŠKOS	Paaugliai turėtų ieškoti atsakymų į pagrindinius identiteto klausimus: „kas aš“; „kodėl aš toks, koks esu“; „koku aš noriu būti“. Tai yra vertybių, požiūrio bei įsitikinimo formavimosi procesas.
	(9) PROFESINIO IDENTITETO PAIEŠKOS	Atlikdamas tam tikras su darbu susijusias užduotis, paauglys gali suprasti, kokios profesinės sritys jam geriau sekasi.
	(10) SEKSUALINIO TAPATUMO PAIEŠKOS	Paauglys turi išspręsti vidinius konfliktus, susijusius su juo lytiniu vaidmeniu. Bandomieji paauglio įsipareigojimai, kuria sąlygas santykiams, kuriems būdingas intymumas.
	(11) SOCIALINIO VAIDMENS PAIEŠKOS	Paauglystės pabaigoje asmuo išbando naujus socialinius vaidmenis: pirmieji romantiniai santykiai; pirmieji darbo santykiai; atsakomybės už save prisiėmimas; įstatymiškai įgyjamas suaugusio žmogaus statusas; teisė vairuoti automobilį; teisė vartoti alkoholį; galimybė palikti tėvų namus.
	(12) ASMENYBĖS BRUOŽŲ RAIDAI: (12.1) Emocinis stabilumas (12.2) Ekstraversija	Svarbiausi asmenybės bruožų pokyčiai vyksta 18 – 40 metų laikotarpyje. Vėliau susiformavę asmenybės bruožai menkai kinta. Asmenybės bruožų modelis yra laikomas asmenybės raidos

	(12.3) Sąmoningumas (12.4) Gebėjimas sutarti su kitais (12.5) Atvirumas patirčiai	brandos principu. Šie bruožai padeda gyventi kokybišką gyvenimą.
--	---	--

Fizinė asmens branda yra skirstoma (žr. 1 lentelė): (1) lytinę brandą; (2) kūno brandą; (3) smegenų pokyčius. Paauglystės pabaigoje žmogus turėtų būti pasiekęs lytinės brandos pabaigą (1). Tai reiškia, kad jo lyginiai organai yra visiškai išsivystę ir žmogus yra pasirengęs pratęsti giminę. Paauglystės pabaigoje asmuo turėtų būti fiziškai išsivystęs (2). Tai reiškia, kad paauglys atrodo kaip suaugęs žmogus. Jo kaulai, vidaus organai, kraujotakos sistemos yra išsivysčiusios. Paauglystės pabaigoje turėtų būti išsivystę apie 80% smegenų sričių (3). Kaktinė smegenų sritis galutinai išsivysto tik 25 – 30 metų tarpe. Todėl paauglys dar negali atlikti visų mąstymo operacijų, kuriomis pasižymi subrendęs žmogus.

Kognityvinė arba pažintinė branda yra siejama su paauglių mąstymo operacijų gebėjimais. Atlikus literatūros analizę paaiškėjo, kad paauglys pasižymi šiais mąstymo gebėjimais: (4) abstraktus mąstymas; (5) socialinių problemų sprendimas; (6) metakognitacija; (7) išminties formavimosi pradžia. Paauglys turėtų gebėti diskutuoti abstrakčiomis filosofinėmis temomis (4). Pavyzdžiui, kas yra tiesa, laisvė, meilė, teisybė, demokratija. Paaugliai pasižymi socialinių problemų sprendimo gebėjimais (5). Realių gyvenimiškų problemų sprendimas yra kognityvinis-emocinis procesas. Šis procesas padeda sugalvoti veiksmingus sprendimus sprendžiant realią problemą. Sugebėjimas galvoti apie mąstymo procesus yra vadinamas metakognitacija (6). Tai apima savo pažintinių gabumų stebėjimą bei valdymą. Šie gebėjimai paaugliams leidžia geriau save kontroliuoti ir efektyviai mokytis. Paauglystės pabaigoje pradeda formuotis išmintis (7). Išmintis vystosi per patirtį. Išmintis yra žinių, patirties, supratimo, atsargumo panaudojimas, ieškant ir priimant problemų sprendimus. Šie sugebėjimai padidėja 14 – 25 metų amžiuje ir toliau vystosi visą likusį gyvenimą.

Psichosocialinė branda arba asmenybės branda yra platus socialinis ir psichologinis konstruktas. Psichosocialinė branda šiame darbe yra skirstoma į: (8) identiteto paieškas; (9) profesinio identiteto paieškas; (10) seksualinio tapatumo paieškas; (11) socialinio vaidmens paieškas; (12) asmenybės bruožų raidą. Psichosocialinė branda vyksta visą gyvenimą. Tačiau aktyviausias vystymosi laikotarpis yra nuo 18 iki 40 metų laikotarpyje. Šiuo laikotarpiu žmogus turėtų rasti savo asmeninį identitetą (8). Paaugliai turėtų ieškoti atsakymų į pagrindinius identiteto klausimus: „kas aš“; „kodėl aš toks, koks esu“; „koku aš noriu būti“. Tai yra vertybių, požiūrio bei įsitikinimo formavimosi procesas. Kuo stipresnes vertybes bei įsitikinimus susiformuos, tuo asmuo bus sunkiau paveikiamas socialinės įtakos. Paauglystės pabaigoje turėtų pradėti formuotis profesinė tapatybė (9). Atlikdamas tam tikras su darbu susijusias užduotis, paauglys gali suprasti, kokios profesinės sritys jam geriau sekasi. Pagal savo pomėgius bei gebėjimus paauglys turėtų gebėti numatyti savo profesinį kelią. Paauglystės pabaigoje jaunas asmuo turėtų išspręsti problemas susijusias su lytiniu tapatumu (10). Bandomieji paauglio įsipareigojimai, kuria sąlygas santykiams, kuriems būdingas intymumas. Paauglystės pabaigoje asmuo išbando naujus socialinius vaidmenis (11): pirmieji romantiniai santykiai; pirmieji darbo santykiai; atsakomybės už save prisiėmimas; įstatymiškai įgyjamas suaugusio žmogaus statusas; teisė vairuoti automobilį; teisė vartoti alkoholį; galimybė palikti tėvų namus. Šie socialiniai santykiai ugdo asmenybės bruožus, kurie padeda paaugliui iš kitos perspektyvos žvelgti į pasaulį. Paauglys pradeda kaupti gyvenimišką patirtį, kuria remiantis bus priimami ateities sprendimai. Asmenybės bruožų modelis yra laikomas asmenybės brandos principu. Tai reiškia, kad asmenybės bruožų raida (12), gali parodyti asmens brandumą. Brandus asmuo turėtų pasižymėti šiais pagrindiniais bruožais: (12.1) emocinis stabilumas; (12.2) ekstraversija; (12.3)

sąmoningumas; (12.4) gebėjimas sutarti su kitais; (12.5) atvirumas patyrimui. Moksliniai tyrimai atskleidžia, kad aktyviausiai šie bruožai vystosi nuo 18 iki 40 metų. Išvystyti asmenybės bruožai sukuria sąlygas gyventi pilnavertišką gyvenimą. Žmonėms yra lengviau palaikyti įvairius socialinius santykius.

Taigi remiantis šia lentelė (žr. 1 lentelė) vykdomas empirinis tyrimas, kuriuo bus siekiama nustatyti kaip asmens branda yra pamatuojama valstybiniuose Lietuvos brandos egzaminuose.

1.2. Asmens brandos atspindžiai konceptualiuosiuose Lietuvos švietimo dokumentuose

Lietuvoje mokyklos baigimo egzaminai vadinami valstybiniais brandos egzaminais (toliau VBE), o mokyklos baigimo pažymėjimas yra vadinamas brandos atestatu. Tai suponuoja, kad VBE turėtų būti sudarytas taip, kad matuotų asmens brandą. „Norint gauti brandos atestatą reikia būti išlaikius **du** brandos egzaminus (...). Vienas iš jų privalomas – lietuvių kalbos ir literatūros. Šio egzamino tipą – valstybinį ar mokyklinį – renkasi mokinys“ (ŠMM, 2020, p. 6). Vadinasi norint įgyti brandos atestatą mokinys turi išlaikyti du brandos egzaminus. Tad BE yra pagrindinis būdas patikrinti asmens brandą. Šiame skyriuje yra pateikiama konceptualiųjų Lietuvos švietimo dokumentų apžvalga. Šios apžvalgos pagrindu siekiama nustatyti kaip asmens branda yra apibrėžta Lietuvos švietimo dokumentuose. Remiantis šia dokumentų apžvalga sudaryti empirinio tyrimo – ekspertinio interviu klausimai.

Aukščiausias Lietuvoje galiojantis švietimo dokumentas – LR Švietimo įstatymas (2011). Švietimo įstatyme (2011) yra teigiama, kad: „*Išsilavinimas – Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija*“. Tačiau įstatyme nėra detalizuojama kas sudaro asmens brandą. Geros mokyklos koncepcijoje (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad pagrindinis mokyklos veiklos rezultatas - mokinių asmenybės branda: „*mokiniai suvokia save kaip asmenybes, džiaugiasi savo pasiekimais ir kantriai įveikia nesėkmes, neprarasdami tikėjimo, kad jiems pavyks. Jie priima naujus iššūkius kaip kelią į tobulėjimą, sveikai pasitiki savo jėgomis, tačiau adekvačiai ir kritiškai vertina realybę*“. Taigi remdamiesi geros mokyklos koncepcija, galime daryti prielaidą, kad asmenybės branda yra siejama su kantrybe, tikslo siekimu, pasitikėjimu savimi, adekvačiu realybės vertinimu. Šis asmens brandos apibrėžimas sutampa su Rogers (1961) subrendusio žmogaus apibrėžimu: „*subrendęs žmogus yra tas, kuris yra atviras naujoms patirtims, su dideliu polinkiu išgyventi kiekvieną akimirką visa širdimi, pasitikintis savimi įvairiose situacijose*“. Geros mokyklos koncepcijoje yra teigiama, kad asmenybės brandą sudaro: savivoka, savivertė, vertybinis kryptingumas, gyvenimo būdas (ŠMM, 2015).

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ teigiama, jog brandi visuomenė: „*Tai visuomenė, kurios nariai nebijo pokyčių, yra atviri naujoms idėjoms ir pasaulinei konkurencijai. Taigi reikia tokių pokyčių, kurie garantuotų kiekvieno asmens individualių gebėjimų ugdymą, pritaikymą ir pripažinimą*“. Taigi siekiant ugdyti brandžią visuomenę, pirmiausia reikia ugdyti brandų asmenį. Vadinasi brandus asmuo yra tas, kuris geba prisitaikyti prie pokyčių, pozityviai vertina naujas idėjas, turi pakankamai kompetencijų konkuruoti globalioje rinkoje.

Švietimo įstatyme (2011) yra apibrėžiama skirtingų švietimo lygių paskirtis:

- „*Pradinio ugdymo paskirtis – suteikti asmeniui dorinės ir socialinės brandos pradmenis, kultūros, taip pat ir etninės, pagrindus, elementarų raštingumą, padėti jam pasirengti mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą.*“ Įstatyme nėra detalizuojama, kas yra dorinė ir socialinė asmens branda.

- „Pagrindinio ugdymo paskirtis – suteikti asmeniui dorinės, sociokultūrinės ir pilietinės brandos pagrindus, bendrąjį raštingumą, technologinio raštingumo pradmenis, ugdyti tautinį sąmoningumą, išugdyti siekimą ir gebėjimą apsispręsti, pasirinkti ir mokytis toliau.“ Įstatyme nėra detalizuojama, kas yra dorinė, sociokultūrinė ir pilietinė asmens branda.
- „Vidurinio ugdymo paskirtis – padėti asmeniui įgyti bendrąjį dalykinį, sociokultūrinį, technologinį raštingumą, dorinę, tautinę ir pilietinę brandą, profesinės kompetencijos pradmenis“. Dorinės, tautinės ir pilietinės brandos sąvokos įstatyme nėra detalizuojamos.

Taigi apžvelgus Lietuvos švietimo įstatymą (2011), pastebime, kad baigus vidurinio ugdymo programą, asmuo turi pasižymėti šiomis brandomis: **(1) dorinė branda; (2) socialinė branda; (3) sociokultūrinė branda; (4) pilietinė branda; (5) tautinė branda.** Ką šios brandos reiškia bei kokios kompetencijos jas sudaro, įstatyme nėra detalizuojama.

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) numatyta, kad mokinių ugdymo(si) rezultatas – „**nuosekli branda įgyjant XXI a. reikalingas kompetencijas**“. Taigi šiame dokumente branda yra siejama su XXI amžiaus kompetencijomis. XXI amžiaus kompetencijos (žr. 2 lentelė) apima gebėjimus, kompetencijas ir charakterio savybes, kurios padės XXI amžiuje gyvenančiam asmeniui prisitaikyti prie nuolatos kintančio pasaulio. Kadangi šią dieną mes nežinome, kokių profesijų bei kompetencijų reikės ateityje, todėl svarbu išugdyti asmenį, kuris geba greitai keistis bei prisitaikyti.

2 lentelė. XXI amžiaus kompetencijos (adaptuota iš World Economic Forum, 2015, p. 4)

Pagrindiniai gebėjimai, kuriuos mokiniai taiko atlikdami kasdienes užduotis	Kompetencijos, kurios padeda spręsti sudėtingas problemas	Charakterio savybės, kurios padeda prisitaikyti prie kintančios aplinkos
1. Raštingumas 2. Skaičiavimo gebėjimas 3. Gamtos mokslų gebėjimas 4. IKT raštingumas 5. Finansinis raštingumas 6. Kultūrinis ir pilietinis sąmoningumas	7. Kritinis mąstymas 8. Kūrybiškumas 9. Komunikavimo gebėjimai 10. Bendradarbiavimo gebėjimai	11. Smalsumas 12. Iniciatyvumas 13. Atkaklumas/ ištvermė 14. Gebėjimas prisitaikyti 15. Lyderystė 16. Socialinis ir kultūrinis sąmoningumas

XXI amžiaus kompetencijos apima 6 gebėjimus, kurie tiesiogiai susiję su žiniomis, kurias mokinys ugdo(si) mokykloje. 4 kompetencijomis: kritinis mąstymas; kūrybiškumas; komunikavimas ir bendradarbiavimas, kurios turėtų būti integruotos į kiekvieno ugdymo dalyko programą. Bei 6 charakterio savybėmis, kurios turėtų būti ugdomos formaliojo ir neformaliojo ugdymo sąveikoje.

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) išskiriami šie bendrojo ugdymo tikslai:

1. „puoselėti kiekvieno mokinio prigimtines dvasines, intelektines, fizines galias, padėti atsiskleisti jo individualybei ir siekti kūrybiškumo, kad kiekvienas mokinys taptų oria, dorovinga, savo ir kitų sveikatą puoselėjančia, atsakinga už savo poelgius, pasirinkimus, konstruktyviai kuriančia savo ir Lietuvos kultūrą, gerovę ir ateitį asmenybe“;

2. „ugdyti tautinį ir pilietinį tapatumą įsisąmoninusį, kitas tautas gerbiantį, istoriškai sąmoningą, bendruomenišką, kritiškai mąstantį, aktyviai dalyvaujantį Lietuvos ir Europos sociokultūriniame ir politiniame gyvenime pilietį“;

3. „sudaryti vienodas galimybes visiems mokiniams, nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos, pasiekti maksimalių jų galias atitinkančių ugdymosi rezultatų ir brandinti mokymosi visą gyvenimą nuostatą“.

Taigi remiantis pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše nustatytais bendrojo ugdymo tikslais (ŠMM, 2015), galima apibrėžti asmenybės ir piliečio Lietuvoje sąvokas: **asmenybė** – ori, dorovinga, sveikata puoselėjanti, atsakinga už savo poelgius, kurianti kultūrą, gerovę ir ateitį; **pilietis** – gerbia kitas tautas, yra istoriškai sąmoningas, bendruomeniškas, kritiškai mąsto ir aktyviai dalyvauja politiniame gyvenime.

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad „ugdymo(si) rezultatai – palaipsniui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas“. Kokios kompetencijos sudaro dvasinę, intelektinę, fizinę asmens brandą dokumente nėra detalizuojama. „Pagrindinio ugdymo programa sudaro sąlygas mokiniui išsiugdyti dorinės, socialinės, kultūrinės ir pilietinės brandos bei tautinės savimonės pamatus, įgyti integralius kompetencijų pagrindus <...>“. Kaip yra įgyjamos integralūs kompetencijų pamatai nėra detalizuojama. „Vidurinio ugdymo programa sudaro sąlygas mokiniui pasiekti asmeninę brandą, kaip kompetencijų visumą, leidžiančią, apsispręsti dėl savo profesinės karjeros, asmeniniu indėliu prisidėti prie Lietuvos, Europos ir pasaulio bendruomenės ir pažangios ekonomikos darnaus vystymosi.“ Taigi remiantis pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašu (ŠMM, 2015) galime daryti išvadą, kad yra minimos šios ugdymo(si) brandos: **(1) dvasinė branda; (2) intelektinė branda; (3) fizinė branda; (4) dorinė branda; (5) socialinė branda; (6) kultūrinė branda; (7) pilietinė branda; (8) asmeninė branda**. Analizuojant dokumentą pasidaro aišku, kad tam tikra branda yra sudaryta iš kompetencijų.

Nagrinėjant Lietuvos švietimo dokumentus pastebėta, kad dažniausiai yra taikoma asmens brandos sąvoka, tačiau Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) pradedama vartoti nauja sąvoka – asmenybės branda. Mokslinės literatūros apžvalgoje jau nustatėme, kad asmenybės branda tai psichosocialinė branda, kuri yra orientuota į asmenybės socialinius ir psichologinius gebėjimus. Dokumente yra teigiama, kad: „Svarbiausi mokinių ugdymo(si) pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas rezultatai – optimali asmenybės branda, kaip mokinio įgytų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų visuma“. Optimali asmenybės branda skirstoma į šias kompetencijas: **(1) asmenines; (2) mokėjimo mokytis; (3) komunikavimo; (4) pažinimo; (5) socialines-pilietines; (6) kultūrinės; (7) kūrybiškumo**. Apibendrinant galime daryti išvadą, kad Lietuvos švietimo dokumentuose asmenybės branda yra apibrėžiama kaip asmeninių kompetencijų visuma, kuri padeda asmeniui gyvenime. Šios kompetencijos yra įgyjamos integruojant žinias, gebėjimus ir nuostatas, mokantis atskirų mokymo(si) dalykų. Dalyvaujant įvairiose veiklose mokykloje ir už jos ribų. Dokumente teigiama, kad šių kompetencijų turinys atsiskleidžia bendrosiose ugdymo programose per numatomus mokinių pasiekimus. Baigę vidurinio ugdymo programą mokiniai pasižymi brandą patvirtinančiomis kompetencijomis. Mokinių kompetencijos yra vertinamos „mokinių ir mokytojo sąveikoje, dialoguose, diskusijose, renkant ir kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus (mokinių darbai, įvertinimai, įsivertinimai, komentarai, refleksijos) vertinimo aplankuose“ (ŠMM, 2015). Kognityviniai mokinių gebėjimai yra vertinami atliekant diagnostinius testus, kontrolinius darbus, tarptautinius ir nacionalinius žinių patikrinimus. Kognityviniai gebėjimai skirstomi į tris lygius:

1. Žinios ir supratimas - vertinant faktines žinias, tikrinama, kaip mokiniai įsimena, atpažįsta, apibrėžia, aprašo, nusako, iliustruoja pavyzdžiais, pasirenka priemones.
2. Žinių taikymo gebėjimai - mokinių gebėjimai palyginti, priešpriešinti, klasifikuoti, modeliuoti, susieti, interpretuoti, rasti sprendimus, paaiškinti, parodant supratimą.
3. Aukštesnieji mąstymo gebėjimai/ problemų sprendimas - analizuoti, apibendrinti, interpretuoti, integruoti žinias, numatyti, prognozuoti, sudaryti, sukurti, formuluoti išvadas, apibendrinti informaciją ir pritaikyti naujoms situacijoms, kritiškai vertinti, argumentuoti, reflektuoti.

Nacionaliniame egzaminų centras brandos egzaminą (toliau BE) apibrėžia kaip „fiksauto, kelių valandų trukmės laiko metu atliekamas mokinio žinių ir gebėjimų, apibrėžtų egzamino programoje, patikrinimas, naudojant „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotį su konkrečiai apibrėžtais klausimais ir numatomais teisingais atsakymais visiems tą egzaminą laikantiems mokiniams“ (NEC). Taigi iš apibrėžimo galime daryti išvadą, kad tai yra šabloniškas darbas, kuris tikrina mokinių kognityvinius gebėjimus.

Kadangi BE tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus, Lietuvoje buvo sukurtas naujo tipo mokyklos baigimo užduotis - Brandos darbas (toliau BD). „Brandos darbas – per tam tikrą ilgesnį laiko tarpą procese mokinio atliekamas individualus tiriamasis ar kuriamasis darbas, skatinantis ir tikrinantis tuos jo gebėjimus, kuriuos sunku patikrinti „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotimi (pavyzdžiui, mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninius)“ (NEC). Taigi remiantis brandos darbo apibrėžimu galima daryti išvadą, kad šiuo projektiniu darbu siekiama pamatuoti asmens brandos kompetencijas. Taigi šį darbą tikrai būtų galima sieti su branda, tačiau šis atsiskaitymas nėra privalomas.

Remiantis pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašu (ŠMM, 2015) galima daryti išvadą, kad valstybiniai brandos egzaminai tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus, kurie skirstomi į tris lygius: žinios ir supratimas; žinių taikymas; aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad brandos egzaminai netikrina mokinių kompetencijų. Remiantis Lietuvos švietimo dokumentais paaiškėjo, kad asmenybės branda yra suvokiama, kaip kompetencijų visuma. Kompetencijos yra patvirtinamos kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus. Šie kompetencijų įrodymai yra suprantami kaip mokinių darbai, refleksijos, įsivertinimai. Remiantis šia mintimi galima daryti išvadą, kad kiekvienas mokinys mokyklą baigia turėdamas kompetencijų aplanką, kuris pademonstruoja jo brandą. Tačiau ar tai iš tiesų vyksta?

3 lentelė. Asmens brandos samprata konceptualiūsiose Lietuvos švietimo dokumentuose (sudaryta autorės)

Asmens ir asmenybės branda pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašą (ŠMM, 2015)		Geros mokyklos koncepcija (ŠMM, 2015)	„Lietuva 2030“
ASMENS BRANDA	ASMENYBĖS BRANDA	ASMENYBĖS BRANDA	BRANDI VISUOMENĖ
<ul style="list-style-type: none"> • dvasinė branda; • intelektinė branda; • fizinė branda; • dorinė branda; • socialinė branda; 	<ul style="list-style-type: none"> • asmeninės kompetencijos; • mokėjimo mokytis kompetencijos; • komunikavimo kompetencijos; 	<ul style="list-style-type: none"> • Savivoka • Savivertė • Vertybinis kryptingumas • Kantrybė • Tikslų siekimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Nebijo pokyčių • Atvira naujoms idėjoms • Atvira pasaulinei konkurencijai

<ul style="list-style-type: none"> • kultūrinė branda; • pilietinė branda; • asmeninė branda 	<ul style="list-style-type: none"> • pažinimo kompetencija; • socialinės-pilietinės kompetencijos; • kultūrinės kompetencijos; • kūrybiškumo kompetencija 	<ul style="list-style-type: none"> • Pasitikėjimas savimi • Adekvatus realybės vertinimas 	
---	---	---	--

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos švietimo dokumentuose asmens branda yra sudaryta iš (žr. 3 lentelė): dvasinės brandos; intelektinės brandos; fizinės brandos; dorinės brandos; socialinės brandos; kultūrinės brandos; pilietinės brandos; asmeninės brandos. Ką šios brandos reiškia, dokumentuose nėra paaiškinta. Taip pat analizuojant Lietuvos švietimo dokumentus buvo nustatyta, jog asmenybės branda tai yra asmeninių kompetencijų visuma (žr. 3 lentelė): asmeninės kompetencijos; mokėjimo mokytis kompetencijos; komunikavimo kompetencijos; pažinimo kompetencija; socialinės-pilietinės kompetencijos; kultūrinės kompetencijos; kūrybiškumo kompetencijos. Giliau analizuojant dokumentus nustatyta, kad brandi asmenybė turėtų pasižymėti šiais bruožais: savivoka, savivertė, vertybinis kryptingumas, kantrybė, tikslo siekimas, pasitikėjimas savimi, adekvatus realybės vertinimas. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ yra siekiama ugdyti brandžią visuomenę. Brandi visuomenė pasižymi šiais bruožais: nebijo pokyčių; atvira naujoms idėjoms; atvira pasaulinei konkurencijai. Siekiant ugdyti brandžią visuomenę, pirmiausia būtina išugdyti brandų asmenį. Todėl pagrindinis švietimo tikslas – optimali asmenybės branda.

Lietuvoje švietimu yra siekiama ugdyti brandžią asmenybę. Remiantis Lietuvos švietimo dokumentų analize, apibrėžtos asmens ir piliečio sąvokos Lietuvoje. **Asmenybė** – ori, dorovinga, sveikata puoselėjanti, atsakinga už savo poelgius, kurianti kultūrą, gerovę ir ateitį. **Pilietis** – gerbia kitas tautas, yra istoriškai sąmoningas, bendruomeniškas, kritiškai mąsto ir aktyviai dalyvauja politiniame gyvenime. Asmenybės brandą sudaro kompetencijų visuma. Tačiau valstybiniai brandos egzaminai matuoja tris kognityvinių gebėjimų lygius: (1) žinios ir supratimas; (2) žinių taikymas; (3) problemų sprendimas. Taigi šis kognityvinių gebėjimų patikrinimas visai nepamatuoja asmenybės kompetencijų, kurios yra apibrėžiamos kaip branda. Tad kyla klausimas, kodėl šie egzaminai yra vadinami brandos, jeigu jie matuoja tik kognityvinius gebėjimus?

Atlikus literatūros analizę buvo sukurtas asmens brandos modelis, kuris simbolizuoja asmens tapimo asmenybe procesą. Šis procesas prasideda fizine branda, tada pereina į kognityvinę brandą, kuri įgalina psichosocialinę asmenybės brandą. Šis procesas vyksta visą gyvenimą.

Atlikus mokslinės literatūros analizę, remiantis mokslininkų mintimis, buvo sukurta asmens baigiančio mokyklą brandos kriterijų vertinimo lentelė. Šioje lentelėje asmens branda yra skirstoma į (I) fizinę, (II) kognityvinę ir (III) psichosocialinę brandą. Ši lentelė yra orientuota į vėlyvosios paauglystės raidos periodą, nes tokio amžiaus žmonės Lietuvoje laiko valstybinius brandos egzaminus ir įgyja brandos atestatą. Kiekvienas kriterijus yra suskirstytas į 12 indikatorių, kuriais remiantis galima analizuoti kiekvieną brandos grupę. Fizinė branda yra sudaryta iš (1) lytinės, (2) kūno ir (3) smegenų brandos. Paauglių kognityvinė branda pasižymi (4) abstraktaus mąstymo gebėjimais, (5) socialinių problemų sprendimo gebėjimais, (6) metakognitacija ir (7) išmintis formavimosi pradžia. Psichosocialinė branda arba asmenybės branda yra sudaryta iš socialinės ir psichologinės brandos. Paauglystės pabaiga yra psichosocialinės brandos formavimosi pradžia. Mokslininkai teigia, kad asmenybės bruožai aktyviausiai vystosi 18 – 40 metų laikotarpyje. Vėlyvosios paauglystės pabaigoje asmuo turėtų pradėti ieškoti savo (8) identiteto – atsakyti į

klausimus: „kas aš“; „kokios mano vertybės“; „kuo aš noriu būti“. Šias problemas išspręsti padeda abstraktus mąstymo ir metakognitacijos gebėjimai. Vėlyvosios paauglystės pabaigoje paauglys turėtų pradėti ieškoti savo (9) profesinio identiteto. Remiantis pomėgiais, gebėjimais ir patirtimi, turėtų numatyti sritis, kuriose būtų potencialiai sėkmingas. Vėlyvosios paauglystės laikotarpyje asmuo jau turėtų būti išsprendęs (10) seksualinio tapatumo klausimus. Pradedama kurti pirmuosius romantinius santykius, kuriems būdingas intymumas. Paauglystės pabaigoje asmuo išbando įvairius socialinius vaidmenis (11) – santykiai su bendraamžiais, santykiai su mokytojais, priklausymas bendruomenei, pirmieji romantiniai santykiai, pirmieji profesiniai santykiai. Pradedama vystyti asmenybės bruožai, kurie yra paremti „Didžiojo penketo“ asmenybės bruožų teorija, kuri yra laikoma asmenybės brandos principu. Brandi asmenybė turėtų pasižymėti šiais bruožais: (12.1) emocinis stabilumas, (12.2) ekstraversija, (12.3) sąmoningumas, (12.4) gebėjimas sutarti su kitais, (12.5) atvirumas patirčiai. Šie bruožai vystosi visą gyvenimą ir padeda asmeniui nugyventi kokybiškesnę gyvenimą.

Atlikus Lietuvos švietimo konceptualiųjų dokumentų apžvalgą nustatyta, kad Lietuvos švietimo dokumentuose asmens brandą sudaro: dvasinės brandos; intelektinės brandos; fizinės brandos; dorinės brandos; socialinės brandos; kultūrinės brandos; pilietinės brandos; asmeninės brandos. Lietuvoje asmenybės branda yra apibrėžiama kaip kompetencijų visuma: asmeninės kompetencijos; mokėjimo mokytis kompetencijos; komunikavimo kompetencijos; pažinimo kompetencija; socialinės-pilietinės kompetencijos; kultūrinės kompetencijos; kūrybiškumo kompetencijos. Analizuojant dokumentus nustatyta, kad Lietuvoje brandi asmenybė turėtų pasižymėti šiais bruožais: savivoka, savivertė, vertybinis kryptingumas, kantrybė, tikslo siekimas, pasitikėjimas savimi, adekvatus realybės vertinimas.

Palyginus Lietuvos švietimo dokumentuose aprašomą asmens brandos koncepciją su literatūros analize paremta asmens brandos vertinimo lentelė paaiškėjo, jog Lietuvoje plačiausiai aprašyta kognityvinė branda. Taip pat būtent kognityvinė branda yra vertinama valstybiniuose brandos egzaminuose. Dokumentuose iš viso nėra rašoma apie lytinę brandą, seksualinės ir profesinės tapatybės paieškas. Konceptualiuosiuose Lietuvos švietimo dokumentuose daugiausia dėmesio kreipiamas į socialinio vaidmens paieškas, kuri yra apibrėžiama kaip kultūrinė, pilietinė, sociapilietinė, tautinė branda. Ypač svarbu, kad mokyklą baigęs asmuo jaustųsi Lietuvos piliečiu.

Lietuvoje švietimu yra siekiama ugdyti brandžią asmenybę. Remiantis Lietuvos švietimo dokumentais paaiškėjo, kad asmenybės branda yra suvokiama, kaip kompetencijų visuma. Kompetencijos yra patvirtinamos kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus mokytojo ir moksleivio sąveikoje. Šie kompetencijų įrodymai yra suprantami kaip mokinių darbai, refleksijos, įsivertinimai. Remiantis šia mintimi galima daryti išvadą, kad kiekvienas mokinys mokyklą baigia turėdamas kompetencijų aplanką, kuris pademonstruoja jo brandą. Tačiau valstybiniai brandos egzaminai matuoja tris kognityvinių gebėjimų lygius: (1) žinios ir supratimas; (2) žinių taikymas; (3) problemų sprendimas. Taigi šis kognityvinių gebėjimų patikrinimas visai nepamatuoja asmenybės kompetencijų, kurios yra apibrėžiamos kaip branda. Tad kyla klausimas, kodėl šie egzaminai yra vadinami brandos, jeigu jie matuoja tik kognityvinius gebėjimus?

2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindžiai Lietuvos valstybiniuose ugdymo programose – tyrimo metodologijos pagrindimas

Šio skyriaus tikslas pagrįsti pasirinktą tiriamojo darbo metodologiją. Tyrimo tikslas – nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose. Tyrimo objektas – asmens brandos atspindžiai Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose. Duomenų surinkimo metodai: dokumentų analizė ir iš dalies struktūruotas ekspertinis interviu. Duomenų apdorojimo metodai – turinio analizė (angl. content analysis). Tyrimo instrumentai – (1) mokyklą baigiančių asmenų brandos kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė; (2) ekspertinio interviu klausimynas.

Toliau šiame skyriuje aprašomas pasirinkto empirinio tyrimo tipas – kokybinis tyrimas. Pagrindžiamas tiriamas atvejis (angl. case analysis) – asmens brandos atspindžiai Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų (toliau VBE) programose. Pateikiamas tyrimo loginė seka, įgyvendinimo žingsniai, duomenų surinkimo bei apdorojimo metodai. Pagrindžiami ekspertų atrankos kriterijai. Pateikiama tyrime dalyvavusių ekspertų kodavimo lentelė. Pagrindžiami tyrimo etikos principai.

2.1. Tyrimo tipas

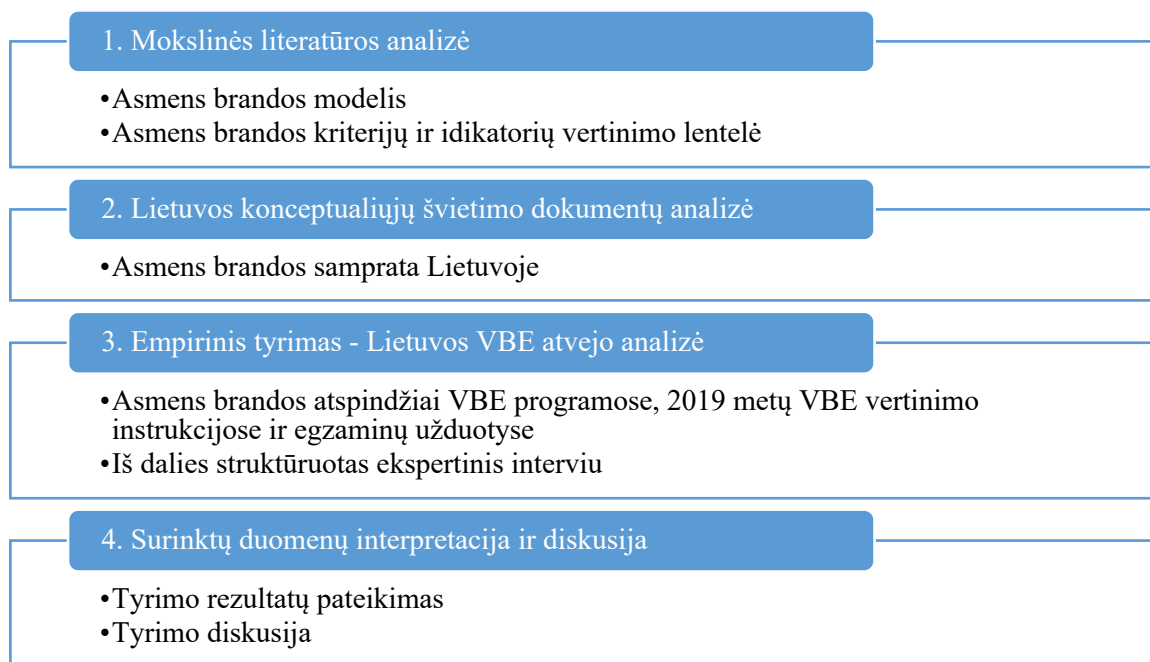
Siekiant atskleisti kaip valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje atspindi asmenybės brandą, pasirinkti kokybiniai tyrimo metodai. „Kokybiniai tyrimai padeda suprasti žmogaus ar organizacijos būklę skirtinguose kontekstuose ir suvokti situaciją“ (Bengtsson, 2016, p. 8). Tyrimo objektas – asmens brandos atspindžiai Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminuose. Tyrimo tikslas – nustatyti kaip asmens branda atsispindi Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose. Taikomi šie tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, atvejo tyrimas bei iš dalies struktūruota ekspertinė apklausa.

Atvejo analizė tai mokslinio tyrimo metodas: „išsami analizė, dažniausiai sutelkiant dėmesį į tam tikrą asmens, grupės ar organizacijos problemą“ (ERIC, 1970). Atliekant atvejo analizės tyrimą yra analizuojama konkreti situacija, problema ar klausimas. Yin (2018) teigia, jog atvejo tyrimas – tai gilus pobūdžio šiuolaikinio reiškinio tyrimas realaus pasaulio kontekste. Yin (2018) išskiria, jog atveju gali būti laikoma tam tikra situacija, žmonių grupė arba įvykis.

Šiame tyrime Lietuvos valstybiniai brandos egzaminai yra tyrinėjami kaip išskirtinis atvejis. Šis atvejis pasirinktas siekiant nustatyti, kaip asmens branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose. Lietuvoje kaip ir kitose Europos šalyse mokyklos baigimo egzaminai yra vadinami brandos egzaminais (angl. *matura examinations*). Tačiau Jungtinėse Amerikos valstijose mokyklos baigimo egzaminai yra vadinami „išėjimo egzaminais“ (angl. *exit examination*), Suomijoje vadinami sąvoka „ylioppilastutkinto“, kuri reiškia mokyklos baigimo egzaminai (infoFinland.fi, 2019), o Estijoje mokyklos vadinami – valstybiniais egzaminais (angl. *state examinations*) (Republic of Estonia, Ministry of Education and Research, 2020). Taigi šiuo tyrimu siekiama nustatyti kaip asmens branda atsispindi valstybiniuose brandos egzaminų programose Lietuvoje. Lietuvos atvejis pasirinktas remiantis šiais kriterijais: mokslinio iširtumo stoka – nebuvo rasta jokių mokslinių tyrimų, kurie tyrinėtų šį klausimą Lietuvoje; aktualumo – tyrėja šios šalies pilietė; informacijos prieinamumas – lengviau surinkti tyrimui aktualius dokumentus.

2.2. Tyrimo įgyvendinimo planas

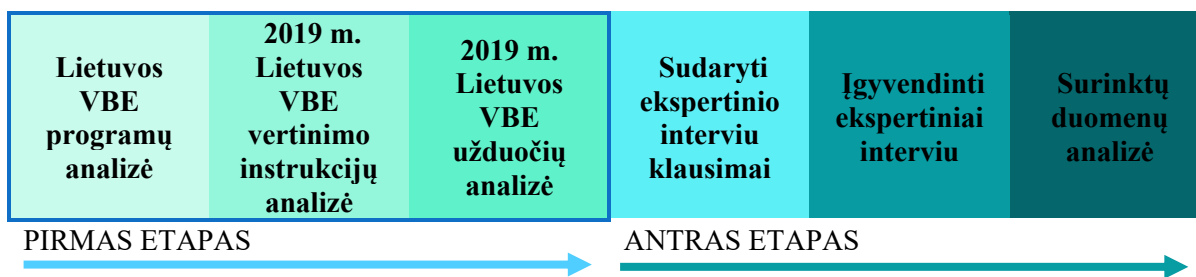
Kokybinis tyrimas įgyvendintas trimis etapais (žr. 7 pav.). Mokslinės literatūros apžvalga, Lietuvos konceptualiųjų švietimo dokumentų apžvalga ir empirinis tyrimas. Empirinis tyrimas sudarytas iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje turinio analizės pagrindu išnagrinėti pasirinktu VBE programos, vertinimo instrukcijos ir užduotys. Antroje dalyje atliktu du gilaus pobūdžio iš dalies struktūruoti ekspertiniai interviu. Pasirinktos dvi empirinio tyrimo duomenų surinkimo priegios siekiant užtikrinti objektyvumą bei pažvelgti į situaciją iš kuo daugiau skirtingų perspektyvų.

7 pav. Tyrimo įgyvendinimo planas

Pirmiausia mokslinės literatūros analizės buvo siekiama apibrėžti asmens brandos koncepciją. Išsiaiškinti, kokia asmens branda turi pasižymėti mokyklą baigiantis asmuo. Remiantis surinkta informacija buvo sukurtas asmens brandos modelis (žr. 6 pav.). Šis modelis pavaizduoja asmens tapimo asmenybę procesą. Šis procesas vyksta palaipsniui. Fizinė asmens branda, nulemia kognityvinę brandą, o ši daro įtaką psichosocialinei brandai. Taip žmogus bręsta ir tampa unikalia asmenybe. Remiantis mokslinės literatūros apžvalga sukurta asmens baigiančio mokyklą brandos kriterijų ir indikatorių lentelė (žr. 1 lentelė). Remiantis šia lentele įgyvendintas empirinis tyrimas.

Atlikus Lietuvos konceptualiųjų švietimo dokumentų analizę, nustatyta asmens brandos samprata Lietuvoje. Atliekant dokumentų analizę buvo siekiama nustatyti kaip asmens branda yra apibrėžiama skirtingose Lietuvos švietimo dokumentuose. Išrinktos visos citatos, kuriose yra minima tam tikra asmens branda. Šios sampratos lyginamos tarpusavyje (žr. 3 lentelė). Remiantis konceptualiųjų švietimo dokumentų analizės pagrindu sudaryti ekspertinio interviu klausimai (žr. 5 lentelė).

8 pav. Empirinio tyrimo etapai

Empirinis tyrimas įgyvendintas dviem etapais (žr. 8 pav.). Pirmas etapas – pasirinktų Lietuvos VBE programų, vertinimo instrukcijų ir užduočių analizė. Antras etapas – gilaus pobūdžio pusiau struktūruotas ekspertinis interviu. Empirinis tyrimas įgyvendintas dviem etapais siekiant pateikti kuo gilesnę kokybinių duomenų analizę, pažvelgti į situaciją iš kuo daugiau skirtingų perspektyvų, siekiant užtikrinti tyrimo objektyvumą.

Pirmasis Lietuvos VBE atvejo analizės tyrimo etapas atliktas remiantis mokyklą baigiančio asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentele (žr. 1 lentelė). Tyrime buvo analizuoti trys valstybiniai brandos egzaminai: lietuvių kalbos ir literatūros; matematikos ir istorijos. Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas pasirinktas, nes jis yra privalomas norint įgyti brandos atestatą: „Norint gauti brandos atestatą reikia būti išlaikius **du** brandos egzaminus (...). Vienas iš jų privalomas – lietuvių kalbos ir literatūros. Šio egzamino tipą – valstybinį ar mokyklinį – renkasi mokinys“ (ŠMM, 2020, p. 6). Likę du egzaminai pasirinkti atsitiktine tvarka. Pirmiausia išnagrinėtos bendros pasirinktų egzaminų programos. Vėliau siekiant tyrimą susieti su naujausia prieinama aktualia informacija peržiūrėtos 2019 metų egzaminų vertinimo instrukcijos bei egzaminų užduotys.

Antrasis Lietuvos VBE atvejo tyrimo etapas – gilaus pobūdžio iš dalies struktūruotas ekspertinis interviu. Šiuo tyrimu yra siekiama nustatyti ekspertų požiūrį/ nuomonę – kaip asmens branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose, vertinimo instrukcijose, užduotyse ir konceptualiuosiuose švietimo dokumentuose. Prieš atliekant ekspertinį interviu buvo sudaryti klausimai (žr. 5 lentelė). Klausimų pagrindą sudaro citatos iš konceptualiųjų švietimo dokumentų, tyrimo autorės išvalgos atlikus pirmąjį tyrimo etapą. Ekspertai su interviu klausimais buvo supažindinti iš anksto. Pokalbio metu buvo išlaikytas lankstumas, leista vystyti natūralią pokalbio struktūrą siekiant surinkti gilesnę informaciją. Vidutinė pokalbio trukmė – 50 minučių. Buvo planuojama pokalbius įgyvendinti realiai, tačiau dėl šalyje susiklosčiusios nepaprastosios padėties „COVID – 19“ pokalbiai buvo įgyvendinti virtualioje pokalbių programoje „MS TEAMS“. Naudojantis šia programa tyrėja turėjo galimybę išlaikyti gyvo pokalbio pojūtį, nes tyrėjas ir respondentas matė vienas kitą – pokalbis vyko su vaizdu. Vėliau visas pokalbis buvo transkribuotas. Pokalbių įrašai išsaugoti.

2.3. Ekspertų atrankos kriterijai ir kodavimas

Tyrimo tikslas yra nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos brandos egzaminų programose, vertinimo instrukcijose bei užduotyse. Siekiant pasiekti užsibrėžtą tikslą buvo nuspręsta apklausti Lietuvos švietimo politikus, kurie pasižymi ilga darbo patirtimi švietimo srityje. Siekiant užtikrinti respondentų anonimiškumą, informantai buvo užkoduoti „R1“ ir „R2“. Šiame respondento kodo pateiktas darbo patirties apibūdinimas (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Ekspertų kodavimo lentelė

Respondento kodas	Respondento darbo patirties apibūdinimas
R1	Švietimo ir mokslo viceministro darbo patirtis; Švietimo ir mokslo ministerijos Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros (NMVA) direktoriaus darbo patirtis; Vilniaus miesto savivaldybės administracijos – Kultūros, švietimo ir sporto departamento direktoriaus darbo patirtis; 10 metų mokyklos direktoriaus patirtis; istorijos mokytojo darbo patirtis.
R2	Švietimo ir mokslo viceministro darbo patirtis; mokyklos direktoriaus patirtis; daugiafunkcinio centro vadovo darbo patirtis; istorijos mokytojo darbo patirtis.

Respondentai turi mokytojo darbo, mokyklos direktoriaus darbo, švietimo viceministro darbo patirties (žr. 4 lentelė). Taigi pasirinkti ekspertai į situaciją gali pasižiūrėti iš trijų skirtingų perspektyvų: mokytojo; mokyklos vadovo; švietimo politikos formuotojo. Ekspertai atrinkti remiantis pasiekiamumo principu – asmenys, kurie sutiko dalyvauti tyrime. Apibendrinant galime teigti, jog respondentai suteikia tyrimui objektyvumo bei įvairiapusiškumo. Tyrimo imtis – 2 mokytojo, mokyklos direktoriaus ir švietimo viceministro darbo patirtį turinys ekspertai. Tyrimo imties pagrindimas – patogiosios imties ir pasiekiamumo principas.

2.4. Empirinio tyrimo instrumentai

Šiame tyrime buvo taikyti du skirtingi tyrimo instrumentai (žr. 9 pav.). Pirmajame tyrimo etape, naudotasi mokyklą baigiančių asmenų brandos kriterijų ir indikatorių lentele (žr. 1 lentelė). Ši lentelė sudaryta darbo autorės, atlikus mokslinės literatūros apžvalgą. Šios lentelės pagrindu, atlikta LR pasirinktų VBE programų, vertinimo instrukcijų ir užduočių turinio analizė. Antras tyrimo etapas – gilaus pobūdžio iš dalies struktūruotas ekspertinis interviu. Prieš atliekant interviu buvo sudarytas klausimynas (žr. 5 lentelė), kurio pagrindą sudaro citatos iš aktualiųjų švietimo dokumentų.

9 pav. Empirinio tyrimo instrumentai

Siekiant užtikrinti kokybinių tyrimų instrumentų validumą, instrumentai buvo pateikti vertinti ekspertui. Ekspertas – Kauno technologijos universiteto edukologijos srities dėstytojas (turintis docento daktaro laipsnį). Išklauius eksperto pastabas tyrimo instrumentai buvo taisomi.

Ekspertinio interviu klausimynas (žr. 5 lentelė) sudarytas remiantis Lietuvos konceptualiųjų švietimo dokumentų apžvalgos pagrindu. Ekspertui pateikiamas teiginys ar citata iš Lietuvos švietimo dokumentų ir klausiama eksperto nuomonė. Kiekvienas klausimas yra susijęs su asmens branda bei kaip asmens branda yra apibrėžiama Lietuvos švietimo dokumentuose. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kaip valstybiniai brandos egzaminai matuoja asmens brandą – ekspertų požiūriu. Klausimynas ekspertams buvo išsiųstas iš anksto, jog šie galėtų apgalvoti geriausius atsakymus. Atliekant ekspertinį interviu, atsižvelgiant į pokalbio eigą klausimai buvo keičiami. Toliau pateikiama ekspertinio interviu klausimų pagrindimo lentelė (žr. 5 lentelė).

5 lentelė. Ekspertinio interviu klausimų pagrindimo lentelė

Ekspertinio interviu klausimas	Kas šiuo klausimu siekiama sužinoti ar įrodyti
1. „ <i>Išsilavinimas – Lietuvos Respublikos teisės aktu nustatyta tvarka pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija</i> “ (ŠMM, 2015). Asmens branda yra sudaryta iš fizinės brandos, kognityvinės brandos ir psichosocialinės brandos. Kaip Jūsų nuomone asmens branda yra pamatuojama valstybiniuose brandos egzaminuose?	Šiuo klausimu siekiama nustatyti kaip asmens branda atspindi valstybiniuose brandos egzaminuose.
2. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad „ <i>ugdymo(si) rezultatai – palaiptai įgyjamos dvasinė, intelektualinė ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas</i> “. Kaip Jūs manote, ar mokiniai pasiekia šias kompetencijas? Pagrįskite savo nuomonę?	Šiuo klausimu siekiama sužinoti kaip valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje pamatuoja mokinių kompetencijas, kurios Lietuvoje yra prilyginamos asmens brandai. Taigi šis klausimas parodo, ar VBE atspindi asmens brandą.
3. <i>Mokinių kompetencijos yra vertinamos „mokinių ir mokytojo sąveikoje, dialoguose, diskusijose, renkant ir kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus (mokinių darbai, įvertinimai, įsivertinimai, komentarai, refleksijos) vertinimo aplankuose</i> “ (ŠMM, 2015). Kaip šie kompetencijų įrodymai yra kaupiami?	Šiuo klausimu yra siekiama sužinoti ar praktiškai vyksta tai, kas yra numatyta teoriniame lygmenyje. Dokumentuose teigiama, kad mokinių kompetencijos fiksuojamos mokytojo ir mokinio sąveikoje. Ekspertai iš praktinės perspektyvos atskleis ar tai iš tikrųjų vyksta Lietuvoje.
4. „ <i>Kognityviniai mokinių gebėjimai yra vertinami atliekant diagnostinius testus, kontrolinius darbus, tarptautinius ir nacionalinius žinių patikrinimus</i> “ (ŠMM, 2015). Kodėl valstybiniai brandos egzaminai yra vadinami brandos egzaminais, jeigu jie tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus?	Šiuo klausimu siekiama nustatyti, kodėl VBE Lietuvoje yra vadinami brandos egzaminais. Iš kur kilo šis pavadinimas. Ar jis atspindi egzamino turinį.
5. EBPO (2017) švietimo Lietuvoje vertinimo tyrimė yra pabrėžiama valstybinių brandos egzaminų sureikšminimo problema. Dokumente teigiama, kad brandos egzaminai nulemia mokyklos baigimą ir galimybę įstoti į aukštąją mokyklą, tai skatina pedagogus ir mokinius ugdymo(si) procesą orientuoti į pasiruošimą egzaminams, o ne žinių kaupimą. Kadangi egzaminai lemia mokinių ateitį, mokykloms sunku sukurti nuolatines ir nuoseklias ugdymo paskatas per visus vidurinio ugdymo metus (EBPO, 2017, p. 125). Kaip būtų galima išspręsti šią egzaminų problemą?	Šiuo klausimu siekiama išsiaiškinti praktines valstybinių brandos egzaminų problemų sprendimo alternatyvas.

2.5. Surinktų duomenų apdorojimo metodai

Empirinis tyrimas yra sudarytas iš dviejų etapų (žr. 9 pav.). Pirmajame etape duomenys yra surenkami iš pasirinktų (lietuvių kalbos ir literatūros; matematikos ir istorijos) VBE programų, 2019 metų vertinimo instrukcijų bei 2019 metų egzaminų užduočių. Antrajame tyrimo etape

duomenys surinkti ekspertinio interviu metu. Visas pokalbis transkribuotas (žr. 1 ir 2 priedus). Transkribuotas tekstas analizuojamas. Tiek pirmo, tiek antro empirinio tyrimo etapo duomenys analizuoti turinio analizės metodu (*angl. content analysis*). Šis metodas pasirinktas todėl, kad metodas „*nėra susietas su jokių konkrečių mokslu, todėl reikia laikytis mažiau taisyklių*“ (Bengtsson, 2016, p. 8). Viso tyrimo proceso metu tyrėjas turi laikytis kokybinės perspektyvos, o svarbiausia pasiekti griežtumą ir patikimumą, kad rezultatai būtų kuo patikimesni. „*Turinio analizė yra tyrimo metodas, suteikiantis sistemingą ir objektyvų būdą daryti pagrįstas išvadas iš žodinių, vaizdinių ar rašytinių duomenų tam tikriems reiškiniams apibūdinti ir kiekybiškai įvertinti*“ (Downe-Wambolt, 1992, p.314). Turinio analizėje tyrėjas analizuoja tekstą pagal iš anksto paruoštą tyrimo planą. Šiame tyrime buvo taikyta latentinė duomenų apdorojimo analizė, kai tyrėjas analizuojamą tekstą išplečia iki interpretacinio lygio, kuriame tyrėjas siekia išsiaiškinti pagrindinę teksto prasmę, o ne tik tam tikrų savokų pasikartojamumą (Bengtsson, 2016, p. 10).

Pirmojo empirinio tyrimo etape buvo išanalizuoti 9 dokumentai: (1) lietuvių kalbos ir literatūros VBE programa (2011); (2) matematikos VBE programa (2011); (3) istorijos VBE programa (2011); (4) lietuvių kalbos ir literatūros VBE vertinimo instrukcija (2018); (5) matematikos VBE vertinimo instrukcija (2019); (6) istorijos VBE vertinimo instrukcija; (7) lietuvių kalbos ir literatūros VBE užduotys (2019); (8) matematikos VBE užduotys (2019); (9) istorijos VBE užduotys (2019). Analizuojant šiuos dokumentus buvo laikomasi griežtos loginės sekos. Kiekvienas dokumentas buvo perskaitomas, tada užpildoma mokyklą baigiančio asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentelė (žr. 6, 7, 8, 9 lenteles). Kiekvienas indikatorius yra įvertinamas įverčiais „TAIP“ arba „NE“. Jeigu indikatorius yra įvertinamas įverčiu „TAIP“, vadinasi dokumente galima rasti tiesioginės arba netiesioginės informacijos šiuo klausimu. Jeigu indikatorius yra įvertintas įverčiu „NE“, vadinasi dokumente nėra nei tiesioginės nei netiesioginės informacijos pateiktu klausimu. Vėliau, kiekviena lentelės dalis yra aprašoma, o įverčiai pagrindžiami citatomis iš pasirinktų dokumentų.

Antrojoje empirinio tyrimo dalyje analizuojami du ekspertinių interviu transkribuoti tekstai. Šie dokumentai analizuojami turinio analizės pagrindu. Turinio analizė atliekama pagal iš anksto parengtą analizės planą. Šia analize tarpusavy lyginami eksperto „R1“ ir „R2“ pasisakymai. Remiantis ekspertų pasisakymais sukurtos lentelės (žr. 10, 11, 12, 13, 14, 15 lenteles), kuriose ekspertų pasisakymai suskirstyti į tam tikras kategorijas. Kiekviena lentelė aprašoma, pateikiant ekspertų nuomones pagrindžiančias citatas. Ekspertinio interviu pagrindu atsakoma į pagrindinius šio tyrimo klausimus, pateikiamos rekomendacijos.

2.6. Tyrimo etikos principai

Įgyvendinant empirinį tyrimą buvo laikomasi tyrimo etikos principų. Pirmiausia prieš atliekant tyrimą, interviu klausimus įvertino Kauno technologijos universiteto edukologijos srities dėstytojas (turintis docento daktaro laipsnį). Atsižvelgus į eksperto rekomendacijas klausimynas buvo patobulintas. Vėliau kiekvienas tiriamasis buvo supažindintas su tyrimo tikslu. Buvo gautas žodinis kiekvieno tiriamojo sutikimas dalyvauti tyrime. Interviu klausimai ekspertams buvo išsiųsti iš anksto, jog jie galėtų susipažinti su klausimynu ir nuspręsti, ar klausimai nepažeidžia jų etikos principų. Kiekvienas informantas davė žodinį sutikimą, jog sutinka, kad interviu bus įrašomas. Sutarta, jog tyrime bus laikomasi konfidencialumo principo ir informantų tapatybė nebus atskleista. Dėl šios priežasties visas interviu pokalbis buvo transkribuotas, nors tyrėja yra išsaugojusi abiejų pokalbių įrašus.

Šiame darbe yra siekiama ištirti kaip asmens branda atsispindi Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose. Siekiant užtikrinti tyrimo objektyvumą buvo nuspręsta atlikti du kokybinio pobūdžio empirinius tyrimus: (1) pasirinktų Lietuvos VBE programų, vertinimo instrukcijų ir užduočių turinio analizė; (2) gilaus pobūdžio pusiau struktūruotas ekspertinė apklausa. Prieš atliekant empirinį tyrimą buvo atlikta mokslinės literatūros apžvalga, kurios pagrindu sudarytas empirinio tyrimo instrumentas – mokyklą baigiančių asmenų brandos kriterijų ir indikatorių vertinimo lentelė. Taip pat buvo atlikta Lietuvos konceptualiųjų švietimo dokumentų apžvalga, kuria buvo siekiama nustatyti kaip asmens branda yra apibrėžiama švietimo dokumentuose. Šios dokumentų analizės pagrindu sudarytas antras tyrimo instrumentas – ekspertinio interviu klausimynas. Visa surinkta informacija apdorota remiantis turinio analizės metodu. Turinio analizė atlikta pagal iš anksto parengtą duomenų analizės planą. Empirinio tyrimo rezultatai pateikiami kitame tiriamojo projekto skyriuje.

3. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindys Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose – empirinio tyrimo rezultatų analizė

Šiame skyriuje pateikiami empirinio tyrimo rezultatai. Siekiant nustatyti kaip Lietuvos valstybiniai brandos egzaminai atspindi asmens brandą, buvo atlikti du kokybiniai tyrimai. Pirmasis kokybinis tyrimas – dokumentų analizė buvo skirtas išnagrinėti Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programas, vertinimo kriterijus ir egzaminų užduotis. Analizuojant dokumentus taikytas turinio analizės metodas, pagal anksčiau sudarytą asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentelę. Siekiant objektyvumo bei gilesnio požiūrio į Lietuvos valstybinių brandos egzaminų atvejo analizę atlikti du pusiau struktūruoti gilaus pobūdžio ekspertiniai interviu. Pasirinkti ekspertai buvę Lietuvos švietimo viceministrai. Surinkta pokalbių medžiaga transkribuota ir turinio analizės pagrindu išanalizuota.

3.1. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys Lietuvos VBE programose

Šiame skyriuje yra pateikta Lietuvos valstybinių brandos egzaminų (lietuvių kalbos ir literatūros; matematikos; istorijos) brandos egzaminų programų analizė. Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas pasirinktas, nes šį egzaminą būtina išlaikyti norint įgyti brandos atestatą. Kiti du egzaminai pasirinkti atsitiktine tvarka. Brandos egzaminų programų analize yra siekiama nustatyti kaip pasirinkti valstybiniai brandos egzaminai atspindi asmens brandą.

Pirmiausia pateikiama Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programų (ŠMM, 2011) lyginamoji analizė (žr. 6 lentelė). Šioje lentelėje informacija lyginama pagal šiuos kriterijus: brandos egzamino tikslai; mokinių gebėjimų grupės. Brandos egzaminų tikslai atspindi, kokius rezultatus mokiniai turi pasiekti išlaikę brandos egzaminus Lietuvoje.

Palyginus Lietuvos brandos egzaminų (lietuvių kalbos ir literatūros; matematikos; istorijos) programas nustatyta (žr. 6 lentelė), jog visi egzaminai tikrina tris kognityvinių gebėjimų grupes: (1) žinios ir supratimas; (2) gebėjimų taikymas; (3) aukštesnieji mąstymo gebėjimai – problemų sprendimas, analizavimas. Taip pat nustatyta, jog lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas turi penkis tikslus, kai tuo tarpu istorijos ir matematikos brandos egzaminai turi tik vieną pagrindinį tikslą „patikrinti ir įvertinti mokinio mokymosi pagal vidurinio ugdymo <...> bendrąją programą pasiekimus, aprašytus egzamino reikalavimuose“ (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011). Nustatyta, kad lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas tikrina šiuos mokinių gebėjimus: gebėjimas remtis lietuvių kalbos ir literatūros žiniomis bei kultūrine patirtimi; gebėjimas kurti rišlų argumentuotą tekstą; gebėjimas spręsti problemas, analizuoti, interpretuoti ir vertinti. Galima daryti išvadą, kad per vertinimo ir interpretacijos gebėjimus mokinys gali pademonstruoti abstraktaus mąstymo, socialinių problemų sprendimo, metakognitacijos kompetencijas bei asmenines nuostatas. Taigi Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas iš dalies tikrina asmens nuostatas. Istorijos ir matematikos brandos egzamino programose yra teigiama, jog šie dalykai ugdo socialinę ir matematinę kompetencijas, tačiau egzaminai nuostatų netikrina: „Nuostatos egzamine nevertinamos“ (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011). Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programoje teigiama, jog šiuo egzaminu yra siekiama: „sudaryti galimybes mokykloms ir kitiems socialiniams partneriams analizuoti lietuvių kalbos ir literatūros mokymo (si) veiksmingumą“ (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011). Apibendrinant pasirinktų brandos egzaminų programų analizę galima daryti išvadą, kad lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa plačiausiai apibrėžia egzamino rezultatus. Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas iš dalies tikrina asmens nuostatas.

6 lentelė. Lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos ir istorijos valstybinių brandos egzaminų programų lyginamoji analizė

	LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS BRANDOS EGZAMINO PROGRAMA (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)	MATEMATIKOS BRANDOS EGZAMINO PROGRAMA (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)	ISTORIJOS BRANDOS EGZAMINO PROGRAMA (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)
BRANDOS EGZAMINO TIKSLAI	<p>1) „įvertinti mokinių gebėjimus remtis lietuvių kalbos ir literatūros programos žiniomis ir kultūrine patirtimi“ (p. 2);</p> <p>2) „įvertinti mokinių bendrąjį raštingumą – gebėjimus sukurti rišlią argumentuotą tekstą laikantis taisyklingos kalbos reikalavimų“ (p. 2);</p> <p>3) „įvertinti bendruosius mokinių gebėjimus spręsti problemas, analizuoti, interpretuoti ir vertinti“ (p. 2);</p> <p>4) „įvertintus mokinių pasiekimus palyginti su nustatytais pasiekimų lygiais“ (p. 2).</p> <p>5) sudaryti galimybes mokykloms ir kitiems socialiniams partneriams analizuoti lietuvių kalbos ir literatūros mokymo (si) veiksmingumą“ (p. 2).</p>	„patikrinti ir įvertinti mokinio mokymosi pagal vidurinio ugdymo matematikos bendrąją programą pasiekimus, aprašytus egzamino reikalavimuose“ (p. 1).	„patikrinti ir įvertinti mokinio mokymosi pagal vidurinio ugdymo istorijos bendrąją programą pasiekimus, aprašytus egzamino reikalavimuose“ (p. 1).
MOKINIŲ GEBĖJIMŲ GRUPĖS	„Egzamino metu tikrinami mokinių gebėjimai skirstomi į šias grupes: žinios ir supratimas (žemesnio lygio gebėjimai), žinių ir gebėjimų taikymas, problemų sprendimas, analizavimas, interpretavimas ir vertinimas“ (p. 2).	„Egzamino metu tikrinami mokinių gebėjimai skirstomi į šias grupes: žinios ir supratimas (žemesnio lygio gebėjimai), matematikos taikymas, problemų sprendimas“ (p. 1). „Mokydamiesi matematikos mokiniai plėtoja matematinę kompetenciją ir įgyja žinių, gebėjimų ir nuostatų. Nuostatos egzamine nevertinamos “ (p. 1).	„Per egzaminą tikrinami mokinių gebėjimai skirstomi į tris grupes. Pirmoji gebėjimų grupė siejama su žiniomis ir supratimu, antroji – su taikymu, trečioji – su aukštesniųjų mąstymo gebėjimų tikrinimu“ (p. 1). „Mokydamiesi istorijos mokiniai plėtoja socialinę kompetenciją ir įgyja žinių, gebėjimų ir nuostatų. Nuostatos egzamine nevertinamos “ (p. 1).

Toliau šiame skyriuje pateikiama Lietuvos brandos egzaminų programų analizė, siekiant nustatyti kaip pasirinktų brandos egzaminų programos atspindi asmens brandą. Analizė įgyvendinama remiantis sukurta asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentele. Ši lentelė sudaryta darbo autorės, atlikus mokslinės literatūros analizę. Šioje lentelėje asmens branda skirstoma į tris kategorijas: fizinė branda; kognityvinė branda; psichosocialinė branda. Kiekviena brandos kategorija išskaidyta į ją sudarančius indikatorius. Lentelėje pateiktoje žemiau (žr. 7 lentelė), kiekvienas indikatorius

įvertinamas „TAIP“, jeigu šis indikatorius atsiskleidžia brandos egzamino programoje, „NE“ jeigu šis indikatorius nėra minimas brandos egzamino programoje.

7 lentelė. Asmens brandos atspindžiai valstybinių brandos egzaminų programose - analizė

ASMENS BRANDOS KRITERIJAI	ASMENS BRANDOS INDIKATORIAI	Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)	Matematikos brandos egzamino programa (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)	Istorijos brandos egzamino programa (LR švietimo ir mokslo ministras, 2011)
I. FIZINĖ BRANDA	(1) LYTINĖ BRANDA	NE	NE	NE
	(2) KŪNO POKYČIAI	NE	NE	NE
	(3) SMEGENŲ POKYČIAI	NE	NE	NE
II. KOGNITYVINĖ BRANDA	(4) ABSTRAKTUS MĄSTYMAS	TAIP	TAIP	TAIP
	(5) SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS	TAIP	NE	NE
	(6) METAKOGNITACIJA	TAIP	TAIP	TAIP
	(7) IŠMINTIES FORMAVIMOSI PRADŽIA	TAIP	NE	NE
III. PSICHOSOCIALINĖ BRANDA	(8) IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(9) PROFESINIO IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(10) SEKSUALINIO TAPATUMO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(11) SOCIALINIO VAIDMENS PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(12) ASMENYBĖS BRUOŽŲ RAIDA: (12.1) Emocinis stabilumas (12.2) Ekstraversija (12.3) Sąmoningumas (12.4) Gebėjimas sutarti su kitais (12.5) Atvirumas patirčiai	NE	NE	NE

Išanalizavus **lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programą** (2011) nustatyta, jog šis egzaminas tikrina mokinių kognityvinius gebėjimus ir lietuvių kalbos ir literatūros žinias bei jų taikymą (žr. 7 lentelė). Fizinės ir psichosocialinės brandos šis egzaminas netikrina. Egzamine yra tikrinamos trys kognityvinių gebėjimų grupės **„žinios ir supratimas** (žemesnio lygio gebėjimai), **žinių ir gebėjimų taikymas, problemų sprendimas, analizavimas, interpretavimas ir vertinimas“** (p. 2). Dalyko žinias ir supratimą mokinys pademonstruoja, kai *„aptaria pagal Bendrąją programą privalomų autorių (...) kūrinčius, kultūrinį istorinį, biografinį ar meninį kontekstą; paaiškina svarbiausius lietuvių literatūros ir kultūros reiškinius; pateikia pavyzdžių iš Bendrojoje programoje nagrinėtų laikotarpių literatūros ir kultūrinio istorinio konteksto; aptaria, kuo (ar) aktualūs pasirinktų autorių kūriniai; tinkamai vartoja literatūrologijos sąvokas“* (p. 2). Taigi demonstruodami dalyko žinias mokiniai įgalina abstraktaus mąstymo gebėjimus. **Abstraktų mąstymą** mokiniai pademonstruoja gebėdami tinkamai taikyti literatūros sąvokas. **Metakognitacijos** gebėjimai atskleidžiami taikant faktines lietuvių kalbos ir literatūros žinias. Gebėjimų taikymą mokinys pademonstruoja, kai *„komponuoja rišlų ir vientisą tekstą, derina turinį ir raišką; vartoja tinkamos reikšmės žodžius, tinkamas gramatines formas ir konstrukcijas; taisyklingai rašo, laikydamasis bendrinės kalbos normų reikalavimų; tinkamai cituoja ir perfrazuoja“* (p. 2). Aukštesniuosis mąstymo gebėjimus: **socialinių problemų sprendimą, išminties formavimosi pradžia** mokinys demonstruoja, kai *„formuluoja ir pagrindžia tezę; nuosekliai plėtoja mintis, tikslingai ir tinkamai remdamasis grožine literatūra, kitais kultūros tekstais; analizuoja ir vertina literatūros kūrinio turinį, raišką, meninį savitumą; lygina jį su kitais kūriniais; pagrindžia nagrinėjamo kūrinio santykį su kontekstu (...); argumentuotai išreiškia savo požiūrį (...); nagrinėja, atrenka, tinkamai sieja ir apibendrina informaciją“* (p. 3). Taigi išminties formavimosi užuomazgas mokinys demonstruoja argumentuotai pagrįsdamas savo nuomonę, išreiškdamas savo asmeninę nuomonę. **Socialinių problemų sprendimo** kompetencijas mokinys gali parodyti rašydamas samprotavimo rašinį ir siūlydamas problemų sprendimų alternatyvas. Tačiau akivaizdu, jog egzaminas niekaip netikrina fizinės raidos, asmeninio identiteto, socialinio identiteto, seksualinio tapatumo, profesinio identiteto bei asmenybės bruožų. Taigi šis brandos egzaminas yra tik kognityvinių gebėjimų patikrinimas.

Išanalizavus **matematikos brandos egzamino programą** (2011) nustatyta (žr. 7 lentelė), jog šis egzaminas tikrina mokinių kognityvinius gebėjimus ir *„mokinio mokymosi pagal vidurinio ugdymo matematikos bendrąją programą pasiekimus“* (p. 1). Taigi matematikos brandos egzaminas netikrina mokinių fizinės ar psichosocialinės brandos. Egzamino programoje yra teigiama, jog šis egzaminas netikrina mokinių nuostatų *„Nuostatos egzamine nevertinamos“* (p. 1). Matematikos brandos egzaminas matuoja tris kognityvinių gebėjimų grupes: žinios ir supratimas; matematikos taikymas; problemų sprendimas. Žinias ir supratimą, mokiniai demonstruoja: *„atpažindami ir teisingai vartodami (reprodukuodami) matematinės sąvokas, žymenis, objektus, modelius; siedami (...) įvairiais būdais (...) pateiktą matematinę informaciją; tiesiogiai taikydami formules, savybes, sąryšius; atlikdami standartines procedūras; naudodamiesi formulių rinkiniu, skaičiuotuvu“* (p. 1). Taigi demonstruodami žinias ir supratimą mokiniai iš dalies įgalina **abstraktaus mąstymo** kompetencijas, nes turi suvokti matematinės sąvokas. **Metakognitacijos** gebėjimus mokiniai gali pademonstruoti įgalindami matematikos taikymo gebėjimus: *„modeliuodami įvairiose lentelėse, schemose, grafikuose pateiktą informaciją; taikydami ir derindami kelias standartines procedūras; taikydami žinomus matematinius metodus ir modelius įvairiems uždaviniams spręsti; aiškiai užrašydami kelių žingsnių uždavinio sprendimą“* (p. 1). Matematikos žinių aukštesnieji gebėjimai yra atskleidžiami *„sprendžiant naujas, nestandartines situacijas, kurios gali būti aprašomos*

matematiniais modeliais“ (p. 1) ši kompetencija yra tapatinama su problemų sprendimo kompetencija, tačiau tai yra matematinių problemų sprendimas, o ne socialinių problemų sprendimas. Šiuo aukštesniuosius mąstymo gebėjimus būtų galima sieti su abstraktaus mąstymo gebėjimais, tai matematinių sąvokų siejimas su naujomis situacijomis. Taigi matematikos brandos egzaminas tikrina tik tam tikras kognityvinių gebėjimų grupes, tačiau netikrina fizinės ir psichosocialinės asmens brandos.

Išanalizavus **istorijos brandos egzamino programą** (2011) nustatyta (žr. 7 lentelė), jog šiuo egzaminu siekiama patikrinti mokinių kognityvinius gebėjimus ir „įvertinti mokinio mokymosi pagal vidurinio ugdymo istorijos bendrąją programą pasiekimus“ (p. 1). Istorijos brandos egzaminas netikrina mokinių fizinės ar psichosocialinės brandos. Istorijos brandos egzaminas tikrina tris kognityvinių gebėjimų grupes: žinios ir supratimas; taikymo gebėjimai; aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Egzamino programoje yra teigiama, jog šis egzaminas netikrina mokinių nuostatų „Nuostatos egzamine nevertinamos“ (p. 1). Žinias ir supratimą mokiniai pademonstruoja: „paaiškindami istorijos sąvokas; apibūdindami istorijos įvykius ir pokyčius, jų priežastis bei pasekmes; nurodydami istorinių asmenybių vaidmenį; įvardydami istorijos laikotarpius ir įvykių chronologiją; lokalizuodami istorijos įvykius ir pokyčius“ (p. 1). Siedami suvokdami istorines sąvokas mokiniai demonstruoja **abstraktaus mąstymo** gebėjimus. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo, kai vartoja istorines sąvokas nagrinėdami bei aprašydami iš esmės naują šaltinį, atskleidžia istorijos priežasčių bei pasekmių tarpusavio ryšį, atpažįsta istorines asmenybes, istorinius laikotarpius, objektus žemėlapyje naujuose informacijos šaltiniuose. Taigi taikydami istorijos žinias mokiniai pademonstruoja **metakognitacijos gebėjimus** – mokiniai turi įvertinti savo žinias bei sieti jas su nauja informacija. Aukštesniuosius mąstymo gebėjimus mokiniai parodo tinkamai vartodami retas istorines sąvokas, analizuodami istorinius įvykius plačiame kontekste, analizuodami istorinius laikotarpius ir to meto visuomenės gynimo ypatumus, analizuodami ir kritiškai vertindami istorijos šaltinius. Istorijos šaltinių kritiniame vertinime galime pastebėti abstraktaus mąstymo ir metakognitacijos gebėjimus. Taigi istorijos brandos egzaminas tikrina tik tam tikras kognityvinių gebėjimų grupes, tačiau netiktina fizinės bei psichosocialinės asmens brandos.

Apibendrinant pasirinktų brandos egzaminų programų analizę, galima daryti išvadą, jog brandos egzaminai netikrina asmens fizinės ir psichosocialinės brandos, o kognityvinę asmens brandą tikrina tik iš dalies. Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas kognityvinę asmens brandą tikrina plačiausiai, nes asmuo gali pademonstruoti savo abstraktų mąstymą, metakognitaciją, socialinių problemų sprendimo gebėjimus ir išminties formavimosi pradžią kuriant argumentuotą rašinį. Istorijos ir matematikos brandos egzaminai asmens nuostatų netikrina, tačiau tikrina abstraktų mąstymą ir metakognitacijos gebėjimus. Abstraktus mąstymas yra pademonstruojamas suvokiant ir taikant plačias dalykines sąvokas, koncepcijas. Metakognitacijos gebėjimai atsiskleidžia taikant žinias, suvokiant egzamino klausimus, atliekant pateiktas užduotis laiku. Siekiant giliau išnagrinėti kaip brandos egzaminai pamatuoja asmens brandą toliau pateikiama 2019 metų valstybinių brandos egzaminų vertinimo instrukcijų ir 2019 metų pasirinktų brandos egzaminų užduočių analizė. Šioje analizėje pateikiama naujausia egzaminų užduočių ir vertinimo instrukcijų informacija.

3.1.1. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindys Lietuvos VBE užduotyse

Šiame skyriuje yra pateikta 2019 metų valstybinių brandos egzaminų: lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos ir istorijos analizė. Ši analizė atlikta remiantis turinio analizės metodu. Pasirinkti trys valstybiniai brandos egzaminai, nes norint įgyti brandos atestatą reikia išlaikyti bent du valstybinius

egzaminus (ŠMM, 2020, p.6). Šia analize yra siekiama nustatyti kaip pasirinkti brandos egzaminai patikrina asmens brandą. Asmens branda šiame darbe yra suvokiama pagal darbo autorės sukurtą asmens brandos kriterijų ir indikatorius lentelę. Ši lentelė yra sukurta atliktus mokslinės literatūros apžvalgą. Žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 8 lentelė) tyrimo autorė įvertino ar 2019 metų pasirinktas valstybinis brandos egzaminas tikrina „TAIP“ ar netikrina „NE“ tam tikrą asmens brandos indikatorius. Šis vertinimas yra atliktas peržiūrėjus 2019 metų valstybinių brandos egzaminų užduotis.

8 lentelė. Asmens brandos atspindys VBE užduotyse - analizė

ASMENS BRANDOS KRITERIJAI	ASMENS BRANDOS INDIKATORIAI	Valstybinis lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas (NEC, 2019)	Valstybinis matematikos brandos egzaminas (NEC, 2019)	Valstybinis istorijos brandos egzaminas (NEC, 2019)
I. FIZINĖ BRANDA	(1) LYTINĖ BRANDA	NE	NE	NE
	(2) KŪNO POKYČIAI	NE	NE	NE
	(3) SMEGENŲ POKYČIAI	NE	NE	NE
II. KOGNITYVINĖ BRANDA	(4) ABSTRAKTUS MĄSTYMAS	TAIP	TAIP	TAIP
	(5) SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS	TAIP	NE	NE
	(6) METAKOGNITACIJA	TAIP	TAIP	TAIP
	(7) IŠMINTIES FORMAVIMOSI PRADŽIA	TAIP	NE	TAIP
III. PSICHOSOCIALINĖ BRANDA	(8) IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(9) PROFESINIO IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(10) SEKSUALINIO TAPATUMO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(11) SOCIALINIO VAIDMENS PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(12) ASMENYBĖS BRUOŽŲ RAIDA: (12.1) Emocinis stabilumas (12.2) Ekstraversija (12.3) Sąmoningumas (12.4) Gebėjimas sutarti su kitais (12.5) Atvirumas patirčiai	NE	NE	NE

Išanalizavus 2019 metų **lietuvių kalbos ir literatūros valstybinį brandos egzaminą** nustatyta (žr. 8 lentelė), kad egzaminas matuoja asmens kognityvinę brandą. 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros egzamine reikėjo pasirinkti vieną iš 4 probleminių klausimų: (1) „*Ar klaidos padeda tobulėti*“; (2) „*Ar kvailėliai būna kvaili*?“; (3) „*Motinos paveikslas literatūroje*“; (4) „*Kelionės prasmės literatūroje*“ (NEC, 2019, p. 2). Klausimai yra susiję su realiu gyvenimu. Atsakydami į pasirinktą klausimą mokiniai pademonstruoja abstraktų mąstymą, nes turi diskutuoti plačiomis filosofinėmis temomis. Pavyzdžiui 2019 metų egzamine mokiniai galėjo diskutuoti apie žmogaus tobulėjimą, proto asmens sampratą, motinos simbolinę reikšmę, kelionės simbolinę prasmę. Socialinių problemų sprendimo kompetenciją mokiniai pademonstruoja atsakydami į pasirinktą lietuvių kalbos ir literatūros probleminį klausimą. Rašydami rašinį jie pademonstruoja gebėjimus argumentuoti, pagrįsti savo mintis įvairiais literatūros šaltiniais ir asmenine patirtimi. Metakognitacija – gebėjimas galvoti apie savo mąstymo procesus atsiskleidžia rašant rašinį. Mokinys pademonstruoja metakognitacijos kompetencijas gebėdamas laikytis rašinio struktūros. Siekdamas parašyti sėkmingą darbą mokinys turi apmąstyti rašinį, parengti rašinio planą. Apgalvoti pagrindinę rašinio temą ir argumentus, kuriais remiantis jis įrodys savo požiūrį. Išminį mokinys gali pademonstruoti siedamas savo asmeninę patirtį su pasirinkta rašinio tema. Mokinys turi gerai apgalvoti kaip rašinio teiginius pagrįsti perskaitytais kūriniais. Tačiau 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros valstybinis brandos egzaminas nematuoja fizinės ir psichosocialinės asmens brandos. Šis egzaminas niekaip nepatikrina paauglio lytinės brandos, kūno pokyčių bei smegenų pokyčių. Psichosocialinė branda yra siejama su asmenybės branda. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad mokinys baigdamas mokyklą turi pasižymėti optimalia asmenybės branda. Analizuodami 2019 lietuvių kalbos ir literatūros egzamino užduotis, nustatėme, kad egzamine nėra matuojama asmenybės branda. Šiame egzamine mokinys nėra prašomas atskleisti savo identiteto, mokinys turi remtis perskaityta literatūra, o ne savo asmenine nuomone bei įsitikinimais. Egzamine mokinys negali pademonstruoti profesinio identiteto, nes egzamine reikia pademonstruoti gebėjimą analizuoti literatūrą. Apie seksualinį tapatumą – lytinio vaidmens paieškas 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino užduotyse nėra klausama, tad mokinys laikydamasis egzamino temos negali rašyti apie lytinį tapatumą. Socialinio vaidmens paieškos yra susijusios su pirmosiomis patirtimis: romantiniai santykiai, darbo santykiai, gebėjimas sutarti su kitais. Lietuvių kalbos ir literatūros egzamine mokiniai turi remtis perskaityta literatūra, o ne asmenine patirtimi. Tad mokinys negali pademonstruoti savo socialinio vaidmens paieškų proceso. Galiausiai asmenybės branda yra siejama su 5 bruožais, kurie yra vadinami „Didysis penketas“. 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas nematuoja asmens bruožų: emocinio stabilumo, ekstraversijos, sąmoningumo, gebėjimo sutarti su kitais, atvirumo patirčiai. Taigi galime daryti išvadą, kad 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas matuoja tik mokinių kognityvinę brandą, tačiau nematuoja fizinės ir psichosocialinės brandos. taigi 2019 metų lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas nematuoja optimalios asmenybės brandos. Šis egzaminas patikrina tik mokinių mąstymo gebėjimus. Kyla klausimas, ar kognityvinė branda gali būti laikoma asmens branda? Kodėl kognityvinių gebėjimų patikrinimas yra vadinamas brandos egzaminu?

Išanalizavus 2019 metų **matematikos valstybinį brandos egzaminą** nustatyta (žr. 8 lentelė), jog egzaminas tikrina tik mokinių matematinės žinias, žinių taikymą, matematikos problemų sprendimą. Tačiau šis egzaminas netikrina šiame darbe apibrėžtų asmens brandos kriterijų. 2019 metų valstybinis matematikos brandos egzaminas netikrina asmens fizinės ir psichosocialinės brandos. Kognityvinė asmens branda yra tikrinama tik iš dalies. Abstraktus mąstymas – gebėjimas diskutuoti plačiomis sąvokomis, socialinių problemų sprendimas – gebėjimas spręsti realias gyvenimiškas problemas,

išmintis – gyvenimiškos patirties ir turimų žinių pritaikymas priimant sprendimus, visos šios kompetencijos nėra tikrinamos 2019 metų matematikos brandos egzamine. Metakognitacijos gebėjimai tikrinami atliekant egzamino užduotis. Mokinys rašydamas egzaminą iš dalies gali atskleisti mokėjimo mokytis kompetenciją, gebėjimą planuoti laiką, spręsti sudėtingas matematines problemas, sieti žinias su patirtimi. Tačiau analizuojant 2019 metų matematikos valstybinio egzamino užduotis nustatyta, kad egzamino užduočių sąlygos yra tik iš dalies siejamos su realiu gyvenimu. Egzaminas yra sudarytas iš 26 užduočių. Viena užduotis yra susijusi su **pilietiškumu**: „*Per mokinių prezidento rinkimus balsuoti turi teisę visi mokyklos mokiniai ir mokytojai. Tačiau į rinkimus atėjo ir balsavo tik 84 % turinčiųjų teisę balsuoti. Iš jų 75 % balsavo už Manto kandidatūrą. Kiek procentų visų mokyklos mokinių ir mokytojų balsavo už Manto kandidatūrą?*“. Dvi užduotys yra susijusios su **finansais**: (1) „*Dažnių lentelėje pateikti vienos bendrovės darbuotojų mėnesio atlyginimai eurais. Apskaičiuokite vidutinį šios bendrovės darbuotojo mėnesio atlyginimą.*“ (NEC, 2019, p. 4); (2) „*Vaikui kelionė kainuoja 60 eurų. Tai 20 % mažiau negu šios kelionės kaina suaugusiajam. Kiek ši kelionė kainuoja suaugusiajam?*“ (NEC, 2019, p. 4). Viena užduotis susijusi su **statinio konstrukcija**: „*Anteninis stiebas – stulpo formos elektroninių ryšių statinys, kurį palaiko atotampos (įtemptos vielos)*“ (NEC, 2019, p. 13). Visos kitos egzamino užduotys neatspindi realių socialinių, ekonominių, politinių, gyvenimiškų ar filosofinių problemų. Tad mokinys net neturi galimybės pademonstruoti kaip jis savo matematines žinias galėtų taikyti realiame suaugusiojo gyvenime. Asmens branda yra siejama su atsakomybės už savo gyvenimą prisiėmimu. Ši atsakomybė yra koreliuoja su galimybe save išlaikyti finansiškai, su gebėjimu dalyvauti valstybės reikaluose. Būtent šiose srityse prireikia matematinės brandos. Matematikos egzamino užduotys mažai siejamos su realiu gyvenimu, pavyzdžiui: „*Lina, Romas ir keturi jų draugai atsitiktinai stoja į vieną eilę. Apskaičiuokite, keliais skirtingais būdais visi šeši draugai gali sustoti eilėje.*“ (NEC, 2019, p. 6). Pateikta užduotis kalba apie draugus ir eilę, tad atrodo, kad uždavinys siejamas su realiu gyvenimu, tačiau koks tikslas skaičiuoti skirtingus būdus kaip šie vaikai gali sustoti į eilę? Ar realiame gyvenime mes kasdien užsiimame tokiomis matematinėmis operacijomis? Ar išsprendus šį uždavinį mokinys gebės savarankiškai gyventi? Analizuojant egzamino užduotį nerasta uždavinių apie mokesčių apskaičiavimą, biudžeto vedimą. Užduotyse, kuriose reikia apskaičiuoti aritmetinius dydžius. Matematinis raštingumas turėtų padėti žmogui kiekvieną dieną, tačiau dėl šabloniškai paruoštų testų mokiniai nėra pratę teorinių žinių sieti su realiu gyvenimu. Tad išanalizavus 2019 metų matematikos valstybinio egzamino užduotis kyla klausimas, kodėl šis egzaminas yra vadinamas brandos egzaminu, jeigu jis matuoja matematinės žinias ir gebėjimus?

Išanalizavus **2019 metų istorijos valstybinį brandos egzaminą** nustatyta (žr. 8 lentelė), jog šis egzaminas tikrina tik kognityvinę mokinių brandą. Abstraktaus mąstymo gebėjimai yra patikrinami atvirais egzamino klausimais. Mokiniai turi remdamiesi istorijomis žiniomis bei pateiktais šaltiniais diskutuoti įvairiais istoriniais bei politiniais klausimais. Pavyzdžiui: „*Paaiškinkite, kokie Lietuvos santykiai su Sovietų Rusija, Lenkija ir Vokietija nusistovėjo, pasibaigus nepriklausomybės kovoms*“ (NEC, 2019, p. 14). Siekiant atsakyti šį klausimą mokinys turi gebėti diskutuoti apie politiką, remiantis istorinėmis žiniomis, argumentuojant savo atsakymą. Socialinių problemų sprendimo kompetencijos nėra patikrinamos 2019 metų valstybiniame istorijos egzamine, nes atviri egzamino klausimai neprašo išspręsti problemų, tačiau prašo nurodyti įvairių problemų priežastis, pasekmes, įtaką žmonių gyvenimui. Pavyzdžiui: „*Kokių skirtingų pasekmių Čekoslovakijai, Lenkijai ir Vengrijai turėjo bandymai imtis savarankiškų reformų? Paaiškinkite, kodėl visoms šioms valstybėms nepavyko įgyvendinti reformų*“ (NEC, 2019, p. 16). Šiuo klausimu yra tikrinami mokinių gebėjimai sieti istorinius įvykius su jų padariniais. Mokėti argumentuoti savo mintis. Pademonstruoti savo nuomonę,

kuri turi būti paremta žiniomis. Tad aukščiau pateiktas klausimas tikrina mokinių metakognitacijos gebėjimus bei išminties formavimosi užuomazgas. Metakognitacijos gebėjimai mokiniams padeda tiksliai atsakyti į pateiktus klausimus. Išminties formavimosi pradžia yra siejama su gebėjimu sprendimus paremti žiniomis ir patirtimi, tad atsakydami į klausimus mokiniai savo nuomonę turi pagrįsti istorinėmis žiniomis, šaltiniais, žemėlapiais, karikatūromis. 2019 metų valstybinio istorijos brandos egzamino testo klausimai (nuo iki 25) tikrina tik faktines mokinių istorijos žinias. Atviri istorijos egzamino klausimai (nuo 26 iki 54) tikrina faktines žinias, problemų sprendimo gebėjimus, aukštesniuosius mąstymo gebėjimus. Išanalizavus 2019 metų istorijos egzaminą pastebėta, jog šis egzaminas netikrina mokinių fizinės bei psichosocialinės brandos. Egzamine mokiniai neturi pademonstruoti savo vertybių, įsitikinimų, profesinio, lytinio ar socialinio identiteto. Šio egzamino metu mokiniai neatskleidžia savo asmeninių bruožų. Taigi kyla klausimas, kodėl šis egzaminas yra vadinamas brandos egzaminu, jeigu jis tikrina tik tam tikrus kognityvinius asmens gebėjimus.

Atlikus 2019 metų valstybinių brandos egzaminų (lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos ir istorijos) užduočių analizę galima daryti išvadą, kad 2019 metų valstybiniai brandos egzaminai tikrina tik kognityvinę asmens brandą. Analizuojant užduotis pastebėta, jog egzaminai pirmiausiai tikrina pasirinkto dalyko faktines žinias, problemų sprendimų gebėjimus ir aukštesniuosius mąstymo gebėjimus. Tad galima daryti išvadą, kad egzaminai patikrina mokinių abstraktų mąstymą, metakognitaciją, išminties užuomazgas. Socialinių problemų sprendimų gebėjimai yra tikrinami tik valstybiniame lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamine, rašant rašinį. Fizinė mokinių branda valstybiniuose brandos egzaminuose nėra tikrinama. Psichosocialinė branda egzaminuose taip pat nėra tikrinama. Jeigu būtų tikrinama psichosocialinė branda, tuomet mokiniai turėtų egzamine demonstruoti savo asmeninius įsitikinimus, vertybes. Atsakyti į klausimus: „Kas esu aš?“, „Kokios yra mano vertybės“, „Kokia profesija norėčiau užsiimti?“, „Koks mano gyvenimo tikslas“, „Kaip sutarti su kitais“, „Kokia yra mano lytinis vaidmuo“, „Kokiomis asmeninėmis charakterio savybėmis aš pasižymiu“. Šių klausimų atsakymas padėtų mokiniams suvokti save kaip asmenybę bei pamatuotą optimalią asmenybės brandą, tačiau 2019 metų valstybiniai brandos egzaminai šių klausimų netikrina. Taigi kyla klausimas, kodėl valstybiniai brandos egzaminai yra vadinami brandos egzaminais, o ne žinių patikrinimu? Atliekant ekspertinį interviu yra siekiama atsakyti į šį klausimą.

3.1.2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindžiai Lietuvos VBE vertinimo kriterijuose

Siekiant išlaikyti tyrimo objektyvumą bei pažvelgti į analizuojamą atvejį iš įvairių perspektyvų, buvo nuspręsta išnagrinėti pasirinktų valstybinių brandos egzaminų 2019 metų vertinimo instrukcijas. Šios vertinimo instrukcijos yra vis atnaujinamos brandos egzaminų programų priedai. Ši analizė suteikia galimybę pažvelgti į naujausią aktualią informaciją.

Šiame skyriuje yra pateikta **2019 metų valstybinių brandos egzaminų** (lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos ir istorijos) **užduočių vertinimo instrukcijų analizė**. Pasirinkti trys valstybiniai brandos egzaminai, nes norint įgyti brandos atestatą reikia išlaikyti bent tris valstybinius egzaminus. Šia analize yra siekiama nustatyti kaip valstybinių brandos egzaminų vertinimo instrukcijose atsispindi asmens branda. Kokie asmens brandos kriterijai yra minimi valstybinių brandos egzaminų vertinimo instrukcijose. Ši analizė yra pateikiama lentelėje žemiau (žr. 9 lentelė). Jeigu 2019 metų valstybinio brandos egzamino vertinimo instrukcijoje yra rašoma apie asmens brandos indikatorius, tai lentelėje yra pateikiamas įvertinimas „TAIP“, jeigu nėra rašoma, pateikiamas įvertinimas „NE“.

9 lentelė. Asmens brandos atspindžiai VBE vertinimo instrukcijose - analizė

ASMENS BRANDOS KRITERIJAI	ASMENS BRANDOS INDIKATORIAI	Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo kriterijai (NEC, 2018)	2019 m. Matematikos valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija (NEC, 2019)	2019 m. valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija (NEC, 2019)
I. FIZINĖ BRANDA	(1) LYTINĖ BRANDA	NE	NE	NE
	(2) KŪNO POKYČIAI	NE	NE	NE
	(3) SMEGENŲ POKYČIAI	NE	NE	NE
II. KOGNITYVINĖ BRANDA	(4) ABSTRAKTUS MĄSTYMAS	TAIP	TAIP	TAIP
	(5) SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS	TAIP	NE	NE
	(6) METAKOGNITACIJA	TAIP	TAIP	TAIP
	(7) IŠMINTIES FORMAVIMOSI PRADŽIA	TAIP	NE	NE
III. PSICHOSOCIALINĖ BRANDA	(8) IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(9) PROFESINIO IDENTITETO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(10) SEKSUALINIO TAPATUMO PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(11) SOCIALINIO VAIDMENS PAIEŠKOS	NE	NE	NE
	(12) ASMENYBĖS BRUOŽŲ RAIDA: (12.1) Emocinis stabilumas (12.2) Ekstraversija (12.3) Sąmoningumas (12.4) Gebėjimas sutarti su kitais (12.5) Atvirumas patirčiai	NE	NE	NE

Išanalizavus 2019 metų **lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukciją** nustatyta (žr. 9 lentelė), jog valstybinis brandos egzaminas tikrina kognityvinę moksleivių brandą, tačiau netikrina fizinės ir psichosocialinės brandos.

Lietuvių kalbos ir literatūros valstybiniame brandos egzamine yra vertinami šie mokinių gebėjimai:

- **temos supratimas (7 taškai)** – literatūriniame rašinyje: „Tema suprasta, analizuojama, apibendrinama, vertinama platesniame literatūriniame (kultūriniame) kontekste. Motyvuotai išskirti ir išnagrinėti temos aspektai, atskleidžiamos jų sąsajos“ (NEC, 2018, p. 1), samprotavimo rašinyje: „Tema, problema suprastos, analizuojamos, apibendrinamos, vertinamos platesniame kultūriniame (literatūriniame) kontekste. Motyvuotai išskirti ir išnagrinėti aspektai, atskleidžiamos jų sąsajos“ (NEC, 2018, p. 2). Šis gebėjimas gali būti priskirtas abstraktaus mąstymo, metakognitacijos ir socialinių problemų sprendimo gebėjimams, nes mokinys atskleisdamas temą turi pademonstruoti šiuos gebėjimus. Problemų sprendimo gebėjimai atskleidžiami pasirinkus samprotavimo rašinį, atsakant į probleminį klausimą.
- **struktūra (4 taškai)** - literatūriniame rašinyje: „Pasirinkta ypač tinkama struktūra turiniui perteikti: tema plėtojama kryptingai, pagrindinė mintis aiškiai suformuluota, idėjos perteikiamos puikiai komponuojant tekstą“ (NEC, 2018, p. 1), samprotavimo rašinyje: „Pasirinkta ypač tinkama struktūra turiniui perteikti: tema plėtojama kryptingai, pagrindinė mintis aiškiai atskleista, idėjos perteikiamos puikiai komponuojant tekstą“ (NEC, 2018, p. 2). Siekiant gauti tašką už struktūrą mokinys turi pasižymėti metakognitacijos kompetencija, nes šis gebėjimas atskleidžia kaip mokinys moka kontroliuoti mąstymo procesus, laikytis plano, mąstyti kryptingai bei argumentuotai.
- **kūrinių analizė, interpretavimas (7 taškai)** - literatūriniame rašinyje: „Privalomo autoriaus (-ių) kūrinys (-iai) pasirinkti tinkamai. Kūrinių interpretacija išsami, pagrįsta ne tik turinio analize, bet ir dėmesiu raiškai“ (NEC, 2018, p. 1). Siekiant gauti taškų už šį kriterijų mokinys turi pasižymėti išminties formavimosi pradžia, nes mokinys turi gebėti sieti perskaitytą literatūrą su pasirinkta rašinio tema. Mokinys turi įžvelgti skaitytų kūrinių prasmę ir ją sieti su kasdieninėmis problemomis. Abstraktaus mąstymo gebėjimai atskleidžiami per gebėjimą filosofškai diskutuoti pasirinkta rašinio tema.
- **argumentavimas, pagrindimas (7 taškai)** – samprotavimo rašinyje: „Argumentai tinkami, svarūs ir įtaigūs. Rašančiojo požiūris pagrįstas kultūrine (literatūrine) patirtimi. Kur dera, polemizuojama. Išlaikomas tinkamas idėjų ir pagrindimo santykis“ (NEC, 2018, p. 2). Siekiant gauti taškų už šį kriterijų mokinys turi pasižymėti išminties formavimosi pradžia, nes turi gebėti sieti perskaitytą literatūrą, asmeninę kultūrinę patirtį su pasirinkta rašinio tema. Mokinys turi įžvelgti skaitytų kūrinių, kultūrinių patirčių prasmę ir ją sieti su kasdieninėmis problemomis. Abstraktaus mąstymo gebėjimai atskleidžiami per gebėjimą filosofškai diskutuoti pasirinkta rašinio tema.
- **rėmimasis kontekstu (3 taškai)** - literatūriniame rašinyje: „Tikslingai ir tinkamai remiamasi kūrinių kontekstu“ (NEC, 2018, p. 1). Remdamasis perskaitytų kūrinių kontekstu moksleivis demonstruoja abstraktų mąstymą bei išmintį, nes sieja perskaitytą informaciją su pasirinkta filosofine rašinio tema.
- **rėmimasis privalomu autoriumi ir jo kontekstu (3 taškai)** - samprotavimo rašinyje: „Tikslingai ir tinkamai remiamasi vieno iš privalomų autorių kūriniumi (-iais) ir kultūriniu / istoriniu / biografiniu kontekstu“ (NEC, 2018, p. 2). Remdamasis perskaitytų kūrinių kontekstu moksleivis demonstruoja abstraktų mąstymą bei išmintį, nes sieja perskaitytą informaciją su pasirinkta filosofine rašinio tema.
- **gramatika ir leksika (9 taškai)** – tikrinamos moksleivių lietuvių kalbos gramatikos žinios bei žinių taikymas.
- **rašyba (15 taškų)** - tikrinamos moksleivių lietuvių kalbos taisyklingo rašymo gebėjimai.

- **skyryba (14 taškų)** - tikrinamos moksleivių lietuvių kalbos skyrybos taisyklių žinojimas bei žinių taikymas.
- **teksto raiška, stilius, logika (20 taškų)** – tikrinama mokinių teksto kūrimo rašymo raiška, rašymo stilius, leksika, vartojamos sintaksinės struktūros. Lietuvių kalbos taikymo gebėjimas.

Apibendrinant 2019 metų **lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukciją** galima daryti išvadą, kad egzaminu yra tikrinamos lietuvių kalbos žinios ir gebėjimai bei kognityvinė asmens branda. Lietuvių kalbos žinioms patikrinti yra skirta net 58 taškai, o kognityviniams gebėjimams patikrinti yra skiriami tik 21 taškas. vadinasi mokinys pasižymintis aukštu lietuvių kalbos raštingumu ir žema kognityvine branda gali išlaikyti brandos egzaminą. Tačiau mokinys pasižymintis aukšta branda (geba atskleisti temą, argumentuoti, laikosi struktūros, sieja kontekstą su problematika), tačiau žemomis lietuvių kalbos žiniomis (daro daug rašybos, skyrybos, stiliaus klaidų) gali neišlaikyti brandos egzamino.

Išanalizavus 2019 metų **matematikos valstybinio brandos egzamino užduočių vertinimo instrukciją** nustatyta (žr. 9 lentelė), jog šis egzaminas tikrina mokinių matematinės žinias, žinių taikymą ir matematinių problemų sprendimo gebėjimus. Taip pat nustatyta jog šis egzaminas netikrina mokinių fizinės ir psichosocialinės brandos. Kognityvinę brandą tikrina tik iš dalies. Kognityvinė branda yra įvertinama per mokinių gebėjimą teisingai išspręsti matematinės problemas. Kaip mokiniai suspėja per duotą laiką parašyti egzaminą. Šis egzaminas patikrina mokinių mokėjimo mokyti kompetenciją – metokognitaciją. Tačiau analizuojant 2019 metų matematikos valstybinio brandos egzamino užduočių vertinimo instrukciją nustatyta, jog vertinimo instrukcijoje nėra aprašyti nei tikrinami ugdymo tikslai, nei mokinių gebėjimų grupės. Tad analizuojant brandos egzamino tikrinamas kompetencijas nėra aišku kaip šis egzaminas matuoja asmens brandą. Vertinimo instrukcijoje yra pateikiami matematikos egzamino užduočių atsakymai.

Išanalizavus 2019 metų **istorijos valstybinio brandos egzamino užduočių vertinimo instrukciją** nustatyta (žr. 9 lentelė), jog nėra pateikiamos jokios informacijos apie tai kokios žinios, gebėjimai ir kompetencijos yra tikrinamos šiuo brandos egzaminu. Analizuojant egzamino vertinimo instrukciją nustatyta, kad 25 klausimai yra testo pobūdžio, kad jais yra tikrinamos istorijos bei politologijos žinios. Likę 29 istorijos egzamino klausimai yra atviro pobūdžio, tai reiškia, kad : „Kandidatas atsakymus į 26–54 klausimus gali suformuluoti savais žodžiais. Ar atsakymų turinys yra teisingas, sprendžia egzamino užduoties vertintojai“ (ŠMM, 2019, p. 1). Vertinimo lentelėje yra pateikiami labai tikslūs atsakymai, kuriuos mokiniai turėtų parašyti atsakydami į klausimus, pavyzdžiui: „Valdovas – Steponas Batoras. Paaiškinimas – žmonės suvokė mokslo būtinybę ir svarbą valstybės gyvenime.“ (ŠMM, 2019, p. 3). Šie griežtai apibrėžti atsakymai nepalieka vietos mokinių filosofavimui. Tad galima daryti išvadą, kad atviri egzamino klausimai taip pat tikrina tik istorines žinias, gebėjimą sieti šias žinias su įvairiais šaltiniais, gebėjimą susieti įvairių įvykių priežastis, įtaką bei pasekmes. Taigi galima daryti išvadą, jog šis egzaminas tikrina tik vieną kognityvinių gebėjimų grupę – metakognitaciją. 2019 metų istorijos egzamino vertinimo instrukcijoje nėra parašyta apie mokinių fizinę ar psichosocialinę brandą. Šis egzaminas netikrina mokinių asmenybės bruožų, vertybinių įsitikinimų, lytinio vaidmens ar gebėjimo spręsti socialines problemas. Tad nėra aišku kaip šis egzaminas patikrina optimalią asmens bei asmenybės brandą.

Išanalizavus 2019 metų valstybinių brandos egzaminų (lietuvių kalbos ir literatūros; matematikos; istorijos) vertinimo instrukcijas nustatyta, jog šie egzaminai tikrina mokinių žinias ir gebėjimus taikyti žinias atliekant susijusias užduotis. Pirmiausia apžvelgus egzaminų vertinimo instrukcijas

pastebėta, kad tik lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino instrukcijoje yra detalizuojama kokie mokinių gebėjimai yra tikrinami. Matematikos ir istorijos egzaminų instrukcijoje nėra aišku kokie gebėjimai yra tikrinami. Šiose instrukcijose net nėra nurodyta, kokie ugdymo tikslai yra tikrinami, tad net įvertinus egzaminą neišku, kokius ugdymo tikslus moksleivis pasiekė. Visų antra nustatyta, jog šie egzaminai netikrina mokinių fizinės bei psichosocialinės brandos, tik kognityvinę mokinių brandą. Galiausiai nustatyta, kad lietuvių kalbos ir literatūros valstybinis brandos egzaminas tikrina daugiausia kognityvinių gebėjimų grupių: abstraktus mąstymas; socialinių problemų sprendimas; metakognitacija; išminties formavimosi pradžia. Ši išvada buvo padaryta remiantis vertinamais mokinių gebėjimais. Valstybinis matematikos ir istorijos egzamino aprašas nepateikia, kokius mokinių gebėjimus tikrina, todėl labai sunku nustatyti kaip yra pamatuojama asmens branda.

3.2. Asmens brandos kaip ugdymo rezultatų atspindys Lietuvos VBE programose – ekspertinio interviu rezultatų analizė

Šiame skyriuje pateikiama antrojo empirinio tyrimo etapo rezultatai. 2020 metų balandžio mėnesį įvykdyti du pusiau struktūruoti ekspertiniai interviu. Šiais interviu siekiama išsiaiškinti kaip asmens branda atsispindi valstybiniuose brandos egzaminų programose. Žemiau pateikiamos ekspertinio interviu rezultatų analizės lentelės (žr. 10, 11, 12, 13, 14, 15 lenteles). Po kiekviena lentele pateikiamas lentelės aprašymas.

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad „**ugdymo(si) rezultatai** – palaipsniui įgyjamos **dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos**, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas“. Taip pat šiame dokumente teigiama, kad mokinių ugdymo(si) rezultatas – „**nuosekli branda įgyjant XXI a. reikalingas kompetencijas**“. Atlikus ekspertinius interviu nustatyta (žr. 10 lentelė), jog VBE Lietuvoje netikrina asmeninės nuomonės, kompetencijų ir asmens brandos. Šiais klausimais abiejų ekspertų nuomonė sutapo.

10 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kas netikrinama VBE

Valstybiniai brandos egzaminai <u>netikrina</u> :	Citata iš pokalbio
1. asmeninės nuomonės	R1: „Kokią brandą mes galim matuoti, jeigu mes neleidžiame žmogui kalbėti?“ R2: „Ir aš nuolat sakau, kad kol neatsiras Lietuvoje egzamine, na sakykim, pasirinkimo galimybės, kol neatsiras galimybės išreikšti savo asmeninę nuomonę, grindžiant tam tikrais įrodymais, tol mes tikrai tos asmenybės brandos nepatikrinsime.“
2. vertybių ir įsitikinimų	R2: „<...>kartais per istoriją kai atsiverčiu užduotį, aš žinau teisingą atsakymą, teisingą atsakymą aš žinau, bet vidus mano prieštarauja, kad tą atsakymą aš nerašyčiau, jeigu aš žinočiau, kad ne taip bus vertinama. Nes mano vidinės nuostatos yra kitokios visai.“ R2: „Tai yra būtent, kad mes netikriname vertybinių nuostatų, mes netikriname tavo vidinės parengties tam tikros gyvenimui šiuo atveju. Mes tikrinam va būtent tas akademines žinias.“
3. kompetencijų	R1: „Mano nuomone kompetencija yra tikėjimas savo žiniomis. Ar tu tiki tuo, ką žinai? Tada būtent pagal tai, ką žinai, taip ir veiki. Tai man atrodo, kad to tikėjimo savo žiniomis iš tiesų brandos egzaminai ir jokie nacionalinių pasiekimų patikrinimai ir PUP, deja, bet kol kas netikrina.“ R2: „Bet kol kas reikia atvirai sakyti, kad kompetencijos per egzaminus absoliučiai nėra vertinamos taip jau Lietuvoje. Tu gali jas parodyti vienaip ar kitaip, bet bijau, kad jeigu per lietuvių kalbos egzaminą tu savo kompetencijas parodysi gal egzamino ir neišlaikysi.“

4. kūrybiškumo	R2: „<...> kūrybiškumą mes rodome per pamoką. Per egzaminą tu turi parodyti, ką tu išmokai“.
5. asmens brandos	R1: „Iš tiesų aš manau, kad brandos egzaminai šiuo metu, jie niekaip nematuoja brandos.“ R2: „<...> brandos egzaminų pavadinimas absoliučiai neatspindi turinio, kas ten yra tikrinama. Bet ar galima pakreipti, klausimas būtų, kad tie brandos egzaminai tikrintų?“. R2: „Jeigu tu tikrini teisingą atsakymą, tai tu brandos nepatikrinsi“.

Ekspertai teigia, kad neįmanoma pamatuoti asmens brandos, neišgirdus jo asmeninės nuomonės (žr. 10 lentelė). Tačiau anot eksperto R1 „mes neleidžiame žmogui kalbėti“, o anot eksperto R2 „kol neatsiras galimybės išreikšti savo asmeninę nuomonę, grindžiant tam tikrais įrodymais, tol mes tikrai tos asmenybės brandos nepatikrinsime“. Taigi remiantis ekspertų nuomone, galime daryti išvadą, jog valstybiniame brandos egzamine nėra vietos asmeninei mokinio nuomonei.

Atlikus ekspertinius interviu nustatyta, jog VBE netikrina asmens kompetencijų (žr. 10 lentelė). Pirmasis ekspertas R1 kompetencijas tapatina su tikėjimu tuo, ką jau moki „kompetencija yra tikėjimas savo žiniomis.“ Taigi ekspertas mano, kad būtent tikėjimo savo žiniomis standartizuoti testai netikrina „to tikėjimo savo žiniomis iš tiesų brandos egzaminai ir jokie nacionalinių pasiekimų patikrinimai ir PUP, deja, bet kol kas netikrina.“ Eksperto R2 nuomone, kompetencijos iš viso nėra tikrinamos „reikia atvirai sakyti, kad kompetencijos per egzaminus absoliučiai nėra vertinamos“. Ekspertas R2 baiminasi, jog jeigu mokinys egzaminu metu pademonstruotų savo tikrąsias kompetencijas, įsitikinimus jis neatitiktų egzaminu reikalavimų „jeigu per lietuvių kalbos egzaminą tu savo kompetencijas parodysi gal egzaminu ir neišlaikysi“. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kompetencijos VBE nėra tikrinamos.

Ekspertai sutiko, kad valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje neatspindi asmens brandos (žr. 10 lentelė). Pirmas ekspertas R1 mano, kad VBE Lietuvoje brandos nematuoja niekaip „niekaip nematuoja brandos“. Antras ekspertas mano, kad jeigu tu tikrini mokinio žinias, tai brandos nepatikrinsi „Jeigu tu tikrini teisingą atsakymą, tai tu brandos nepatikrinsi“. Tačiau ekspertui kyla klausimas, ar galima egzaminus taip pakeisti, kad jie tikrintų asmens brandą „Bet ar galima pakreipti, klausimas būtų, kad tie brandos egzaminai tikrintų?“. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad asmens branda VBE nėra patikrinama.

Vienas ekspertas teigia, kad valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje netikrina mokinių vertybių, įsitikinimų ir kūrybiškumo (žr. 10 lentelė). Anot eksperto R2 mokiniai egzamine rašo tai, ko iš jų yra tikimasi „tą atsakymą aš nerašyčiau, jeigu aš žinočiau, kad ne taip bus vertinama“, todėl mokiniai negali demonstruoti savo asmeninių įsitikinimų bei vertybių „netikriname vertybinių nuostatų, mes netikriname tavo vidinės parengties tam tikros gyvenimui šiuo atveju“. Taip pat ekspertas R2 yra įsitikinęs, jog egzamine nėra vietos kūrybiškumui, nes egzaminas tikrina žinias „per egzaminą tu turi parodyti, ką tu išmokai“. Kūrybiškumą mokiniai gali demonstruoti tik klasėje „kūrybiškumą mes rodome per pamoką“. Apibendrinant eksperto R2 nuomonę, galima daryti išvadą, kad VBE netikrina asmens vertybių, įsitikinimų bei kūrybiškumo.

Remiantis ekspertų R1 ir R2 nuomone (žr. 10 lentelė) galima daryti išvadą, kad ugdymo(si) rezultatai - „palaiptiui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas“, aprašyti Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) valstybiniuose brandos egzaminuose nėra patikrinami. Toliau yra analizuojama, kas VBE yra tikrinama (žr. 11 lentelė).

11 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kas yra tikrinama VBE

Valstybiniai brandos egzaminai <u>tikrina</u> :	Citata iš pokalbio
1. žinias	R1: „<...> pamatuoja, ką žmogus moka, galbūt šiek tiek, ką jis supranta.“ R1: „O testuose tai mes juos išmokome tokio „beždžioniavimo“. R2: „Šiuo atveju kognityvinę, tai be abejo mes tikriname tam tikras akademinės žinias, tam tikrus dalykus.“
2. gebėjimą laikytis reikalavimų	R1: „Tai yra duodamas gabalas <...> ir po to laukiama didesnio ar mažesnio kiekio atkartojimo. Nuo to priklauso, koks skaičiukas atsiranda tavo įvertinime“. R2: „Jeigu tu žinai, kad yra tokie reikalavimai, tai tu turi atitikti juos.“

Nacionalinis egzaminų centras **brandos egzaminą (BE)** apibrėžia kaip „fiksuito, kelių valandų trukmės laiko metu atliekamas mokinio žinių ir gebėjimų, apibrėžtų egzamino programoje, patikrinimas, naudojant „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotį su konkrečiai apibrėžtais klausimais ir numatomais teisingais atsakymais visiems tą egzaminą laikantiems mokiniams“ (NEC). Atlikus empirinį tyrimą abu švietimo ekspertai teigia, kad VBE tikrina mokinių akademinės žinias ir gebėjimą laikytis egzamino reikalavimų (žr. 11 lentelė). Abu ekspertai sutinka, kad egzaminas tikrina žinias: „ką žmogus moka“ (R1); „akademinės žinias“ (R2); supratimą: „ką jis supranta“ (R1). Ekspertai teigia, kad egzamino metu svarbiausia atitikti reikalavimus, tiesiog atkartoti išmoktą informaciją. Jeigu mokiniai pradės demonstruoti savo įsitikinimus, vertybes ar asmeninį požiūrį, tai egzamino jie gali neišlaikyti, nes egzaminas turi iš anksto numatomus atsakymus. Suvienodinti atsakymai padeda išvengti korupcijos, tačiau nedemonstruoja asmens brandos bei kompetencijų. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad brandos egzaminai yra standartizuoti žinių bei gebėjimų patikrinimo testai, kurie nematuoja asmens brandos.

Lentelėje žemiau (žr. 12 lentelė) pateikiama ekspertų nuomonė, kodėl šie egzaminai yra vadinami brandos egzaminais.

12 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - kodėl VBE vadinami brandos egzaminais

Valstybiniai brandos egzaminai vadinami brandos egzaminais dėl:	Citata iš pokalbio
1. tradicijos	R1: „Tai vienas dalykas yra tradicija. Ir man atrodo, kad tas brandos atestatas ateina iš tam tikros tradicijos.“ R2: „Aš galvoju, kad čia yra tokia istorinė tradicija nusistovėjusi.“
2. religijos	R2: „Na mes katalikiškas kraštas. Mums reikia skambių pavadinimų.“
3. humanizmo	R2: „Ir aš manau, kad tai yra susiję su tautinės mokyklos koncepcija, kuri iš prigimties bandė neigti sovietmetį ir bandė įvesti humanizmą į mokyklą.“

Remiantis pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašu (ŠMM, 2015), pasirinktų VBE programų analize ir ekspertiniu interviu galima daryti išvadą, kad valstybiniai brandos egzaminai tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus, kurie skirstomi į tris lygius: žinios ir supratimas; žinių taikymas; aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Dėl šios priežasties kyla klausimas, kodėl šie egzaminai yra vadinami brandos. Abu ekspertai teigia (žr. 12 lentelė), kad šie egzaminai yra vadinami brandos egzaminais tik dėl nusistovėjusios istorinės tradicijos, tačiau turinio prasme brandos šie egzaminai netikrina. Ekspertas R2 teigia, kad Lietuvoje vyraujanti religija paskatina mus turėti „skambių pavadinimų“. Taip pat ekspertas R2 papildė, kad brandos atestatas yra susijęs Tautinės mokyklos

konceptija ir humanizmo įvedimu į Lietuvos mokyklas. Egzaminų standartizavimas įvedė lygybę, užkirto kelią korupcijai, tačiau panaikino brandą iš VBE.

Ekspertinių interviu metu ekspertas R1 pateikė pavyzdį, kuris iliustruoja Lietuvoje vyraujančią brandos atestato išdavimo problemą: „*Neminėsiu galbūt savivaldybės, bet prieš keletą metų buvo nuskambėjęs toks atvejis apie šimtadienį, kai dvyliktokai išdaužė kaimo sodybą. Ir aš galvoju, kad tada tos mokyklos direktoriui buvo pats sunkiausias apsisprendimas gyvenime. Nes jis turėjo savo parašu paliudyti šitų žmonių brandą.*“ Ekspertas teigia, kad mokinių egzaminų rezultatai gali būti puikūs, tačiau jie dar nereiškia, kad šie žmonės yra brandūs ir pasiruošę gyvenimui. Ekspertas R1 teigia, kad geriausiai mokinių brandą galime pamatyti mokyklos koridoriuose, miesto gatvėse, viešose erdvėse, o ne VBE.

Lentelėje žemiau (žr. 13 lentelė) pateikti ekspertų R1 ir R2 pasiūlymai, įžvalgos, kaip būtų galima spręsti VBE turinio ir pavadinimo neatitikimo problemą.

13 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - VBE pavadinimo ir turinio problemos sprendimo alternatyvos

Galimi VBE pavadinimo neatitikimo sprendimo būdai:	Citata iš pokalbio
1. keisti pavadinimą	R1: „<...> galima pakeisti tą brandos atestatą, bet čia būtų sprendimas nekeičiantis situacijos. Tik pavadinimas. Mes tada pasakytume, kas yra kas. Bet bendrai situacijos ji nepakeistų.“ R2: „Tai aišku, galbūt reikėtų keisti tą pavadinimą ir baigtųsi tas vidinis konfliktas, kurį dabar visi patiriam ir išgyvenam beprasmiškai.“ R2: „Mokyklos baigimo egzaminai galėtų būti išėjimo egzaminai – kognityvinių gebėjimų patikrinimas.“
2. keisti VBE turinį	R1: „Tai reiškia, kad yra sudėtingesnis iššūkis, gal palikti brandos atestatą, bet galvoti, kokių būdu ir ką jis iš tiesų turėtų rodyti.“ R1: „Bet iš kitos pusės, aišku, jeigu nori, kad sistema keistųsi netgi tokiu prievartiniu būdu sistema keistųsi – tai reikia pakeisti viršutinę baigimo dalį. Ko tu prašai baigdamas, tada mokytojai į tai žiūri.“ R2: „Aš evoliucionuočiau geriau į kompetencijų matavimą per egzaminus, negu egzamino atsisakymą.“ R2: „<...> aš bandyčiau galvoti kaip keisti tą egzaminų sistemą, nes vis dėl to patys egzaminai mokytojams yra labai didžiulis autoritetas. Ir gal šią silpnybę mūsų reikėtų paversti stiprybe. Nes mokytojai labai atskaitingi šiems egzaminams.“
3. atskirti mokyklos baigimą, nuo stojimo į aukštąją mokyklą	R1: „Ir galbūt tą galėtų spręsti ir kitas toks kelias, kad atskirti mokyklos baigimo ir stojimo dalykus.“ R2: „Universitetai, juk jie galėtų tas mokinių kompetencijas pasitikrinti. <...> Bet gi universitetams ir dabar priėmimo sistema nedraudžia susikurti papildomus kriterijus. Jie gali sakyti, „OK“ tu valstybinius labai gerai išlaikei, bet tu neturi gerų socialinių valandų ir deja tu pas mus nepateksi.“
4. 11 – 12 klasėje išardyti dalykinę sistemą	R1: „Tai kol mes nepadarysime tokio nuėjimo nuo griežtos disciplininės sistemos prie tokio disciplinų suardymo arba tų ribų išplėtimų. Tai ką mes vadiname integraciniais dalykais, projektinės veiklos, individualūs projektai, grupiniai projektai. Tik ten mes galime pamatyti vaikų veikimą.“
5. įvesti privalomą brandos darbą kaip brandos įrodymą	R1: „Tai vienintelis dalykas, kuris galbūt, bet irgi taip labai nedrąsiai skynėsi kelią, mano galva dar visuminę brandą galėtų demonstruoti – brandos darbas.“

Remiantis ekspertų R1 ir R2 mintimis, pasiūlytos penkios idėjos kaip būtų galima išspręsti valstybinių brandos egzaminų pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą (žr. 13 lentelė). Apibendrinus surinktą informaciją paaiškėjo 5 galimos alternatyvos: (1) keisti VBE pavadinimą; (2) keisti VBE turinį; (3) atskirti mokyklos baigimą nuo stojimo į aukštąją mokyklą; (4) 11 – 12 klasėse išardyti dalykinę sistemą; (5) įvesti privalomą brandos darbą kaip brandos įrodymą.

Ekspertai R1 ir R2 teigia, kad būtų galima pakeisti VBE pavadinimą į „mokyklos išėjimo egzaminus“ (R2) ar „kognityvinių gebėjimų patikrinimas“ (R2). Tačiau pakeitę tik pavadinimą problemos neišspręsimė „sprendimas nekeičiantis situacijos“ (R1). Tiesiog pavadintume egzaminą tuo, ką jis iš tiesų tikrina.

Efektyvesnis būdas, tačiau sudėtingesnis būdas išspręsti šią problemą – keisti ne pavadinimą, o egzamino turinį, kad šis iš tiesų pamatuotų brandą (žr. 13 lentelė). Ekspertas R2 pastebėjo „egzaminai mokytojams yra labai didžiulis autoritetas“. Ekspertas R1 pastebėjo, kad mokytojai atsižvelgia į tai, ko yra prašoma baigiant mokyklą. Ekspertai pastebi, jog šis būdas būtų iššūkis, tačiau naudingesnis nei brandos egzaminų atsisakymas ar tiesiog pavadinimo pakeitimas. Keičiant brandos egzaminų turinį mokytojai būtų priversti peržiūrėti savo ugdymo turinį ir paruošti mokinį. Tačiau nėra lengva sukurti egzaminą, kuris tikrintų kompetencijas, vertybes, įsitikinimus, psichosocialinę asmens brandą bei būtų išlaikyta lygybė bei sąžiningas vertinimas. Ekspertas R1 pastebėjo, kad „Jeigu mes norime pamatyti kompetencijas arba tą vertybių visą sistemą pamatyti <...> neįvairdamas vaiko į veikimą“. Ekspertas teigia, kad mokinys turi užsiimti papildomomis veiklomis, pavyzdžiui būti mokyklos savivaldoje, kurios demonstruotų mokinių kompetencijas. Tada mokiniai galėtų kaupti kompetencijų aplanką, kuris galėtų būti užskaitytas kaip mokinio branda baigiant mokyklą.

Ekspertai teigia, kad įmanomas būdas patikrinti mokyklą baigiančių mokinių brandą – atskiriant mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąsias mokyklas dalykus (žr. 13 lentelė). Siekiant įstoti į universitetą mokinių egzaminų rezultatai padeda reitinguoti studentus, dėl šios priežasties visi turi lygias teises įstoti į aukštąją mokyklą, taip yra išvengiama korupcijos. Tačiau tokiu būdu yra reitinguojamos tik mokinių žinios, o ne branda. Atskyrus mokyklos baigimo ir stojimo dalykus, mokykla prieš teikdama brandos atestatą galėtų kitu būdu patikrinti mokinio brandą. Pavyzdžiui, mokinys galėtų rengti integruotą tarpdisciplininį brandos darbą, kuris atspindėtų jo kompetencijas bei žinių taikymo gebėjimus. Taip pat brandą galėtų pademonstruoti mokinio kompetencijų portfelis, kurį jis turėtų apsiginti ir pademonstruoti kaip yra pasiruošęs savarankiškam gyvenimui. Tada VBE būtų tiesiog vadinami stojimo į aukštąsias mokyklas egzaminais arba žinių bei gebėjimų patikrinimo testais.

Ekspertas R1 pastebėjo, kad kita alternatyva kaip įvesti brandos ugdymą ir patikrinimą į vidurinį ugdymą – tai dalykinės sistemos išardymas (žr. 13 lentelė). Ekspertas R1 teigia „jeigu dar kažkur yra asmenybės branda stebima ir ugdoma, ugdomos visos kompetencijos, ne tik tos kognityvinės. Greičiausiai tai yra tik ikimokyklinis ir pradinis ugdymas. <...> O kai mes pereiname į dalykinę sistemą, praktiškai tada pradeda dominuoti dalykas. Vaikas yra sukapojamas į vienuolika arba dešimt ar devynis gabalus ir kiekvieną gabalą jis turi labai stipriai mylėti, kaip myli mokytojas tą dalyką.“ Švietimo politikas yra įsitikinęs, kad dalykinėje sistemoje mokytojai yra susikoncentravę į savo dėstomą dalyką, o ne vaiko vidinio pasaulio turtinimą. Kiekvienas nori savo dalyką išmokyti geriausiai, todėl mokinys patiria didelę frustraciją. Vieni mokytojai vertina vienus dalykus, kiti mokytojai kitus. Todėl mokiniai turi prisitaikyti prie skirtingų mokytojų „vaikas eidamas į mokyklą į savo kuprinę susimeta ne tik priemones, kurios reikalingos mokymuisi, bet ir kokias penkias kaukes. Skirtingai nuo tos dienos dalykų“. Dėl šios priežasties yra pametamas mokinio identiteto ugdymas, svarbiausios pasidaro žinios, o ne tai kas tu esi.

Anot eksperto R1 vienas iš būdų, kuris jau skynėsi kelią į asmens brandos tikrinimą baigiant mokyklą – brandos darbas. Brandos darbas – per tam tikrą ilgesnį laiko tarpą procese mokinio atliekamas individualus tiriamasis ar kuriamasis darbas, skatinantis ir tikrinantis tuos jo gebėjimus, kuriuos

sunku patikrinti „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotimi (pavyzdžiui, mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninius) (NEC).

Lentelėje pateiktoje žemiau (žr. 14 lentelė) pristatomi ekspertų pasisakymai apie brandos darbą.

14 lentelė. Ekspertinio interviu analizė - brandos darbo privalumai ir trūkumai

Brandos darbo privalumai:	Citata iš pokalbio
demonstruoja kompetencijas	R1: „viską apimantis brandos darbas, kuris demonstruoja būtent kompetencijas“.
demonstruoja aukštesnius mąstymo gebėjimus	R2: „Tas pats brandos darbas – pritaikytas aukštesnio mąstymo gebėjimus turintiems vaikams“.
3. demonstruoja žinių taikymo gebėjimus	R1: „(...) iš tiesų yra apie porą metų dirbama prie tam tikros problemos, kur apjungiamos kelios disciplinos, kur atsiranda tyrinėjimo dalykai, kur atsiranda ieškojimas.“
4. demonstruoja brandą	R1: „(...) labiausiai gali pamatyti, tai kiek tas žmogus yra brandus po dvylikos metų praleistų mokyklos suole.“
Brandos darbo trūkumai:	Citata iš pokalbio
1. įgyvendinimas	R1: „Jeigu nėra jis imituojamas“. R2: „o pas mus padaryta vėl viskas atvirkščiai. Kas negali išlaikyti egzamino, tai tas tegul eina laikyti brandos darbą“. R2: „Lietuvoje yra labai greitai devalvuojamos idėjos – pasakys projektinė veikla, nu bus projektas „Antrasis pasaulinis karas Lietuvoje“ (...) bet tai kuo tai skirsis nuo pamokos?“.
2. mokytojų kompetencijos trūkumas	R2: „Taigi yra problema ne pačios integracijos, o problema mokytojų nuostatų. Tu gali panaikinti net egzaminus, aš beveik garantuoju, kad 80 procentų mokytojų nepakeistų ugdymo.“

Apklausus ekspertus paaiškėjo (žr. 14 lentelė), jog tinkamai organizuojamas brandos darbas išspręstų VBE pavadinimo neatitikties problemą. Šis brandos darbas patikrintų mokinių kompetencijas, aukštesnius mąstymo gebėjimus, turimų žinių taikymą bei gebėjimą tyrinėti bei spręsti problemas. Šis darbas būtų atliekamas kelis metus, todėl moksleivis ugdytų laiko planavimo, savarankiško darbo įgūdžius. Jis galėtų tyrinėti jam aktualią temą, kurią vėliau galėtų sieti su norima profesija. Ekspertas R1 teigia, kad BE suteikia galimybę „*pamatyti, tai kiek tas žmogus yra brandus po dvylikos metų praleistų mokyklos suole*“.

Ekspertai pripažįsta, kad idėja yra puiki, tačiau Lietuvoje iškyla BE įgyvendinimo ir mokytojų kompetencijų trūkumo problema (žr. 14 lentelė). Ekspertas R1 teigia, kad BE šiuo metu Lietuvoje yra „*imituojamas*“. O ekspertas R2 teigia, kad BE rašo mokiniai, kurie negeba išlaikyti egzaminų. Iš tiesų brandos darbas turėtų demonstruoti mokinių brandą bei kompetencijas, o Lietuvoje „*vėl viskas atvirkščiai*“.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog teisingai suorganizavus brandos darbo įgyvendinimo procesą, paruošus mokytojus bei apmąsčius jo vertinimą būtų išspręsta mokinių brandos įvertinimo problema.

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše yra teigiama, kad mokinių kompetencijos yra vertinamos „*mokinių ir mokytojo sąveikoje, dialoguose, diskusijose, renkant ir kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus* (mokinių darbai, įvertinimai, įsivertinimai, komentarai, refleksijos) *vertinimo aplankuose*“ (ŠMM, 2015). Analizuojant šį dokumentą kilo klausimas kaip šie kokybiniai kompetencijų įrodymai yra kaupiami. Lentelėje esančioje žemiau (žr. 15 lentelė) pateigiami ekspertų pasisakymai apie kompetencijas įrodančius vertinimo aplankalus.

15 lentelė. Ekspertinio interviu analizė – kaip mokinio ir mokytojo sąveikoje yra kaupiami kokybiniai kompetencijų įrodymai

Kokybiniai kompetencijų įrodymai:	Citata iš pokalbio:
vadinami kompetencijų aplanku	R1: „<...> kompetencijų aplanko. Kad vaikas rinktų tam tikrus įrodymus, tada būtų užskaitomos visokios savanorystės ir neformalus švietimas ir panašiai“.
kaupiami tik ikimokykliniame ir pradiniam ugdyme	R1: „<...> ikimokyklinio ugdymo mokyklos auklėtoja perduoti tam tikrą paketą pradinių klasių mokytojais. Pradinių klasių mokytojas tada turėtų perduoti jau į dalykinę sistemą, kai ateina vaikas. Ir tai didžiojoje dalyje yra daroma, bet kai perduodama į dalykinę sistemą, ten iš esmės tie dalykai yra pamirštami. Ir nebelabai kam įdomu kaip ten, ką jis gebėjo, galėjo, mokėjo.“
nėra vykdomi	R1: „<...> čia ko gero mes dar ilgai būsime dokumentiniame – teoriniame pasvarstyme apie tuos aplankus.“
mokytojai nekaupia savo kompetencijų aplanko	R1: „<...> ar mokytojai renka savo portfolio? Tai jeigu tu pats nelabai su tuo susidūręs ir nežinai kaip tai daryti, tai tada kaip tu gali vesti paskui save kitą?“ R2: „<...> su tomis refleksijomis ir visa kita tai yra esminis toks klausimas ar tu pats tiki tuo? Nes kol mokytojas netiki, kad jam refleksija reikalinga“.

Atlikus ekspertinį interviu paaiškėjo (žr. 15 lentelė), kad ekspertai nėra girdėję, kad mokyklose iš tikrųjų iki dvyliktos klasės mokiniai kauptų aplankus su kompetencijų įrodymais. Ekspertas R1 teigia, kad kompetencijų aplankas, tai įvairių papildomų veiklų ir neformalaus ugdymo užskaitymo įrankis. Ekspertas R1 yra įsitikinęs, kad ši idėja yra „dokumentiniame – teoriniame pasvarstyme“. Tai reiškia, jog iš tiesų mokinių kompetencijų įrodymai nėra kaupiami.

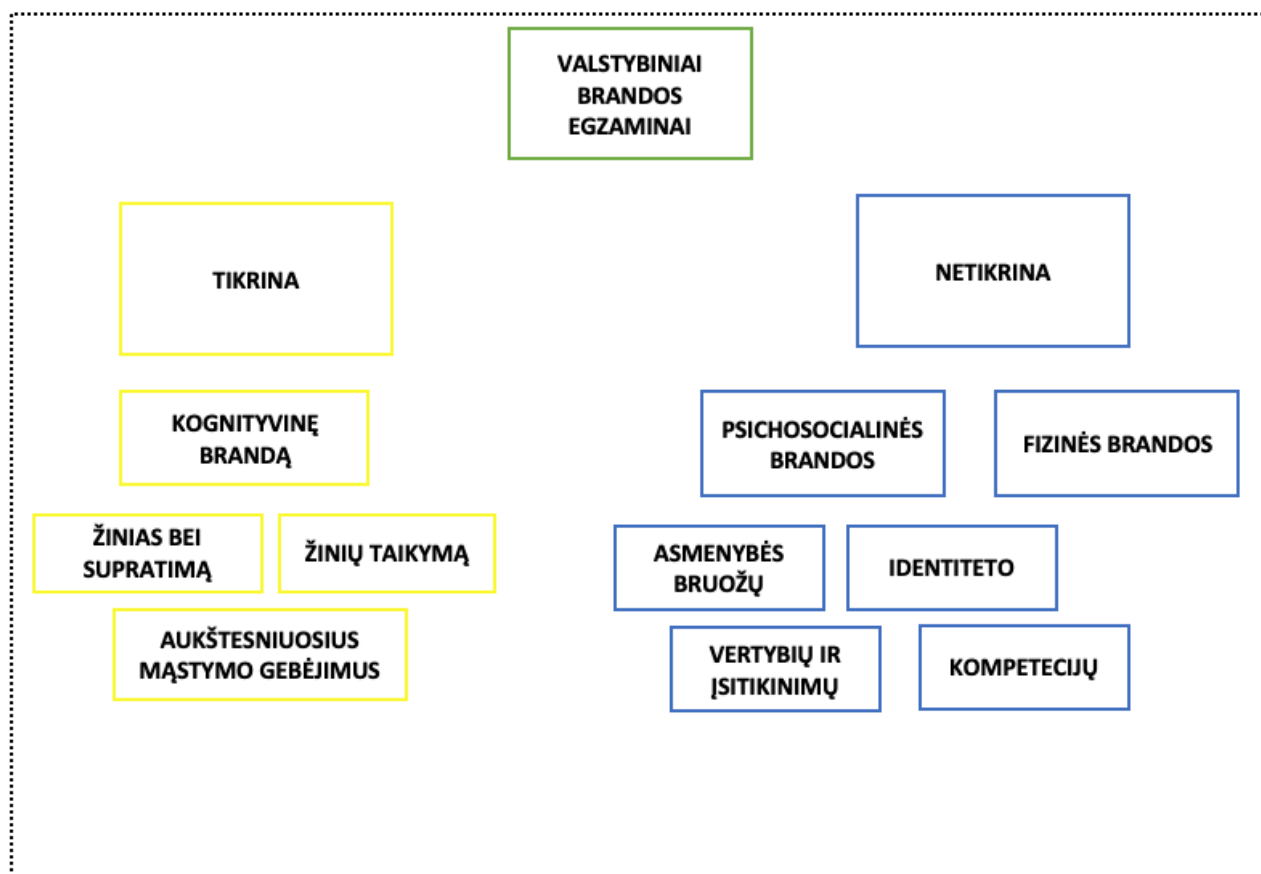
Anot eksperto R1 mokinių kompetencijų įrodymai yra kaupiami ikimokykliniame ir pradiniam ugdyme, kur mokytojas kaupia ir saugo įvairius mokinių darbus (žr. 15 lentelė). Tačiau, kai mokinys pereina į pagrindinį ugdymą jo sukaupti darbai nėra toliau perduodami į dalykinę sistemą. Pagrindiniame ir viduriniame ugdyme, kiekvienas mokytojas rūpinasi savo dėstomu dalyku. Sunku pasakyti, kas mokykloje būtų atsakingas už mokinių kompetencijų aplanko kaupimą ar šios kompetencijos ugdymą. Kaip šis mokinių kompetencijų aplankas turėtų būti užskaitytas. Kadangi šie klausimai nėra apibrėžti, tai realiai nėra įgyvendinama. Ekspertai R1 ir R2 pastebi, kad mokytojai patys nekaupia savo kompetencijų aplankų bei nesupranta refleksijų prasmės. Ekspertas R1 iškėlė klausimą: „ar mokytojai renka savo portfolio?“. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kokybiniai kompetencijų įrodymai, kurie turėtų būti kaupiami mokytojo ir mokinio sąveikoje, nėra kaupiami.

Apibendrinant antrąją empirinio tyrimo dalį, buvo nustatyta, jog VBE tikrina tik kognityvines žinias bei gebėjimą laikytis egzamino reikalavimų. VBE netikrina mokinių vertybių, įsitikinimų, asmeninės nuomonės bei asmenybės brandos. VBE pavadinimas kilo iš tradicijos, o jų turinys neatspindi egzaminų turinio. Šią VBE pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą įmanoma išspręsti: (1) galima keisti pavadinimą; (2) palikti pavadinimą, keisti turinį; (3) atskirti mokyklos baigimą, nuo stojimo dalykų; (4) viduriniame ugdyme išardyti dalykinę sistemą; (5) įvesti privalomą brandos darbą. Brandos darbas galėtų pamatuoti mokinių kompetencijas, vertybes bei įsitikinimus, pademonstruoti psichosocialinę brandą. Tačiau mokytojai turėtų būti specialiai paruošti kuruoti brandos darbus. Visose mokyklose turėtų būti bendra tvarka dėl brandos darbo įgyvendinimo. Brandos darbas turėtų būti privalomas, norint įgyti brandos atestatą. Tada valstybiniai egzaminai būtų tik žinių patikrinimo testai, skirti įstoti į aukštąsias mokyklas. Taip pat nustatyta, jog šiuo metu kompetencijų aplankai mokytojo ir mokinio sąveikoje nėra kaupiami.

3.3. Asmens brandos kaip ugdymo rezultato atspindžių empirinio tyrimo duomenų interpretacija ir diskusija

Šioje dalyje pateikiama apibendrinta surinktų empirinių duomenų informacija. Atsakytas pagrindinis tyrimo klausimas – ar valstybiniai brandos egzaminai atspindi asmens brandą. Pateikiamos valstybinių brandos egzaminų problemos ir turinio neatitikimo problemos sprendimo alternatyvos. Diskutuojama apie atliktų empirinių tyrimų stiprybes ir trūkumus.

Atlikus empirinius tyrimus nustatyta, kad valstybiniai brandos egzaminai tikrina asmens kognityvinę brandą, tačiau netikrina fizinės ir psichosocialinės brandos (žr. 10 pav.).

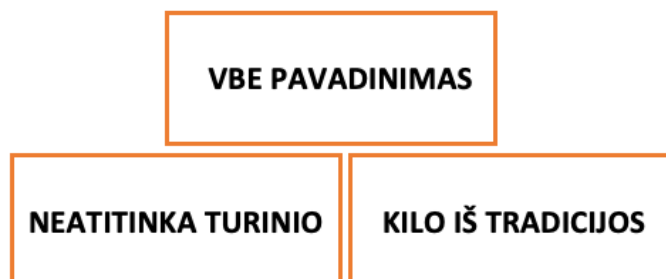

10 pav. Tyrimo išvados - kas yra tikrinama VBE programose

Nacionalinis egzaminų centras **brandos egzaminą (BE)** apibrėžia kaip „fiksuito, kelių valandų trukmės laiko metu atliekamas mokinio žinių ir gebėjimų, apibrėžtų egzamino programoje, patikrinimas, naudojant „popieriaus ir pieštuko“ tipo užduotį su konkrečiai apibrėžtais klausimais ir numatomais teisingais atsakymais visiems tą egzaminą laikantiems mokiniams“ (NEC). Išanalizavus VBE programas, užduotis bei vertinimo kriterijus, nustatyta, jog egzaminai tikrina tris kognityvinių gebėjimų grupes: (1) žinios ir supratimas; (2) žinių taikymas; (3) aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Taigi VBE yra kognityvinių gebėjimų patikrinimo testai, kurie matuoja mokinio žinias bei jų taikymo gebėjimus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad VBE netikrina psichosocialinės ir fizinės asmens brandos. Egzaminų programų analizė ir ekspertinis interviu atskleidė, jog VBE metu nėra tikrinamos mokinių

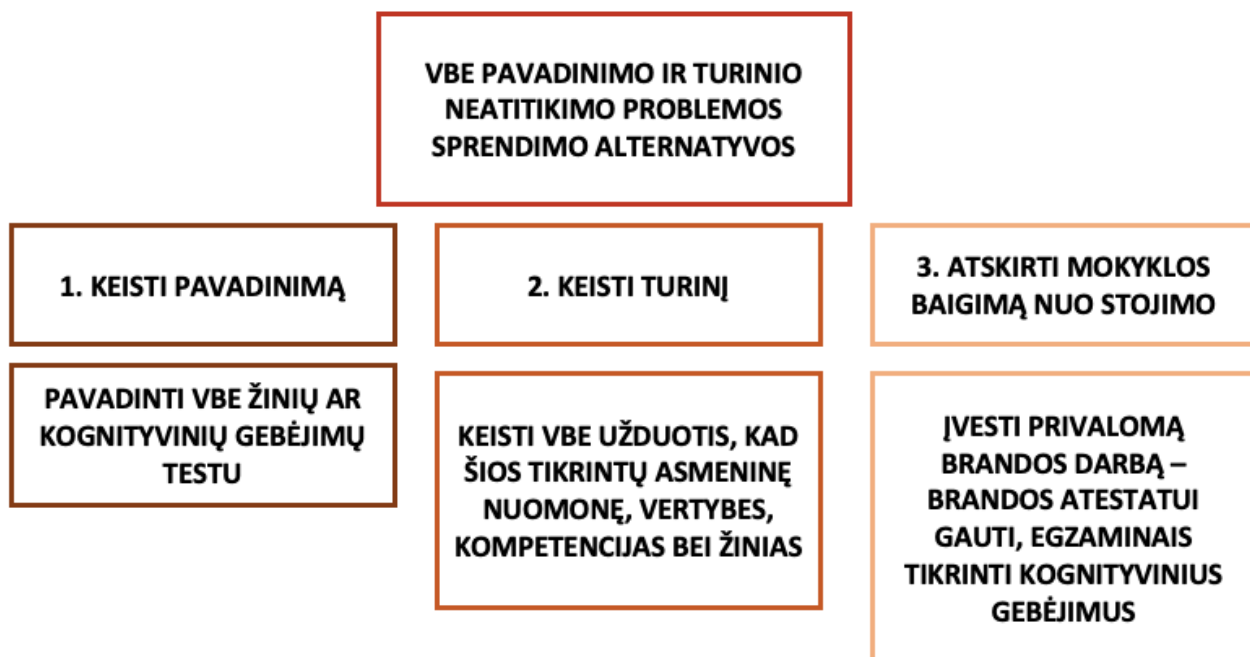
nuostatos, kompetencijos, vertybės, įsitikinimai, identitetas plačiąja prasme (profesinis, socialinis, seksualinis, asmeninis). Įdomu tai, kad pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad „**ugdymo(si) rezultatai** – palaipsniui įgyjamos **dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos**, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas“, tačiau visų šių dalykų VBE neįvertina. Toliau yra pateikiamas ekspertų atsakymas, kodėl šie egzaminai yra vadinami brandos egzaminais (žr. 11 pav.).

11 pav. Tyrimo išvados - VBE pavadinimas

Atlikus ekspertinį interviu, buvo nustatyta, jog Lietuvoje valstybinių brandos egzaminų pavadinimas neatitinka turinio (žr. 11 pav.). Taip yra todėl, nes suvienodinti standartizuoti egzaminai tikrina mokinių žinias bei jų taikymo gebėjimus, tačiau netikrina asmens brandos. Apžvelgus pasirinktų VBE programų aprašus, užduotis bei vertinimo kriterijus, nustatyta, jog šiuose dokumentuose apie asmens brandą net nėra užsimenama. Taigi siekiant išsiaiškinti, kodėl valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje vadinami brandos (*angl. matura examination*) atliktas ekspertinis interviu. Ekspertai vienareikšmiškai teigė, kad šis pavadinimas yra susijęs su tradicija. Tai yra gražus pavadinimas, kuris neatspindi realybės.

Žemiau (žr. 12 pav.) pateiktos valstybinių brandos egzaminų ir turinio neatitikimo problemos sprendimo alternatyvos. Šios alternatyvos parengtos remiantis atliktais ekspertiniais interviu. Išanalizavus ekspertinius interviu, nustatytos trys pagrindinės problemos sprendimo alternatyvos: keisti VBE pavadinimą; keisti VBE turinį; atskirti mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąsias mokyklas dalykus.

12 pav. Tyrimo išvados - VBE pavadinimo ir turinio neatitikimo problemos sprendimo alternatyvos

Paprasčiausiai įgyvendinamas būdas išspręsti VBE pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą – pakeisti VBE pavadinimą (žr. 12 pav.). Panaikinti žodį „branda“ arba pakeisti pavadinimą į kognityvinių gebėjimų testas, žinių patikrinimas. Pakeitus egzamino pavadinimą, šis atitiktų turinį. Tačiau ši alternatyva neišspręstų Lietuvoje vyraujančios problemos - egzaminai susiaurina bendrojo ugdymo programą tiek, kad mokiniai ir mokytojai ruošiasi tik tiek, kad išlaikytų valstybinius brandos egzaminus. Dėl šios priežasties yra skiriama per mažai dėmesio socialinėms, kultūrinėms ir kūrybinėms mokinių kompetencijoms ugdyti, kurios ir skatina asmenybės brandą (Varanauskas, Targamadžė, 2017). Taigi siekiant ugdyti mokinių kompetencijas, kurios atskleistų mokinių brandą, reikėtų ieškoti kitos problemos sprendimo alternatyvos.

Antra problemos sprendimo alternatyva – keisti egzaminų užduotis, kad šios tikrintų mokinių brandą (žr. 12 pav.). Ekspertai teigia, kad egzaminai mokytojams yra „autoritetas“, todėl norint, kad mokytojai keistų ugdymą, reikia keisti egzaminus. Pakeitus egzaminų turinį mokytojai turėtų pergalvoti savo ugdymo turinį, kad mokiniai gebėtų pademonstruoti žinias bei gebėjimus, kurių iš jų yra prašoma. Toks būdas yra prievartinis (iš viršaus į apačią), tačiau abu ekspertai mano, kad tai būtų efektyviausias būdas pakeisti vyraujančią problemą.

Galiausiai išspręsti problemą galima atskiriant mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąsias mokyklas dalykus (žr. 12 pav.). Įvedus privalomą mokyklos baigimo brandos darbą, kurį mokiniai rengtų kelis metus, pasirinkta aktualia tema. Tuo tarpu valstybiniai brandos egzaminai būtų pervadinti į mokyklos baigimo ar žinių patikrinimo testus, kurie būtų naudojami įstoti į aukštojo mokslo institucijas. Tad norint gauti brandos atestatą mokiniai savo brandą turėtų įrodyti, apsigindami brandos darbu.

Žemiau aprašomi empiriniu tyrimu nustatyti brandos darbo privalumai ir trūkumai (žr. 13 pav.).

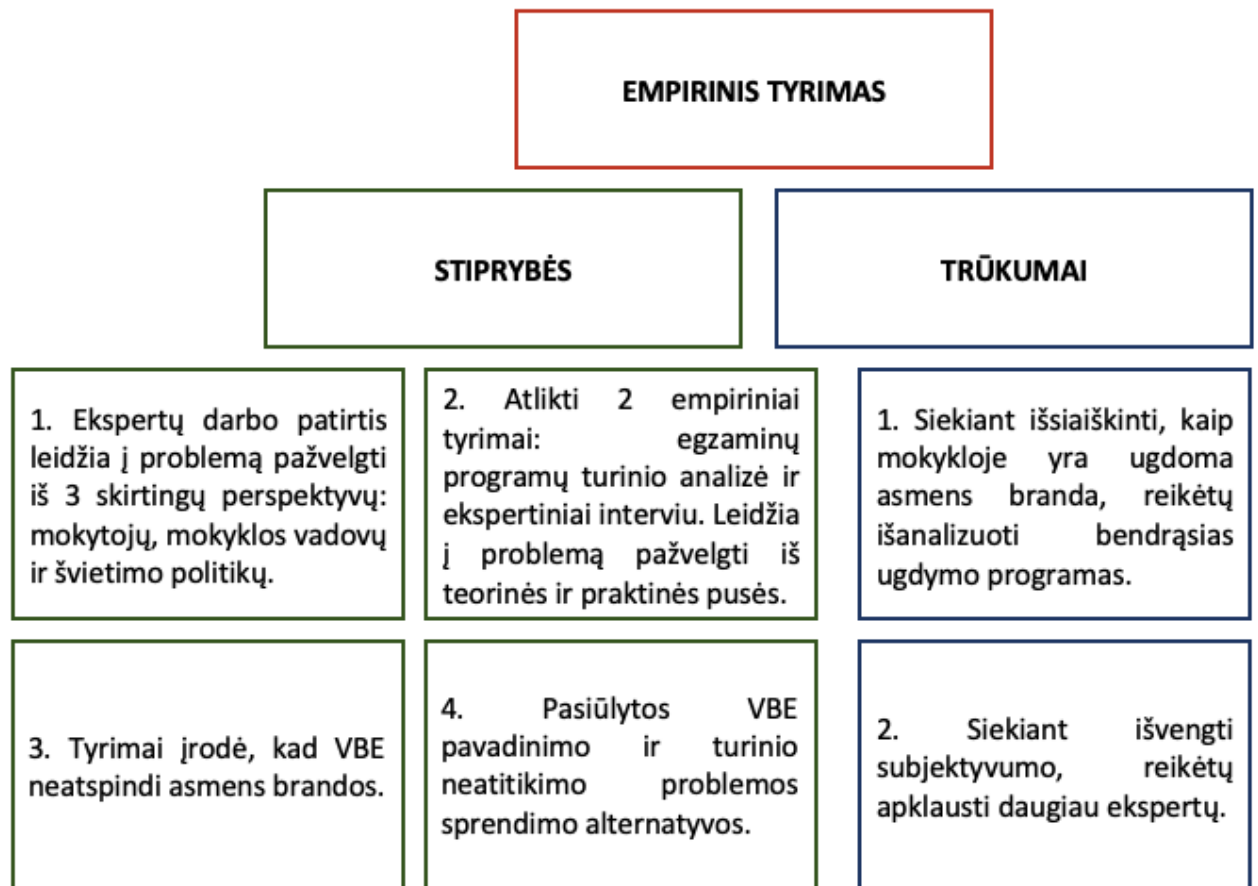

13 pav. Tyrimo išvados - Brandos darbo privalumai ir trūkumai

Visiems privalomas brandos darbas, galėtų išspręsti valstybinių brandos egzaminų problemas (žr. 13 pav.). Šiuo brandos darbu būtų įmanoma pamatuoti asmens brandą, nes mokinys pademonstruotų savo kompetencijas, žinių taikymą, vertybes, įsitikinimus bei aukštesniuosius mąstymo gebėjimus. Mokiniai galėtų pasirinkti sau aktualią socialinę problemą, atlikti tyrimą, ieškoti problemos sprendimo alternatyvų ar sukurti naują produktą. Mokinys integruotų skirtingų paradigmu žinias. Pademonstruotų laiko planavimo, kompiuterinio raštingumo, lietuvių kalbos raštingumo, struktūruoto mąstymo, problemų sprendimo kompetencijas. Neatlikus šio darbo mokinys negalėtų gauti brandos atestato.

Šiuo metu Lietuvoje esantis brandos darbas esamų problemų nesprenžia, nes tai nėra privalomas darbas. Mokiniai brandos darbą gali rinktis savanoriškai, o šis darbas yra užskaitomas kaip mokyklinis egzaminas. Jeigu iš brandos darbo mokinys gauna įvertinimą - 9 arba 10, mokiniui yra pridėdama 0,25 balo prie stojimo į aukštąją mokyklą (NEC). Taigi mokiniai vangiai renkasi atlikti šį darbą, nes jis reikalauja daug darbo, tačiau neaiški reali nauda. Ekspertai išvelgia brandos darbo organizavimo problemas. Daugelis mokinių brandos darbą renkasi todėl, nes negali išvaikyti valstybinio egzamino. Taip pat ekspertai pabrėžia, kad mokytojai nėra pasiruošę vadovauti brandos darbams. Siekiant, kad brandos darbas būtų efektyvus, turėtų būti nustatyta vienoda privaloma tvarka, kaip šie darbai būtų užskaitomi. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad brandos darbas galėtų pamatuoti mokinių brandą, jeigu jis būtų įgyvendinamas kokybiškai.

Toliau pateikiama tiriamojo darbo diskusija. Apžvelgiamos atlikto empirinio tyrimo stiprybės ir trūkumai (žr. 14 pav.). Atliktas empirinis tyrimas buvo sudarytas iš dviejų dalių: (1) pasirinktų trijų VBE programų, užduočių ir vertinimo instrukcijų turinio analizė. Šia analize buvo siekiama nustatyti, kokie asmens brandos kriterijai bei indikatoriai atsispindi VBE dokumentuose – teoriniame lygmenyje. Antroji empirinio tyrimo dalis – iš dalies struktūruoti ekspertiniai interviu. Atlikti interviu yra gilaus pobūdžio. Šiais interviu siekiama išsiaiškinti kaip asmens branda atsispindi VBE – praktiniame lygmenyje.

14 pav. Empirinio tyrimo stiprybės ir trūkumai

Atlikus tyrimą išskirti keturios empirinio tyrimo stiprybės (žr. 14 pav.). Pasirinkti ekspertai pasižymi ypatinga darbo patirtimi: mokytojai, mokyklų vadovai bei buvę švietimo ministrai. Dėl šios priežasties ekspertai galėjo į situaciją pažvelgti iš trijų skirtingų pozicijų: mokytojų; mokyklos vadovų bei švietimo politikų. Atlikti du empiriniai tyrimai leidžia į VBE situaciją Lietuvoje pažvelgti iš teorinės ir praktinės perspektyvos. Atlikti empiriniai tyrimai atskleidė tuos pačius rezultatus, jog VBE Lietuvoje neatspindi asmens brandos. VBE pavadinimas neatitinka turinio. Ekspertai pasiūlė VBE problemų sprendimo alternatyvas, taigi tyrimas atskleidžia ne tik problemas, bet ir pasiūlo galimus sprendimus.

Atliekant empirinį tyrimą buvo susidurta su nenumatytais sunkumais. Pirmiausia dėl ypatingos situacijos pasaulyje (COVID-19) planuoti ekspertiniai interviu turėjo būti atlikti virtualiai. Buvo sudėtinga suorganizuoti ekspertinius interviu, nes pasirinkti ekspertai užimti žmonės, tad negalėjo skirti tiek laiko, kiek buvo numatyta. Atliekant interviu išryškėjo tyrėjos patirties stoka, nes buvo sudėtinga išlaikyti suplanuotą pokalbio struktūrą. Ekspertai turėjo ypač daug patirties, tad dažnai nukrypdavo nuo pokalbio temos.

Išskirti šie tyrimo trūkumai (žr. 14 pav.) – tyrimo ribotumas ir subjektyvumas. Siekiant gauti tikslesnius duomenis būtų naudinga išnagrinėti bendrąsias ugdymo programas. Šios programos atskleistų kaip asmens branda yra ugdoma per mokomuosius dalykus. Dėl ribotos darbo apimties bendrąsias ugdymo programas nuspręsta tyrinėti tolimesniuose tyrimuose. Siekiant užtikrinti

objektyvumą vertėtų apklausti daugiau ekspertų. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad pasirinkti išskirtinę darbo patirtį turintys ekspertai, tad tokių informantų skaičius Lietuvoje yra ribotas.

Atliktas tyrimas įrodė, jog būtina tęsti tyrimus šioje srityje. Būtų naudinga išanalizuoti bendrąsias ugdymo programas ir nustatyti kaip asmens branda yra ugdoma skirtinguose dalykuose. Atlikus ekspertinį interviu su ekspertu „R2“ nustatyta, jog būtų naudinga išanalizuoti Tarptautinio Bakalaureato (*angl. International Baccalaureate (IB)*) programą. Ekspertas teigia, jog Tarptautinio Bakalaureato programos egzaminai yra tinkamas pavyzdys, kuriuo siekiama patikrinti ne tik mokinių žinias ir gebėjimus, bet ir asmens brandą. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad būtina tęsti tyrinėjimus siekiant išspręsti valstybinių brandos egzaminų turinio ir pavadinimo neatitikimo problemą.

Išvados

1. Atskleidus asmens brandos kriterijus ir indikatorius nustatyta, jog asmens branda yra skirstoma į tris kategorijas: (I) fizinė branda; (II) kognityvinė branda; (III) psichosocialinė branda. Sudarytas asmens brandos modelis (žr. 6 pav.) demonstruoja asmens brandos procesą. Šis procesas prasideda nuo fizinės brandos, kuri yra sudaryta iš fizinių kūno pokyčių, smegenų pokyčių bei lytinės brandos. Visi šie fiziniai pokyčiai daro įtaką žmogaus kognityvinei raidai. Kuo labiau smegenys yra išsivysčiusios, tuo sudėtingesnius kognityvinius procesus jos gali įgyvendinti. Kognityvinė branda yra sudaryta iš abstraktaus mąstymo gebėjimų, socialinių problemų sprendimo gebėjimų, metakognitacijos bei išminties formavimosi užuomazgų. Psichosocialinė branda yra tiesiogiai susijusi su žmogaus kognityvine branda. Psichosocialinė branda yra atsakinga už mentalinius ir socialinius žmogaus gebėjimus. Psichosocialinė branda – tai platus savo asmenybės pažinėjimas. Psichosocialinė branda yra sudaryta iš asmeninio identiteto, seksualinio tapatumo, profesinio identiteto, socialinio tapatumo bei asmenybės bruožų. Vėlyvojoje paauglystėje, kai mokinys laiko brandos egzaminus asmuo dar nėra iki galo subrendęs, dar vyksta įvairūs lytiniai bei smegenų pokyčiai, toliau vystosi kognityviniai procesai bei asmenybė. Asmens bruožai aktyviausiai keičiasi nuo 18 iki 40 metų tarpe. Remiantis atlikta mokslinės literatūros apžvalga, sudaryta mokyklą baigiančio asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentelė (žr. 1 lentelė). Šios lentelės pagrindu atliktas empirinio tyrimo pirmas etapas.
2. Atskleidus asmens brandos koncepciją konceptualiuosiuose Lietuvos švietimo dokumentuose nustatyta, kad asmenybės branda yra apibrėžiama kaip kompetencijų visuma: asmeninės, mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinės – pilietinės, kultūrinės ir kūrybiškumo kompetencijos. Kompetencijos yra patvirtinamos mokinio ir mokytojos sąveikoje, kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus. Švietimo dokumentuose asmens branda yra sudaryta: dvasinės, intelektinės, fizinės, dorinės, socialinės, kultūrinės, pilietinės ir asmeninės brandos. Analizuojant dokumentus nustatyta, kad brandi asmenybė Lietuvoje turėtų pasižymėti šiais bruožais: savivoka, savivertė, vertybinis kryptingumas, kantrybė, tikslo siekimas, pasitikėjimas savimi, adekvatus realybės vertinimas. Tačiau dokumentuose yra apibrėžiama, kad valstybiniai brandos egzaminai matuoja tik tris kognityvinių gebėjimų lygius: (I) žinios ir supratimas; (II) žinių taikymas; (III) problemų sprendimas – aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad asmens branda Lietuvoje yra suvokiama kaip kompetencijų visuma, o valstybiniai brandos egzaminai matuoja tik kognityvinius gebėjimus.
3. Pagrindus asmens brandos valstybiniuose brandos egzaminų programose tyrimo metodologiją, nuspręsta atlikti du empirinio tyrimo etapus bei taikyti du kokybinio tyrimo instrumentus. Tyrimo tikslas – nustatyti asmens brandos atspindžius Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose. Tyrimo objektas – asmens branda Lietuvos valstybinių brandos egzaminų programose. Lietuvos atvejis pasirinktas remiantis šiais kriterijais: mokslinio ištirtumo stoka, informacijos pasiekiamumas, geografinis aktualumas. Duomenų surinkimo metodai: (1) valstybinių brandos egzaminų programų, užduočių ir vertinimo kriterijų analizė, remiantis sudaryta asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentele. Iš dalies struktūruotas gilus pobūdžio ekspertinis interviu. Šie du kokybinių tyrimo metodai suteikia galimybę į problemą pažvelgti iš teorinės ir praktinės perspektyvos. Tyrimo instrumentai – asmens brandos kriterijų ir indikatorių lentelė (žr. 1 lentelė) ir ekspertinio interviu klausimynas (žr. 5 lentelė). Surinkti duomenys analizuoti turinio analizės metodo pagrindu. Tyrimo dalyvavo du ekspertai, pasižymintys ypatinga darbo patirtimi: mokytojai, mokyklos direktoriai bei švietimo viceministrai. Ekspertai į

problema galėjo pažiūrėti iš trijų skirtingų perspektyvų: mokytojo, mokyklos vadovo ir švietimo politiko. Tyrime dalyvavo 2 respondentai remiantis patogiosios imties ir pasiekiamumo principais. Pasirinktas respondentų skaičius padėjo išlaikyti tyrimo „gylį“ (*angl. in dept*). Apibendrinant empirinį tyrimą, galima daryti išvadą, kad Lietuvos valstybinių brandos egzaminų problema buvo išnagrinėta iš teorinės ir praktinės perspektyvos.

4. Atlikus asmens brandos atspindžių Lietuvos valstybiniuose brandos egzaminų programose empirinį tyrimą nustatyta, jog Lietuvos valstybiniai brandos egzaminai neatspindi asmens fizinės ir psichosocialinės brandos ir iš dalies atspindi kognityvinę brandą (žr. 10 pav.). Egzamine yra tikrinami šie kognityviniai gebėjimai: žinios ir supratimas; žinių taikymas; problemų sprendimas – aukštesnieji mąstymo gebėjimai. Egzamine nėra tikrinama asmeninė nuomonė, nuostatos, vertybės, asmeninis, socialinis, seksualinis ar profesinis identitetas, asmens bruožai bei kompetencijos. Tyrimas atskleidė, kad Lietuvos valstybinių brandos egzaminų pavadinimas neatspindi egzamino turinio (žr. 11 pav.). Išsiaiškinta, jog VBE pavadinimas kilo iš tradicijos. Empirinio tyrimo pagrindu nustatyta, jog kokybiniai mokinių darbų įrodymai, kurie turėtų demonstruoti mokinių kompetencijas yra kaupiami tik ikimokykliniame ir pradiniam ugdyme (žr. 15 lentelė). Taigi mokyklą baigiantis asmuo neturi savo kompetencijų aplanko, kuris yra aprašytas švietimo dokumentuose. Surinktų duomenų pagrindu pasiūlyti trys problemos sprendimo alternatyvos (žr. 12 pav.): (1) keisti VBE pavadinimą, jog šis atitiktų turinį; (2) keisti VBE turinį, kad šis atspindėtų mokinių kompetencijas – brandą; (3) atskirti mokyklos baigimo dalykus, nuo stojimo į aukštąją mokyklą – įvedus privalomą brandos darbą. Šiuo metu Lietuvoje jau yra įvestas brandos darbas, kuris galėtų būti problemos sprendimo alternatyva, jeigu būtų tinkamai organizuojamas, mokytojai būtų tinkamai parengti vadovauti šiems darbams, o mokiniai išvelgtų prasmę atlikti šį darbą. Empirinis tyrimas atskleidė, jog šiuo metu brandos darbas neatlieka savo paskirties. Jeigu brandos darbas būtų organizuojamas tinkamai bei visiems mokiniams privalomas, tada šiuo darbu galėtume patikrinti mokinių kompetencijas – kurios Lietuvoje yra prilyginamos asmens brandai, vertybes bei įsitikinimus, aukštesniuosius mąstymo gebėjimus, tarpdisciplininius žinių taikymo gebėjimus. Apsigyne brandos darbą – mokiniai galėtų gauti brandos atestatą, o išlaikę egzaminus stoti į aukštąsias ugdymo institucijas. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvos konceptualiuosiuose švietimo dokumentuose asmens branda yra apibrėžiama kaip kompetencijų visuma, kuri nėra tikrinama valstybiniuose brandos egzaminuose Lietuvoje. Taigi valstybiniai brandos egzaminai neatspindi asmens brandos.

Rekomendacijos

Išanalizavus asmens brandos atspindžius valstybiniuose brandos egzaminų programose, nustatyta jog asmens branda Lietuvos švietimo dokumentuose apibrėžiama kaip kompetencijų visuma, o VBE tikrina kognityvinius mokinių gebėjimus. Atlikus empirinį tyrimą nustatyta, jog tyrime analizuoti valstybiniai brandos egzaminai Lietuvoje neatspindi asmens brandos. Remiantis gautais empirinio tyrimo rezultatais yra rekomenduojama toliau tęsti Lietuvos VBE tyrimus.

Rekomenduojama toliau tyrinėti šiuos klausimus:

- kaip asmens branda numatyta ugdyti bendrosiose ugdymo programose – siekiant nustatyti, kaip asmens branda atsispindi ir yra ugdoma visuose ugdymo sistemos lygiuose;
- kaip VBE užduotyse yra pamatuojama asmens branda – kompetencijos būtinos savarankiškam gyvenimui;
- kaip būtų įmanoma pakeisti brandos egzaminus, jog šie atskleistų asmens brandą;
- kodėl būtų naudinga/ nenaudinga atskirti mokyklos baigimo ir stojimo į aukštąsias mokyklas dalykus;
- kaip visiems privalomas brandos darbas galėtų išspręsti VBE pavadinimo ir turinio neatitikimo problemas Lietuvoje;
- surinkti mokytojų bei mokinių nuomonę kaip VBE pamatuoja asmens brandą;
- surinkti abiturientų nuomonę, ar įgiję brandos atestatą jie jaučiasi pakankamai brandūs pradėti savarankišką gyvenimą;
- surinkti abiturientų nuomonę, ar įgiję brandos atestatą jie žino, kokiomis kompetencijos pasižymi baigę mokyklą, ar yra sukaupę šių kompetencijų įrodymus.

Remiantis atliktu empiriniu tyrimu Lietuvos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai rekomenduojama:

- atkreipti dėmesį į nustatyta nagrinėtų VBE programų pavadinimo ir turinio neatitikimo problemą;
- apsvarstyti galimybes kaip patobulinti brandos darbo įgyvendinimo galimybes;
- diskutuoti apie galimybes keisti VBE pavadinimą arba turinį, jog šis atskleistų asmens brandą.

Literatūros sąrašas

1. Ashton, M., & Lee, K. (2016). Age trends in HEXACO-PI-R self-reports. *Journal of Research in Personality*, 64, 102-111.
2. Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2(C), 8-14.
3. Bleidorn, W. (2015). What Accounts for Personality Maturation in Early Adulthood? *Current Directions in Psychological Science*, 24(3), 245-252.
4. Bleidorn, W., Klimstra, T., Denissen, J., Rentfrow, P., Potter, J., & Gosling, S. (2013). Personality Maturation Around the World: A Cross-Cultural Examination of Social-Investment Theory. *Psychological Science*, 24(12), 2530-2540.
5. Boer, L., Klimstra, T., Branje, S., Meeus, W., & Denissen, J. (2019). Personality Maturation during the Transition to Working Life: Associations with Commitment as a Possible Indicator of Social Investment. *European Journal of Personality*, 33(4), 456-467.
6. Cramer, Angélique & Van, Sophie & Sluis, Sophie & Noordhof, Arjen & Wichers, Marieke & Geschwind, Nicole & Aggen, Steven & Kendler, Kenneth & Borsboom, Denny. (2012). Dimensions of Normal Personality as Networks in Search of Equilibrium: You Can't Like Parties if You Don't Like People. *European Journal of Personality*. 26. 10.1002/per.1866.
7. D' Zurilla, T. J., & Nezu, A. M. (1990). *Development and preliminary evaluation of the Social Problem-Solving Inventory*. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2(2), 156–163. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.1037/1040-3590.2.2.156> [žiūrėta 2020.05.13].
8. Downe-Wambolt, B. (1992). Content analysis: method, applications and issues. *Journal of Health Care for Women International*, 13 (1992), pp. 313-321.
9. Durbin, C., Hicks, B., Blonigen, D., Johnson, W., Iacono, W., & McGue, M. (2016). Personality Trait Change Across Late Childhood to Young Adulthood: Evidence for Nonlinearity and Sex Differences in Change. *European Journal of Personality*, 30(1), 31-44.
10. Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Journal of Child development*, 38, 1025-1034.
11. Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
12. Erikson, E. H. (1978). *Adulthood*. New York: W.W. Norton.
13. Erikson, E. H. (1994). *Identity, youth, and crisis: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton.
14. Erikson, E. H. (1995). *Insight and responsibility: Lectures on the ethical implications of psychoanalytic insight*. New York: W.W. Norton.
15. Eysenck, H. (1967). *The biological basis of personality*. Springfield, IL: Thomas.
16. Eysenck, H. (1991). Dimensions of personality: 16: 5 or 3? Criteria for a taxonomic paradigm. *Personality and Individual Differences*, 12, 773–790.
17. Freud, A. (1937). *The ego and the mechanisms of defence*. London: Pub. by L. and Virginia Woolf at the Hogarth Press, and the Institute of psychoanalysis.
18. Fromm, E. (1956). *The art of loving*. New York: Harper & Row.
19. Galambos N. L., Barker E. T., Tilton-Weaver L. c. Who Gets Caught at Maturity Gap? A Study of pseudomature, Immature, and mature adolescents // *International Journal of Behavioral Development*, 2003, vol. 27, No. 3, p. 253–254.
20. Hargrove, R., & Rice, A. (2015). The Challenge of Beginning. *International Journal of Art & Design Education*, 34(2), 159-168.

21. Igarashi, H., Levenson, M., & Aldwin, C. (2018). The Development of Wisdom: A Social Ecological Approach. *The Journals of Gerontology: Series B*, 73(8), 1350-1358.
22. Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*, by Barbel Inhelder and Jean Piaget. Routledge and Kegan Paul.
23. Kalfon Hakhmigari, M., Michaeli, Y., J. Dickson, D., Scharf, M., & Shulman, S. (2019). Personality maturation among emerging adults and future career success. *Career Development International*, 24(2), 146-162.
24. Kao, C.C. (1988). Christian maturity in psychosocial perspectives. In C.C. Kao & H.F. Beck (Eds.), *Maturity and the quest for spiritual meaning* (pp. 3–17). Lanham, MD: University Press of America.
25. King, G. (2004). *Woman, child for sale: The new slave trade in the 21'st century*. New York: Camberlain Brothers.
26. Klimstra, T., Hale, W., Raaijmakers, Q., & Meeus, W. (2012). *Hypermaturity and Immaturity of Personality Profiles in Adolescents*. *European Journal of Personality*, 26(3), 203-211.
27. Lee, K., Ashton, M. C. (2004). *Psychometric properties of the HEXACO personality inventory // Multivariate Behavioral Research*. vol. 39, p. 329–358.
28. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*, 3(5), 551.
29. Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9(11), 159-187.
30. Maslow, A.H. (1971). *The farther reaches of human nature*. New York: Penguin.
31. Matthews G., Deary I. J., Whiteman M. C (2003). *Personality traits*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Muuss, R. E. H. (1975). *Theories of adolescence*. New York: Random House.
33. Namkoong, J., & Henderson, M. (2019). Responding to Causal Uncertainty Through Abstract Thinking. *Current Directions in Psychological Science*, 28(6), 547-551.
34. Nauckūnaitė, Z. (2014). Lietuvių Kalbos Ir Literatūros Ugdymo Siekiniai Ir Jų Įgyvendinimo Retrospektyva. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 33(33), 17. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.15388/actpaed.2014.33.4394> [žiūrėta 2020.05.13].
35. Norvaiša, R. (2012). Lietuvos matematikos mokytojų asociacijos konferencija. Abstraktaus mąstymo elementų ugdymas mokykloje: siekiamybė ar iliuzija? Prieiga internetu: <http://norvaisa.lt/wp-content/uploads/2012/07/LMMA-konferencija-2012-12-28.pdf> [žiūrėta 2020.04.12].
36. Oi, K. (2019). Does degree completion improve non-cognitive skills during early adulthood and adulthood? *Journal of Adolescence*, 71, 50-62.
37. Pasupathi, M., Staudinger, U. M., & Baltes, P. B. (2001). Seeds of wisdom: Adolescents' knowledge and judgment about difficult life problems. *Developmental Psychology*, 37(3), 351–361. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.3.351> [žiūrėta 2020.05.13].
38. Pekarskas, V. (2012). Matematikos valstybinio brandos egzamino tematikos raidos analizė. *Lietuvos Matematikos Rinkinys :Lietuvos Matematikų Draugijos Darbai. Serija B*, 53, 215-219.
39. Petrican, R., Taylor, M., & Grady, C. (2017). Trajectories of brain system maturation from childhood to older adulthood: Implications for lifespan cognitive functioning. *NeuroImage*, 163, 125-149.

40. Piaget, J. (1950). *The psychology of intelligence*. New York: International University Press.
41. Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitations in childhood*. New York: Norton.
42. Piaget, J. (1972). Maria W. Piers. (Ed.). *Play and development*. New York: Norton.
43. Rogers, C.R. (1961). *On becoming a person, a therapist's view of psychotherapy*. New York: Houghton Mifflin.
44. Simmons, R., G., Blyth, D., A. (1987). *Moving into adolescence: The impact of pubertal change and school context*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
45. Skūpas, B. (2011). Pasikeitimų informacinių technologijų valstybiniame brandos egzamine analizė, 57, 30–51.
46. Soldatova, E., & Shlyapnikova, I. (2013). Ego-identity in the Structure of Personality Maturity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 86(C), 283-288.
47. Specht, J., Egloff, B., & Schmukle, S. (2013). Examining Mechanisms of Personality Maturation: The Impact of Life Satisfaction on the Development of the Big Five Personality Traits. *Social Psychological and Personality Science*, 4(2), 181-189.
48. Terracciano, A., McCrae, R., & Costa, P. (2010). Intra-individual change in personality stability and age. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 31-37.
49. Truskauskaitė-Kunevičienė, Kaniušonytė, Kratavičiūtė-Ališauskienė, Kratavičienė, (2011). LIETUVIŠKOSIOS HEXACO PI-R VERSIJOS PSICHOMETRINĖS CHARAKTERISTIKOS PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE LITHUANIAN VERSION OF THE HEXACO PI-R. PSICHOLOGIJA. MOKSLO DARBAI.
50. Ūselė, L. (2011). *Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18–20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą. Teisė*, 78, 182-196. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.15388/Teise.2011.0.181> [žiūrėta 2020.05.13].
51. Van Scheppingen, M., Jackson, J., Specht, J., Hutteman, R., Denissen, J., & Bleidorn, W. (2016). Personality Trait Development During the Transition to Parenthood: A Test of Social Investment Theory. *Social Psychological and Personality Science*, 7(5), 452-462.
52. Varanauskas, A., Targamadze, V. (2017). Lietuvos švietimo būklės 2013 – 2016 metais apžvalga. Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=9258&p_k=1&p_t=173686#_Toc484049938 [žiūrėta 2019.12.15].
53. Wagner, J., Becker, M., Lüdtke, O., & Trautwein, U. (2015). The First Partnership Experience and Personality Development: A Propensity Score Matching Study in Young Adulthood. *Social Psychological and Personality Science*, 6(4), 455-463.
54. Wallander, J. L., Schmitt, M., & Koot, H. M. (2001). Quality of life measurement in children and adolescents: Issues, instruments and applications. *Journal of Clinical Psychology*, 57(4), 571–585. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.1002/jclp.1029> [žiūrėta 2020.05.13].
55. Yin, R., K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. Sixth Edition. Los Angeles: Sage
56. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: Integruotas požiūris (Papild. ir atnauj. laida. ed.)*. Vilnius: Margi raštai.

Informacijos šaltinių sąrašas

1. Cambridge Dictionary (2019). Meaning of maturity in English. Prieiga internetu: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/maturity> [žiūrėta 2019.12.15].
2. Cambridge Dictionary (2020). Meaning of teenager in English. Prieiga internetu: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/teenager> [žiūrėta 2020.05.13].
3. HarperCollins Publishers (2019). Definition of 'maturity'. Prieiga internetu: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/maturity> [žiūrėta 2019.12.15].
4. NEC (2019). 2019 m. istorijos valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija. Pagrindinė sesija. Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/8174_2019_VBE-IST-PG-vertinimas-GALUTINIS.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
5. NEC (2019). 2019 m. matematikos valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija. Pagrindinė sesija. Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/8173_19-Mat_vertinimas_GALUTINE-red.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
6. NEC (2019). 2019 m. valstybinių brandos egzaminų rezultatai savivaldybėse. Matematika. Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/8257_2019_m_mat_sav.pdf [žiūrėta 2018.12.16].
7. NEC (2019). 2019 m. valstybinių brandos egzaminų rezultatai savivaldybėse. Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinis brandos egzaminas. Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/8256_2019_m_lkl_sav.pdf [žiūrėta 2018.12.16].
8. NEC (2019). 2019 m. valstybinių brandos egzaminų rezultatai savivaldybėse. Užsienio kalba (anglų). Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/8249_2019_m_ang_sav.pdf [žiūrėta 2018.12.16].
9. NEC (2019). Istorija. 2019 m. valstybinio brandos egzamino užduotis (pagrindinė sesija). Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/8140_2019_VBE-IST-PG-web.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
10. NEC (2019). Lietuvių kalba ir literatūra. 2019 m. valstybinio brandos egzamino užduotis (pagrindinė sesija). Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/8027_2019_LKL_VBE_PG.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
11. NEC (2018). Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo kriterijai. Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/7825_instrukcija_LKL_VBE_2019.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
12. NEC (2019). Matematika. 2019 m. valstybinio brandos egzamino užduotis. Pagrindinė sesija. Prieiga internete: https://www.nec.lt/failai/8135_2019-1-Matematika_VBE.pdf [žiūrėta 2020.03.22].
13. NMVA - Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (2018). Bendrojo ugdymo mokyklų (BUM) įsivertinimas ir pažanga (2018 m. duomenys). Prieiga internetu: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2019/08/Isivertinimo-ir-pazangos-anketos-rezultatai-2017-2018-m.-m.pdf> [žiūrėta 2019.12.16].

14. OECD (2013). Asian countries top OECD's latest PISA survey on state of global education. Internetinė prieiga: <http://www.oecd.org/newsroom/asian-countries-top-oecd-s-latest-pisa-survey-on-state-of-global-education.htm> [žiūrėta 2018.12.02].
15. OECD (2014). PISA 2012 Results in Focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know. Internetinė prieiga: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf> [žiūrėta 2018.12.02].
16. OECD (2016), PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264266490-en> [žiūrėta 2018.12.16].
17. OECD (2017), Education in Lithuania, Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264281486-en> [žiūrėta 2018.12.16].
18. OECD (2017). Education in Lithuania, Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing, Paris. Prieiga interviu: <https://doi.org/10.1787/9789264281486-en> [žiūrėta 2019.12.15].
19. ŠMM (2015). Įsakymas dėl pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašo patvirtinimo. Nr. V-1309, Vilnius. Prieiga internete: <https://www.smm.lt/uploads/documents/Pedagogams/Aprašas.pdf> [žiūrėta 2019.12.15].
20. ŠMM (2018). Švietimo būklės apžvalga 2018. Prieiga internetu: https://www.smm.lt/uploads/documents/Kalbos-pranesimai/Ministr%C3%A9s%20prane%C5%A1imas%20%C5%A1vietimo_b%C5%ABkl%C4%97s_ap%C5%B7valga_2018-08-28-1.pdf [žiūrėta 2019.12.16].
21. ŠMM (2020). Atmintinė abiturientams 2020. Prieiga internete: https://vieksniug.lt/abituriento_atmintine.pdf [žiūrėta 2020.03.29].
22. ERIC (1970). Case Studies. Prieiga internete: <https://eric.ed.gov/?qt=cas&ti=Case+Studies> [žiūrėta 2020.03.29].
23. Lexico.com (2020). Meaning of matriculation examination in English. Prieiga internete: https://www.lexico.com/definition/matriculation_examination [žiūrėta 04.05].
24. Lexico.com (2020). Meaning of matriculate examination in English. Prieiga internetu: <https://www.lexico.com/definition/matriculate> [žiūrėta 04.05].
25. infoFinland.fi (2019). The Finnish education system. Prieiga internetu: <https://www.infofinland.fi/en/living-in-finland/education/the-finnish-education-system> [žiūrėta 04.05].
26. Republic of Estonia, Ministry of Education and Research (2020). State examinations. Prieiga internetu: <https://www.hm.ee/en/activities/external-evaluation/state-examinations> [žiūrėta 04.05].
27. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras (2011). Įsakymas Nr. V-1197. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa. Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/7228_2018.m_Liet_k_BE_programa-pakoreguota.pdf [žiūrėta 04.09].

28. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras (2011). Įsakymas Nr. V-1197. Matematikos brandos egzamino programa. Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/7182_priedas_nr_1-mat.pdf [žiūrėta 04.09].
29. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras (2011). Įsakymas Nr. V-1197. Istorijos brandos egzamino programa. Prieiga internetu: https://www.nec.lt/failai/6468_IBEP_pagal_SMM-2016-01-13-r.pdf
30. Cambridge Dictionary (2020). Meaning of abstraction in English. Prieiga internete: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abstraction> [žiūrėta 04.12].
31. World Economic Forum (2016). *New Vision for Education: Fostering Social and Emotional Learning through Technology*. Prieiga internetu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_New_Vision_for_Education.pdf [žiūrėta 2020.05.13].

Priedai

1 priedas. Ekspertinis interviu su respondentu „R1“.

Interviu data: 2020.04.07

Interviu pradžia: 9:00

Interviu pabaiga: 10:03

Interviu trukmė: 63 min.

- *Labą dieną, aš esu Brigita Miseliūnaitė. Kaip ir rašiau Jums elektroniniame laiške, atlieku magistro baigiamojo projekto tyrimą. Šiuo tyrimu yra siekiama nustatyti kaip asmens branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose. Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašytas?*
- Labą dieną, taip, sutinku.
- *Klausimus Jums buvau siuntusi elektroniniu paštu. Tad pradėsiu nuo pirmo klausimo. „Išsilavinimas – Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija“. Asmens branda yra sudaryta iš fizinės brandos, kognityvinės brandos ir psichosocialinės brandos. Kaip Jūsų nuomone asmens branda yra pamatuojama valstybiniuose brandos egzaminuose?*
- Ar šis interviu labai struktūruotas ar jis gali būti toks pusiau struktūruotas?
- *Ne, šis interviu yra tik iš dalies struktūruotas.*
- *Šiaip tai, į visus klausimus, kurie čia buvo yra mano vienas atsakymas į visus tas pats būtų. NIEKAIP.* Kokią brandą mes galim matuoti, jeigu mes neleidžiame žmogui kalbėti? Visas mūsų dabartinis mokymo turinys arba ugdymo turinys iš esmės yra pagrįstas grynąja reprodukcija. Tai yra duodamas gabalas – duodama dozė tam tikra ir po to laukiama didesnio ar mažesnio kiekio atkartojimas. Nuo to priklauso, koks tavo skaičiukas atsiranda tavo įvertinime. *Tai praktiškai, jeigu žiūrėti per visą sistemą, tai mano galva, jeigu dar kažkur yra asmenybės branda stebima ir ugdoma, ugdomos visos kompetencijos, ne tik tos kognityvinės. Greičiausiai tai yra tik ikimokyklinis ir pradinis ugdymas.* Ten sakykim, jeigu jis iš esmės yra kokybiškas, tai auklėtojai ir pradiniai mokytojai – pas juos daugiau dominuoja vaikas prieš dalyką. O kai mes pereiname į dalykinę sistemą, praktiškai tada pradeda dominuoti dalykas. Vaikas yra sukapojamąs į vienuolika arba dešimt ar devynis gabalus ir kiekvieną gabalą jis turi labai stipriai mylėti, kaip myli mokytojas tą dalyką. Tai va tada jau sakykim, prasideda tie dalykai, kad nebelabai pradeda rūpėti vaiko mąstymas. Arba jo pozicijos per klausimą kodėl. Bet daugiau dominuoja klausimai – kas? kur? kada? kiek? ko? ir panašiai. Tai yra gryniesi atgaminimo klausimai. Ir man atrodo, Andrea Helm yra mūsų versta knyga „Pamokos kokybė ir mokytojo profesionalumas“. Tai jo man atrodo yra, kad iš esmės per vieną dieną vaikas savo gyvenime gauna apie tris šimtus klausimų. Įvairaus pobūdžio. Kada jis bandė tyrinėti, tai iš esmės tik labai maža dalis klausimų yra tokie, kurie verčia jį demonstruoti kažkokias savo kompetencijas, požiūrį, vertybes ir panašiai. Kodėl aš sakau, kad man yra svarbiausias klausimas – kodėl? Nes bet kuriuo atveju žmogus gaudamas klausimą „kodėl?“ – jis neišvengiamai privalo demonstruoti savo tam tikrus įsitikinimus, savo vertybes, savo tam tikrą požiūrį. Ir galbūt čia yra tokia bėda, aš neabsoliutinu visai sistemai, bet sakykim, kad yra labai visai Lietuvos mokyklose, bet man atrodo, kad to klausimo kodėl vengia patys mokytojai. Nes po to gali įlysti į tokią giluminę diskusiją su vaiku ar su klase iš kurios tu gali nelabai saugiai išeiti. Tai geriau yra patikrinti vat tą. Iš esmės, jeigu mes nuo dalykinės sistemos pradėdame tokiu keliu eiti, tai faktas, kad mes ateiname į tokią nacionalinį mokinių

pasiekimų patikrinimą. Mes ateiname į tokį PUP. Mes ateiname į tokį VBE patikrinimą. Tai yra pažiūrėti, kiek jis per dvylika metų prisimena iš matematikos, iš istorijos, iš lietuvių kalbos ir panašiai. Tai vienintelis dalykas, kuris galbūt, bet irgi taip labai nedrąsiai skynėsi kelią, mano galva dar visuminę brandą galėtų demonstruoti – **brandos darbas**. Jeigu nėra jis imituojamas, vaikui pasirinkus. O iš tiesų yra apie porą metų dirbama prie tam tikros problemos, kur apjungiamos kelios disciplinos, kur atsiranda tyrinėjimo dalykai, kur atsiranda ieškojimas, mano galva, per ten labiausiai gali pamatyti, tai kiek tas žmogus yra brandus po dvylikos metų praleistų mokyklos suole. Aš savo apmąstymuose su mokytojų grupėmis keldavau klausimą dėl tos brandos. Kaip ją pamatuoja brandos egzaminai? **Neminėsiu galbūt savivaldybės, bet prieš keletą metų buvo nuskambėjęs toks atvejis apie šimtadienį, kai dvyliktokai išdaužė kaimo sodybą. Ir aš galvoju, kad tada tos mokyklos direktoriui buvo pats sunkiausias apsisprendimas gyvenime. Nes jis turėjo savo parašu paliudyti šitų žmonių brandą.** Ir galbūt skaičiukai viskas tvarkoj ten rodė, bet o va kaip šitas atvejis? Jis rodo/ demonstruoja brandą ar jis nubraukia absoliučiai viską ir sako, kad čia mes turime didžiulę problemą? Iš tiesų aš manau, kad brandos egzaminai šiuo metu, jie niekaip nematuoja brandos. Ten labiau pamatuoja, ką žmogus moka, galbūt šiek tiek, ką jis supranta. Bet jeigu žiūrėti kompetencijas – aš vartoju truputį kitą žodį kompetencijoms apibūdinti. Mano nuomone kompetencija yra tikėjimas savo žiniomis. **Ar tu tiki tuo, ką žinai? Tada būtent pagal tai, ką žinai, taip ir veiki. Tai man atrodo, kad to tikėjimo savo žiniomis iš tiesų brandos egzaminai ir jokie nacionalinių pasiekimų patikrinimai ir PUP, deja, bet kol kas netikrina.** Ir galbūt tą galėtų spręsti ir kitas toks kelias, **kad atskirti mokyklos baigimo ir stojimo dalykus.** Tai yra atskiriat būtent tą brandos, viską apimantis, net nežinau lietuvių kalba ar kažkas, mūsų tautos kalbos dalykai. Galbūt kažkoks egzaminas, bet jis ne per žinių patikrinimą. **O viską apimantis brandos darbas, kuris demonstruoja būtent kompetencijas ir to užtenka, kad jam patvirtinti brandą. Taip jis įgijo brandą. O po to gali būti kažkokie stojimo ar testavimo centrai, kurie parašytų tuos skaičiukus, kurių reikia pasirenkant vieną ar kitą profesiją.** Tai jeigu taip apibendrintai pasakyti, tai valstybiniai brandos egzaminai dabar nieko bendro neturi su brandos pamatavimu. Čia tas žodis pamatavimas nelabai tinka. Bet jos įvertinimu, jos patvirtinimu – brandos.

- **Mokinių kompetencijos yra vertinamos „mokinių ir mokytojo sąveikoje, dialoguose, diskusijose, renkant ir kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus (mokinių darbai, įvertinimai, įsivertinimai, komentarai, refleksijos) vertinimo aplankuose“ (ŠMM, 2015). Kaip šie kompetencijų įrodymai yra kaupiami?**
- **Čia yra kalbama apie programų aprašą, kur buvo galvojama ir dabar dar tos kalbos vyksta dėl kompetencijų aplanko. Kad vaikas rinktų tam tikrus įrodymus, tada būtų užskaitomos visokios savanorystės ir neformalus švietimas ir panašiai. Bet vėlgi grįžtu aš prie to paties, kad ženkliukų tokių mes turime tik ikimokykliniame ir pradiniame ugdyme. Kur netgi yra fiksuota teisė, kad turi ikimokyklinio ugdymo mokyklos auklėtoja perduoti tam tikrą paketą pradinių klasių mokytojais. Pradinių klasių mokytojas tada turėtų perduoti jau į dalykinę sistemą, kai ateina vaikas. Ir tai didžiojoje dalyje yra daroma, bet kai perduodama į dalykinę sistemą, ten iš esmės tie dalykai yra pamirštami. Ir nebelabai kam įdomu kaip ten, ką jis gebėjo, galėjo, mokėjo. Tada kiekvienas reikalavimus savo dalykui ir iš esmės tie aplankalai dulka kažkur tai. Apie tą vadinamą portfolio, tai gana sudėtinga būtų diegti dabar. Palaipsniui galbūt reikia tai daryti, bet klausimas tas, **ar mokytojai renka savo portfolio?** Tai jeigu tu pats nelabai su tuo susidūręs ir nežinai kaip tai daryti, tai tada kaip tu gali vesti paskui save kitą? Jį išmokyti. Tai matyti, kad čia ko gero mes dar ilgai būsime dokumentiniame – teoriniame pasvarstyme apie tuos aplankus. Dar yra vienas momentas, kas gali padėti. Tai yra labai negeras principas, kai mes dažnu atveju pradėdame tą**

remontą nuo stogo, o ne nuo apačios. Tai vis bandom gerinti 5 – 8 klasių gebėjimų pasiekimus, tai ten susiorientuojame į baigiamuosius dalykus. Mano galva, mes turėtume pradėti nuo ankstyvojo ikimokyklinio ugdymo ir tada eiti į viršų. **Bet iš kitos pusės, aišku, jeigu nori, kad sistema keistųsi netgi tokiu prievartiniu būdu sistema keistųsi – tai reikia pakeisti viršutinę baigimo dalį. Ko tu prašai baigdamas, tada mokytojai į tai žiūri. Tada jau gali prasidėti nuo to ir kažkoks portfolio, tų aplankų kaupimas, vertinimas, pokalbis su vaiku ir panašiai. Jeigu mes norime pamatyti kompetencijas arba tą vertybių visą sistemą pamatyti. Tai jo niekaip nepamatysi – neįvardamas vaiko į veikimą. Tik per veikimą. Per savivaldą mokyklos ar per kažką kitą. Tu tada gali pasižiūrėti kaip tavo protingos žinios ir tai, ką tu per daug minučių klasėje veiki. Tu gali iš karto pamatyti, kiek koridoriuose tai yra irgi. Kiek yra miestelio gatvėse ir panašiai. Tai kol mes nepadarysime tokio nuėjimo nuo griežtos disciplininės sistemos prie tokio disciplinų suardymo arba tų ribų išplėtimų. Tai ką mes vadiname integraciniais dalykais, projektinės veiklos, individualūs projektai, grupiniai projektai. Tik ten mes galime pamatyti vaikų veikimą. Ir per veikimą pamatyti ir atspėti kaip vaikui sekasi su komunikacija. Kaip žmogus vertina vieną ar kitą reiškinį. Socialinį reiškinį, gamtinį reiškinį ar dar kažkokį. O testuose tai mes juos išmokome tokio beždžioniavimo.**

- **Aš pradėjau analizuoti egzaminų vertinimo instrukcijas ir mane nustebino vienas dalykas, kad nei vienoje egzamino instrukcijoje – išskyrus lietuvių kalbos valstybinį egzaminą aš neradau net parašytų tikslų, ką jie tikrina šituo testu. Ar mes patys žinome, ką mes apskritai tikriname tais testais?**
- *Tai čia esminė ta mūsų bėda, kad mes išmokome tą beždžioniavimą, atkartojimą ir reprodukcijos dalykus mes įkalame, o interpretuoti negalime. Nu aš kartais sakau, tokį labai elementarų pavyzdį. Mano tėtis buvo keturių klasių išsilavinimo, Smetoninėje Lietuvoje, bet jis Pitagoro teoremos nežinojo, bet jis ją puikiausiai taikė statydamas pastatą. Jis pats nežinodamas taikydavo Pitagoro teoremą, kaip padaryti statų kampą. Ir čia taip yra, kad labai gerai yra tas atkartojimas, tu įvesk mokinį į praktinę užduotį ir jis pasimeta. Aš prisimenu vieni iš pirmųjų Pimsų buvo, kai mūsų vaikai labai gerai apie anglies dvideginį atsakinėjo, vieni iš geriausių tarp tiriamųjų šalių, bet visiškai susimovė su klausimu apie žvakę. Kad jeigu žvakę uždengsi stiklainiu ji užges. Tai kodėl? Iš esmės tai klausimas apie tą patį. Bet čia mūsų šaliai buvo gilioje duobėje. Tai tokių elementarių dalykų. Mes sakome, kad ugdymo procese turi būti labai stiprus ryšys su gyvenimu. Matematika ir gyvenimas, fizika ir gyvenimas, chemija ir gyvenimas. Jeigu tu suprasi kaip gyvenime, tai veikia, tada greičiausiai tu pagausi ir tuos protingus teorinius dalykus. Ir dar man atrodo viena bėda, kuri yra susijusi su tam tikromis kompetencijomis. Čia mes vaikus labai gerai išmokome šitų dalykų. Aš kartais sakau, kad dalyje mokyklų vaikas eidamas į mokyklą į savo kuprinę susimeta ne tik priemonės, kurios reikalingos mokymuisi, bet ir kokias penkias kaukes. Skirtingai nuo tos dienos dalykų. Nes jis žino, kad viename dalyke vienoks požiūris į juo nuomonę, į jo raišką, į jo išraišką. Tai jis eidamas į tą kabinetą užsideda vieną kaukę, iš čia išėjo tą nusiėmė. Kitame kabinete yra dar kitaip. Va dabar aš kitokį vaidmenį užsidėjęs. Tai čia kaip su asmenybės branda? Aš kaip ir sakiau, kad dabar ypatingai kai kuriais atvejais savo mąstymu vaikai yra stipriai pranokę mus. Ir tada pripažinti, kad aš jau nebeturiu žinių ir nuomonės monopolio mokytojui. Tai daug kam tai yra žiaurus smūgis.*
- **Branda yra gebėjimas prisiiinti atsakomybę už savo gyvenimą. T. y. finansiškai ir visaip kitaip. Ir mes teigiame, kad mokyklą baigęs mokinys išėjęs turėtų būti savarankiškas. Ir aš atsiverčiu 2019 metų matematikos egzaminą ir ten randu tik kelis uždavinius, kurie bandomi susieti su realiu gyvenimu. Tad kyla klausimas kuo šie dalykai padės asmeniui brandžiai matematiškai gyventi?**

- *Na kaip, skausmingai jis atrodo. Žinoma čia ne pateisinimas, bet aš galvoju, kad imkim tarkim PISA testus. Kur čia vis psichozė mus ištinka kas trys metai. Jie lyg ir deklaruoja, kad iš esmės yra ne žinios PISA yra tikrinamos, o taikymo ir supratimo dalykai. Na ir pagalvokime, kokie pasaulio protai dirba prie šitų uždavinių kūrimo. Ir kokį potencialą turime mes? Aš manau, kad iš tiesų Lietuvoje reikėtų, kadangi aš pats istoriją baigęs. Tai reiktų rinkti jaunų žmonių delegaciją ir siųsti į geriausias pasaulio universitetus su valstybinėmis stipendijomis, tikintis, kad jie ten nepasiliks. Tikintis, kad grįš jie čia ir atneš naujus vėjus, tą naują paradigmą. Interpretacinę pedagogiką. Nes aš labai gerai prisimenu, kur aš buvau 1995 metų spalio 26 tą dieną. Aš žinau, kad tuo metu aš dirbau Žeimelės mokyklos direktoriumi. Ir tą dieną aš buvau Vilniuje. Ta diena buvo trečiadienis. Nes tada išeidavo „dialogas“ – pedagogų laikraštis. Aš nusipirkau tą dialogo numerį ir ten buvo Kuolio straipsnis apie reprodukcinę ir interpretacinę pedagogiką. Aš tada nupirkau tiek laikraščių, kiek aš turėjau mokykloje mokytojų. Kiekvienam parvežiau ir pasakiau, kad privalote šitą straipsnį perskaityti ir mes apie jį kalbėsime. Bet dabar kai aš prie jo grįžau po dvidešimt penkių metų. Ir ką? Aš skaitau ir jaučiu? Mes niekur nenuėjome. Nors deklaracijų buvo. **Prieš gerą pusmetį buvo patvirtintos bendrojo ugdymo turinio kaitos gairės.** Kadangi čia dėl ugdymo turinio ir programų kaitos. Kai aš dar buvau vice ministru, tai ten skandalingai buvo sustabdytas šitas turinio kūrimas. Buvau apkaltintas spaudimu viešųjų pirkimų tarnybai ir krūva visokių nesąmonių prigalvota. Tačiau dabar ministras Monkevičius vėl atgaivino. Tai jie išleido tokias bendrąsias gaires. Gaires kūrėjams kaip kurti. Aš dabar paskaičiau tas gaires. Ir ko aš ten labiausiai pasigedau. kad gairėse nėra jokių kaitos gairių. Didysis atradimas, kad atnaujintas turinys, kad iki 2023 metų jis bus orientuotas į kompetencijas. Bet palaukite 2008 programose didysis virsmas buvo orientacija į kompetencijas, o ne į žinias. Tai nežinau kaip jos pasikeis ir kaip tos gairės gali pakeisti po to tą mokymo turinį ir procesą, ir tai ką mes kalbame apie užbaigimą. Kiek drąsūs bus žingsniai. Nes keisti brandos egzaminus. Aš manau, kad tikru metu jie tikrai atliko savo vaidmenį neblogą. Ta mūsų vienkanelė sistema. Bet ji be tam tikros savo raidos dabar stagnuoja. Iš esmės sukasi kaip voverytė. Bėgam ir bėgam rate. Biški vienas su užduotimis susimauna, tada kitas biški susimauna. Tie patys žmonės iš esmės jie sukasi užduočių sudaryme. Nes jie tie mūsų potencialai yra. Ir kaip mano kolega Evaldas Bakonis sako, aš pasižiūriu į istorijos testą egzamino. Aš galiu pasakyti, kas jį sukūrė. Nes kiekvienas turi savo meilę. Kas viduramžius, kas naujuosius laikus. Aš galiu iš karto pasakyti pavardes. Tai čia toks užsiciklinimas atsiranda. O bandyti radikaliai pakeisti, kaip aš sakiau. Pavyzdžiui, atskirti mokyklos baigimą ir stojimą, bet nebūtinai aukštosios mokyklos organizuotų stojimo egzaminus. Kadangi aš nesu garantuotas ar jau tie korupciniai momentai pas mus yra visiškai eliminuoti. Nes kada mes įvedėme vienkanelę labai aiškiai matėsi kaip tais metais padaugėjo kaimo vaikų įstojančių į prestižines specialybes, kaip medicina, teisė ir panašiai. Tai vat jie tą padarė. Jie sulygino visus ir išmetė, tą korupcinį momentą. Bet dabar jau po tiek metų. Po 21 reiktų stipriai permąstyti ar toks užbaigimas yra tikrai tinkamas. Mano galva, jau jis nebėra tinkamas.*
- **„Kognityviniai mokinių gebėjimai yra vertinami atliekant diagnostinius testus, kontrolinius darbus, tarptautinius ir nacionalinius žinių patikrinimus“ (ŠMM, 2015). Kodėl valstybiniai brandos egzaminai yra vadinami brandos egzaminais, jeigu jie tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus?**
- *Nežinau. Aš galiu pasakyti, kad aš jau kokį dešimt metų visą laiką iš to tyčiojasi. Nes kiek yra brandos va būtent šitame lape? Daug mes ką pakeitėme. Tačiau rugsėjo pirma diena. Viskas – šventas reikalas. Tradicija tiek įsikalus. Kai ilginome mokslo metus, buvo viena iš minčių, kad gal mokslo metus pradėti ne rugsėjo pirmą, o gal pavyzdžiui, rugpjūčio dvidešimtą. Ar dvidešimt penktą. Tai tuo metu Petrauskienė pasakė, nu aš jau nebūsiu ta ministrė, kuri dar ir rugsėjo pirmą*

dieną panaikino. **Tai vienas dalykas yra tradicija. Ir man atrodo, kad tas brandos atestatas ateina iš tam tikros tradicijos.** Jis buvo ir vat toks ir yra. Aišku, kad tiksliau tai būtų, jeigu Jis gali likti, bet tik tada, jeigu mes pakeičiame pačią formulę, kokiū būdu į ją ateini. Jeigu mes pakeičiame tą brandos darbą demonstruojamą galią ar per tą užskaitymą tų savanorysčių ar neformaliu būdu įgytų kompetencijų. Kodėl gi ne? O toliau gali kaip ir sakai, gali egzistuoti tie matematikos žinių rezultatas baigus vidurinio ugdymo pakopą. Va jis yra toks – 90. Lietuvių kalbos yra 50. Rusų kalbos yra toks. **Mano galva, kad galima pakeisti tą brandos atestatą, bet čia būtų sprendimas nekeičiantis situacijos. Tik pavadinimas. Mes tada pasakytume, kas yra kas. Bet bendrai situacijos ji nepakeistų. Tai reiškia, kad yra sudėtingesnis iššūkis, gal palikti brandos atestatą, bet galvoti, kokiū būdu ir ką jis iš tiesų turėtų rodyti. Ar ne? Na va, Zarasų atvejis. Viskas, brandos ten nėra. Jiems momenėliai minkšti ir gal dar porą metų mes jokios brandžios asmenybės ten neturėsime. Kadangi jis neadekvatus yra visiškai. Tai vien užvėlti diskusiją tai visai būtų pravartu.** **Nes kai kurie garbūs ekspertai, neminėsiu pavardžių, tai jie tik apie vieną dalyką, kad neturime metodologinio pagrindo ir nežinome, kur einame.** Bet aš nemanau, kad mes neturime kažkokių. Vat ir čia, kaip matau, kad niekas nepasakys, kad tie dokumentų tekstai yra klaidingi arba kažkokie ydingi. Jie iš tiesų brėžia. Mano galva tiek geros mokyklos koncepcija. Tiek primirštas tekstas, kurį mokyklos retai eksploatuoja Lietuvos pažangos strategija 2030. **Tai ten yra trys esminiai dalykai: atsakingas, kūrybingas, bendradarbiaujantis žmogus.** Tai faktas iš karto. Jeigu tu pažiūrėtum kaip ten apibrėžta atsakomybė šitame LT 2030, tai iš karto tau turėtų kilti klausimas, tai palauk, jeigu tokio piliečio mes norime, tai kaip mano pamoka turėtų atrodyti? Atvirumas naujovėms? Įvairių nuomonių diskusija, išsakymas. Jeigu tu įsikaltum į galvą tuos tris dramblis, tai pamoka automatiškai keistųsi. Tai man atrodo, kad kur mes norime nueiti ir ką mes norime pasiekti, kad tikrai yra. Bet kartais yra įveliama į tokius, kad reikia apibrėžti dar šitą, dar to mes neturime apsibrėžę. Taip, aš sutinku, gal brandos atveju mes ir stokojam tokio išskleidimo. Išpakavimo. Kas yra ta branda. Nes iš tiesų esame įvedę ir lyg atrodo savaime suprantama. Bet kartais man atrodo, kad savaime nėra suprantama. **Kaip ir mokykloms mes sakome. Jūs negalite nusirašyti geros mokyklos koncepcijos. Jūs turite išsikelti savo strateginius planus bei tikslus. Jūs turite permąstyti. Jeigu gera mokykla, tai prasmės mokykla. Tai tu permąstyk, kur prasmė yra tavo mokykloje. Kaip atrodo prasminga mokykla. Tai reiškia, jokių beprasmių veiksmų. O dabar, jeigu pažiūrėsime į mūsų mokymo procesą arba mokyklos gyvenimą. Kiek yra beprasmių dalykų, kurių vaikai net nesuvokia. Kam jie reikalingi?** Kai kurie sako, na čia mūsų tradicija. Čia mes jau gilias tradicijas turinti lituanistinė mokykla. O kai pasižiūri ten, mokytojos, kurios sukūrė tą lituanistinę tradiciją jau dešimt metų kaip kitame pasaulyje. Mokytojai nelabai mėgsta šviečiamietiškus tekstus. Va čia yra bėda. Mes su Kęstučiu Skauminu turėjome tokį paskaitų ciklą užsakę. Kas mane labiausiai nustebino, kad žmogus iš visai kito pasaulio. Bet jis švietimietiškus tekstus geriau suvokia negu švietimiečiai. Meilės Lukšienės visą palikimą. Geros mokyklos koncepciją. Jis kaip riešutėlius gliaudo. Jis interpretuoja. Ko mūsiškiai nedaro. Arba bendrosios programos, kai 2008 metais į kompetencijas grįstas ugdymo turinys atėjo. Tai pirmoji klaida buvo pačioje sklaidoje. Nes pasileido per Lietuvą įvairūs konsultantai, kurie nešnekėjo apie programų įvado dalį. Jie iš karto pradėjo kalbėti apie tai, kaip teminį planą parengti. Kelių dalių jis turi būti. Kaip susiplanuoti ir taip toliau. O iš tiesų tuos dalykinius bendrųjų programų blokus reikėjo apskritai uždrausti keliems metams. O pradėti kalbėti apie idėją pačią, kuo gi tas turinys skiriasi. Permąstyti šiuos dalykus. Įvade yra aiškiai sukalta – esminiai dalykai, kuo skirsis tas turinys. Bet ne, iš karto šitą pradžių mokytojai praleido. Kiekvienas lindo į savo fiziką, matematiką ar dar kažką. Pasižiūrėjo, o Omo dėsnis yra, tai kas čia naujo? Tai man atrodo, kad čia ir bendrojoje sampratoje mums labai reikia, gero pozityviaja prasme, smegenų praplovimo mokytojams.

- **EBPO (2017) švietimo Lietuvoje vertinimo tyrime yra pabrėžiama valstybinių brandos egzaminų sureikšminimo problema. Dokumente teigiama, kad brandos egzaminai nulemia mokyklos baigimą ir galimybę įstoti į aukštąją mokyklą, tai skatina pedagogus ir mokinius ugdymo(si) procesą orientuoti į pasiruošimą egzaminams, o ne žinių kaupimą. Kadangi egzaminai lemia mokinių ateitį, mokykloms sunku sukurti nuolatinės ir nuoseklias ugdymo paskatas per visus vidurinio ugdymo metus (EBPO, 2017, p. 125). Kaip būtų galima išspręsti šią egzaminų problemą?**
- Čia yra ta pati mintis kaip aš ir sakiau, jeigu norime atriboti ir numesti mokyklų reitingavimą per Serafino nesąmoningus reitingus, tai vienas iš žingsnių būtų atskirti baigimą ir stojimą. Pagal baigimą – brandos kažkokį apgalvojimą tu nelabai išreitinguosi tų mokyklų nuo geriausios iki blogiausios. Jeigu imti „Geros mokyklos koncepciją“ ten neįmanoma padaryti reitingo nuo pirmos iki kitos. Nes ten tu geros mokyklos sampratų arba atradimų gali būti ir tūkstantis penki šimtai ir daugiau. Tai viena. Kita. Taip, nes čia visiškai neturiu net ką paprieštarauti. Taip, ant tos svarstyklių lėkštės mes sudedame labai daug. Nu praktiškai vos ne viską. Bet jeigu pasižiūrėtume „Geros mokyklos koncepcija“, jeigu pažiūrėti tą schemutę, tai viršuje yra tokios svarstyklės. Rezultatų dalyje. Ir tos svarstyklės, ką jos reiškia. T. y. balansą tarp to ką mes dabar kalbame – apie pasiekimus akademinius. Ir kitoje pusėje, o ką patiria vaikas tuos rezultatus pasiekdamas. Jeigu jis patiria visišką chaosą ir tiktais kalt, kalt, kalt..... Jokio gyvenimo. Jokio nieko. Tik čia dabar egzaminai. Tai reiškia tos svarstyklės, jos iš karto rodo negerai. Jos turi turėti balansą. Čia dar toks yra sakyme vienas dalykas. Man atrodo čia yra mokytojo meistriskumo klausimas. Man tekdavo taip gana nemažai susitikti su mokyklų bendruomenėmis seminariniame formate. Aš keletą programų turėjau. Tai va ten ypatingai geros pamokos aspektais. Ir kai šnekėdavomės apie tai, kad reikia nueiti kažkais kitokiais kampais. Visada kaip skydas būdavo metamas vienas argumentas – bet kiek mes čia žaisime, ateis egzaminai ir tada viskas. Tai aš kategoriškai su tuo nesutikdavau, nes mes sugadinsime vaikus, jeigu jie nežinos ar nemokės kažko. **Bet aš esu giliai įsitikinęs, kad pasiruošti dabartiniams egzaminams, jeigu mes suformavome vaikuose mokėjimo mokytis kompetenciją. Tai yra kelių savaitių reikalas. Jeigu jis turi tą mokėjimą, jis žino kaip mokytis. Tai čia yra kelių dienų reikalas. Tam testui pasiruošti. Bet gebėjimas mokytis išliks. Bet dabar yra atvirkščiai. Mes šio gebėjimo nelabai formuojame. Tada tokiu „juodos duonos kramtymo būdu“ atvedame jį į tą egzaminą.** Ko labiausiai nenori gadinti, tai savo vaikų, ar ne? Bet aš tikrai.... Mano vyresnioji dukra mokėsi labai garbioje gimnazijoje Vilniuje, ne Licėjuje. Yra ten ir kitų garbių gimnazijų. Tai aš tikrai savo vaiką gadinau. Nes aš daug ko neleisdavau jai daryti, ką užduodavo mokytojai. Nes matydavau beprasmybę visišką. Vėlgi aš nemoku nei fizikos, nei anglų kalbos. Bet ką aš dariau. Aš truputėlį ją mokiau metodų. Metodų kaip mokytis būtent. Jos nedarymas to kas užduota „biesindavo“ mokytojus. Jos vidurkiai nebuvo labai tokie ypatingi. Nebuvo žemi, bet ir nebuvo absoliutūs. Bet ką parodė VBE. Beveik visi šimtukai. Aš parodžiau truputėlį technikų kaip tą daryti. Mano galva, kad tos technikos išliks ilgesniam laikui, negu ta beždžionėlių ar papūgėlių čiulbėjimas per testą. Nes tikriausiai iš testo nelabai jau ką beprisimena.
- **Ne, nenaudojamos žinios labai greitai išsitrina. O būtent mokėjimo mokytis kompetencijos. Gebėjimo kaip įsisavinti naują informaciją, kaip techniškai skaityti, klausimus suprasti, analizuoti. Daugelis mokinių net nesupranta, ko jo prašo klausimas. Nes nemoka klausimo skaityti.**
- Taip. Aš galiu kaip direktorius pamąstyti sau kažkokius dalykus, bet po to po kažkiek metų atrandi John Hatį. Ant bangos čia buvo prieš kažkiek metų. Ten skaitai ir matai, kad jis sako ko trūksta mūsų ugdymo turiniui. Tai būtent. **Mes nemokome vaikus metodų. Mes gal biški žinom juos, mes**

jį pritaikome, bet po kiekvieno naujo metodo pritaikymo tu turi juos su vaikais bent 5 ar 10 minučių aptarti. Kas čia buvo? Koks čia metodas? Ką jis duoda? Kaip jis padės tau gyvenime? Ir panašiai.... Iš tiesų mes nemokome to klausinėjimo technikų. Liutauras Degesys mūsų buvęs dėstytojas pasakė: „aš vienu metu įvedžiau tokią techniką – atsakinėjimas kaip klausinėjimas“. Ne tu išsitrauki. Ta prasme tu išsitrauki kažkokį egzamino bilietą ar kažką. Bet tu ne atsakinėji, o tu dėstytojo klausinėji iš šitos temos. Tada per klausimą, tu iš tiesų gali pamatyti tikrąjį supratimą vaiko. Ar jis tik eina paviršiuokais, kada įvyko, kas įvyko, kokia pavardė buvo. Ar jis jau supranta temą ir jis jau per klausimą ima diskutuoti. Atrodo elementarios technikos. Kodėl jos nėra taikomos? Aš nežinau.

- ***Galbūt kaip ir jūs minėjote anksčiau, kad mokytojai bijo pasimesti. Bet aš irgi turėjau vieną labai nuostabią lietuvių kalbos mokytoją. Kuri tikrai gili ir norėjo mums daug visko atiduoti. Ir vertybių išugdyti. Neseniai su ja šnekėjau ta pačia tema. Tai mane net išgąsdino jos atsakymas. Sako: „Aš tai labai norėčiau su tais vaikais pasikalbėti, imti tai kas dabar yra mums aktualu, įdomu ir mokyti. Bet jeigu aš neišdėstysiu kūrinijų, kurie yra nurodyti egzamino programoje, tai mane mokiniai gali paduoti į teismą, kad aš jų neišmokiau kažko. Ir tiesiog žmogus įspaustas, jaučia nerimą, stresą – nepagrįstai. Nors ji galėtų žymiai daugiau. Bet va tokie baimės kupini tie mokytojai.***
- *Čia yra bėda. Aš galbūt vadinčiau tai ne baime, bet jie iš tiesų yra labai daug prisiėmę atsakomybės. Už visą pasaulį. Už visą Lietuvą. Už visą visatą. Ir panašiai. Ta atsakomybė yra tokia didelė, kad juos tada pribloškia, prispaudžia ir jie ten jau nieko nebemato. Taip iš tiesų galima su tavo mokytoja sutikti, kad yra programų klausimas. Vėl gi čia kažkas buvo suskaičiavę, kad mūsų bendrosios programos yra dviejų tūkstančių lapų. Kai ten kokie škotai ar suomiai su tokiomis plonomis knygutėmis kažkaip susitvarko visiškai. Tai čia va galima sakyti, kad gerai. Mes padarome tą siauresnį, bet gilesnį. Ko mes norime. Siauriau, bet einame giliau. Nes pagrindinis išsilavinimas iš esmės yra pagrindinis. Pagal apibrėžimą. Aš čia sutinku ir su Sauliumi Jurkevičiumi nors aš šiaip nelabai su juo sutinku. Bet jis yra gerai pastebėjęs, kad iš esmės mūsų vidurinis ugdymas nebeturi turinio. Pagrindiniame baigiame ir viduriniame nebėra turinio, yra tik kartojimas. O tai koks turinys mokymo yra viduriniame ugdyme? Tai gal tada ten ir turėtų labai stipriai iširti dalykinė sistema. Ir jau žiūrėti kaip iš pagrindinio atėję vaikai jau sugeba dėlioti puzlę. Va apie finansinius dalykus, apie ekologiją, apie dar kažką. Ir tu jau galėtum matyti jų brandą, matyti jų kompetenciją. Ir su tuo ateiti į tą brandos įrodymą. Brandos darbą. Galbūt kažkokiu vienu miksuotu egzaminu. Čia įvairių patirčių yra. Gal kažkoks miksuotas lietuvių kalba, pilietiškumas ir panašiai. Kad pažiūrėti pilietį. Kaip jis orientuojasi? Tai tų dalykų nėra. Nežinau ar bendrojo ugdymo kaitos gairės sprendžia tą klausimą. Ar atsiras viduriniame ugdyme mokymo turinys? Nes dabar jis iš esmės yra penktos – dešimtos klasės pakartojimo. Na gerai toks daugiau platesniam, negu gilesniam tada vėl ji yra tas šauksmas, kad per plačios mūsų programos. Mes labai į viską šuoliuojame. Bet aš vėl gi turiu. Per plačios programos. Pridėjome dvidešimt dienų mokslo metų. Tai nebeskubėk. Ar ne? Va tau laiko prašau. Kiek išsitęsė. Tai eik gilyn. Tai ne irgi blogai. Čia artais yra tokių paradoksalių dalykų. Vienas prieštarauja kitam. Bet atsakomybės mokytojai prisiima daug. Ir aš suprantu, ką sakė jūsų mokytoja. Kad po to ten gali teismai. Yra dar toks dalykas. Čia ne visai su branda susiję. Man visada kyla toks klausimas. O kaip veikia mokyklinė teisė? Nes mokyklos turi daug visokių teisinių savo dokumentų. Elgesio taisyklės. Mokymosi sutartys ir panašiai. Tai ne kartą esu sakęs direktorių asociacijai, kad jūs susimeskite pinigų ir pasisamdykite gerą advokatų kompaniją, kad padarytų jums geras mokymosi sutartis. Ir per jas tu labai gali tą ką mokytoja sakė spręsti daug mokyklos problemų. Ten ir turėtų būti, kokį kelią nueis mokytojas. Bet kokį kelią privalo nueiti pats vaikas, tėvai ir taip toliau. Ir*

va sudėkime šiuos dalykus. Aš prisiimu šitą, bet jeigu nebus to, tai atleiskite ponai, niekur mes nenueisime. Kada kartais su mokytojai padarydavau tokį.... Ypatingai vienos mokyklos kolektyvas būdavo. Tai aš jiems tokį pratimą duodavau. Įsivaizduokite pamoka kaip akcinė bendrovė. Ar ne? Yra blynas. Šimtas akcijų. Kiek kas valdo? tai pirmas raundas būdavo toks šiurpus. Jie apie 80 procentų akcijų pasiimdavo sau. Sakau, jeigu jūs 80 procentų akcijų pasiimate sau. Jūs valdote praktiškai visą kontrolinį paketą. Ir jeigu Jūs susimaunate, tai akcinė bendrovė žlunga. Tai kai vėl grįždavome prie to pratimo jau pradėdavau mažėti. Apie 40 procentų. Tada jau atsirasdavo vaikai, tėvai, direktorius, švietimo skyrius. Tai va šis atsakomybių prisiėmimas ir tėvų forumuose tą patį sako. Nu kam jūs save pasiimate? Jie ten iš vis sako – trečdalis. Trečdalis mokytojai, trečdalis aš kaip tėvas, trečdalis vaikas. Tai šioje vietoje aš tikrai užjaučiu mokytojus. Kadangi spaudimas yra didelis, ypatingai per tą baigiamąją dalį. Tada kas jiems mažučiams belieka daryti. Jie tada bando daryti taip, kad nebūtų priekaištų. Geras klausimas. Jie tiesiog išeina programą. Išeina. Jie žino, kad visi paragrafai, kurie buvo vadovėlyje. Visus juos atskaitė. Bet vėl gi. Turinys yra keleriopas. Yra tas nacionalinis turinys, kuris yra apibrėžtas. Yra turinys, kuris mokykloje atsiranda. Ir yra turinys, kurį vaikas išsineša. Tai va tarp to nacionalinio apibrėžto ir to vaiko išsinešimo turinio, tai eina toks piltuvėlis į kitą pusę. Visur mažėja. Tai vėl gi yra tas turinio dalykas. Ir greičiausiai dabar jau lyg ir naikina, bet žiūrėkime kas yra. **Yra bendrosios programos, bet šalia visada atsiranda egzaminų programos. Jos šitą turinį suvaro į piltuvėlio smaigaliuką. Tada viduriniame ugdyme mokytojas jau nebežiūri į bendrąją programą. Jam dzin ten tos kompetencijos. Jis žiūri egzaminų programos ir treniruoja vaikus ant egzamino programos. Tai va čia yra nonsensas. Kam reikia dviejų programų?**

- **Man pasirodė labai įdomi Jūsų idėja, kad 11 – 12 klasėje galėtų būti sukurta terpė, kur mokiniai taikytų žinias realiame gyvenime, kurtų projektus. Tai galėtų būti net be pamokų, kur mokiniai patys dėliotųsi savo laiką, siektų užsibrėžtų tikslų. Tai būtų labai naudinga ir įdomu. Nes dabar per du metus tiesiog pakartojai, tai ką mokėsi nuo 5 iki 10 klasės.**
- *Taip. Kažkokia galimybė iš esmės tau pasimatuoti kažkokį socialinį vaidmenį, ką tu galvoji po to veikti. Po mokyklos. Ar tu link gamtos, ar tu link žemės. Ar tu link kosmoso. Ko gero čia pavyzdžių yra, tokių bandymų mokyklose įvairiai.... Kur net gi klasių struktūra yra išardoma. Vaikai susimeta visai kitaip – dešimtokai su dvyliktokais. Bet dažniausiai jie būna tokie vienkartiniai. „Kalbų savaitė“ dabar pas mus bus. Na ir ten visaip integruoja kalbas. Kai kartais tenka vertinti paraiškas tai irgi labai tokių keistų dalykų pamatai. Kokią nors savo gerąją patirtį pristato kaip jie darė integruotų mokslų savaitę. Tada prideda ten visokias apklausas. Vaikų apklausas, mokytojų apklausas. Po savaitės kaip ten kas. Visur skaičiai įspūdinti. Kad tiesiog ir mokytojams tiko ir vaikams tiko. Viską ten jie labai išmoko. Tai man tada vienas klausimas, kodėl tik savaitė? Jeigu visiems tinka, patinka ir matosi rezultatas. Pusmetį daryk. Metus daryk, sakykim. Žiūrėk, kiek tu pats išmoksi. Organizavimo. Kaip nepaklysti tarp valandų ir panašiai. Bet vėl gi metodas yra tik technologija. Jeigu tu nesupranti tos pedagogikos, tai tada tik ir lieka technologijos. Nu žinai ir moki pademonstruoti, kai reikia. Bet tu vėl gi nenuieini iki tikėjimo šito. O metodą pažinti, reikia velniškai daug pastangų. Jis iš karto nepasiduoda. Bet pabandom, neišeina. Metodas kaltas. Mūsų programos per daug plačios. Kažkas ten pritaikyta. Viskas. Numetam.*
- **Na iš tikrųjų tai reikalauja be galo daug mokytojo pasiruošimo. Realiai turi sėsti ir vos ne visą vasarą kurti. Aktyviai kurti. Šioje vietoje suveikia vidinė motyvacija. Gal jie tiesiog nemato prasmės? Kam viską keisti. Iš viso norint tokius dalykus padaryti reikėtų stabdyti, tai kas dabar vyksta ir sakyti viskas nuo kitų metų bus visiškai kitaip. Ir tada galbūt kažkas įvyktų. Kai jie būtų verčiami išeiti iš savo komforto zonos.**

Na sakau, čia yra du keliai galimi. Greitesnis kelias, bet man atrodo jis toks biški lėkštesnis būtų. Tai yra pakeitus viršuj reikalavimą. Bet jis yra daugiau priverstinis. Tave priverčia per viršų daryti kažkokį judesį. Tau nepatogu, tu nežinai. Tu nemoki, bet tu žinai, kad bus kitaip jau vertinama. Vadinasi tu pradedi jau nuo penktos klasės. Nes pradinukams tai yra vienodai. Nebent tėvai vesdami vaiką į pradinę mokyklą jo klaus, ar jis stos kur nors į Oxfordą. Bet kaip aš ir sakau, reikia arba nuo viršaus pradėti tą spaudimą. Arba radikaliai pradėti kaitą nuo ikimokyklinio ugdymo. Ir kodėl pavyzdžiui aš sakau, kad tas pradinis išsiskiria. Kad ten daug labiau yra dirbama prie tos asmenybės brandos. Pažinimo vaiko. Juk mes beveik vieninteliai (ko gero dar kokios trys šalys EU), kur pradinis ugdymas yra keturių metų. Šiaip šešių metų yra. Šešių – penkių. Ir vėl gi aš galvoju, kad čia yra labai aiškus būdas atrastas. Kad šešis metus pradiniame ugdyme tas stuburėlis susiformuoja toks stipresnis negu per keturis metus. Ir po to ten septintoj ar kažkurioj tai klasėje laužyti nebelabai išeina. Nes jis jau įgauna didelį atsparumą. Tai čia netgi struktūros klausimas. Gal tada ir vidurinis turi būti ne dviejų, o trijų metų.. Trimetės gimnazijos, pavyzdžiui. O ne keturmetės gimnazijos. Kur tau yra iš tiesų tas pagrindiniame ugdyme visas tas pagrindas yra išeinamas. Yra suformuojama. O čia atsiranda trys metai, kur vieni metai gerai mes dar stiprinamės ant kognityvinių dalykų, bet toliau mes vis švelniname ir išeiname kitus dalykus. Ten jau įvairūs galimi rakursai. Čia reikia ir įgyvendinimo drąsos. Bet aš neužmetu šito, kad mokyklos kvailos. Niekada to nesakiau. Vis tiek turi būti aiškiai duodama iš vyriausybės, iš nacionalinio lygmens, kad mes dabar į tai sukame. Ir „daloj“ visi egzaminai, bus kitos užbaigimas. Nuo kažkurių tai metų, nes iš karto nenubrauksi, bet ženklą paduodame. Ir tuo pačiu pradedame eiti nuo apačios su kita paradigma. Nuo ikimokyklinio, įtraukiant vaikus. Nes mūsų ypatingai kaimiškos vietovės. Jeigu pasižiūrėti, kiek vaikų nelanko ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kurie praranda jau starto poziciją. Jeigu pasižiūrėti skirtumą pagal PISA, tai ko gero būtų koreliacija. Nes jiems viskas ir kalbinė raiška, ir motorika ir visa kita. Nors urve ten įvarytas. Nu jam nepavyko su šeima. Tai čia tada švietimo priemonės turi ateiti į pagalbą. Bent kažkiek ištraukti jį. Bent kažkiek sulyginti. Nu ikimokyklinis šiek tiek tai padarė. Kai įvedė vienus metus visiems privalomus prieš pirmą klasę. Bet ateina iš darželio su vienokiom patirtim. Ir ateina iš kokio nors vienkiemio apleisto, kur penki žodžiai yra visa raiška. Nu čia yra tų problemų. Tai čia vienaip su ta branda. Bet jeigu jau pradedam eiti nuo apačios. Tai mes turim ilgo laiko jau žinodami perspektyvą. Kaip po dvylikos metų. Va šitie vaikai užbaiginės. Va kaip jie užbaiginės mokyklą ir kaip jie pateks į kažkokią aukštojo ar neaukštojo mokslo sektorių.

2 priedas. Ekspertinis interviu su respondentu „R2“.

Interviu data: 2020.04.15

Interviu pradžia: 12:20

Interviu pabaiga: 12:59

Interviu trukmė: 39 min.

- *Labą diena, aš esu Brigita Miseliūnaitė. Kaip ir rašiau Jums elektroniniame laiške, atlieku magistro baigiamojo projekto tyrimą. Šiuo tyrimu yra siekiama nustatyti kaip asmens branda atsispindi valstybinių brandos egzaminų programose. Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašytas?*
- Labas, sutinku.
- *Klausimus Jums buvau siuntusi elektroniniu paštu. Tad pradėsiu nuo pirmo klausimo. „Išsilavinimas – Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija“. Asmens branda yra sudaryta iš fizinės brandos, kognityvinės brandos ir psichosocialinės brandos. Kaip Jūsų nuomone asmens branda yra pamatuojama valstybiniuose brandos egzaminuose?*
- *Jūs nejučiomis jau pradžioje pasakėte. Fizinę brandą tai aš pajuokausiu, kad pakankamai ilgai reikia išsėdėti egzamino metu. Bet žinoma čia humoro forma. **Matyt fizinę brandą mažiausiai atspindi.** Šiuo atveju kognityvinę tai be abejo mes tikriname tam tikras akademinės žinias, tam tikrus dalykus. Dabar kalbant apie tą psichosocialinę – emocinę brandą ir visa kita, tai yra vėl pasirinkimas ar ne, tai nėra, kad privalomi tam tikri, vis tiek tu turi rinktis, galvoti, mąstyti, kodėl tu taip darai. Ir va dabar dabartinė situacija labai puikiai įrodo ar jie turi tą brandą. Nes šiuo atveju, jeigu du mėnesius nesimokau, tai aš nebegaliu laikyti egzamino. Nors tikrinama yra iš paskutinių dviejų metų. Ar ne šitoj vietoj. tai čia vėl rodo tam tikrą brandą jaunimo, jau net gi sakykim. **Aš manau, kad vienaip ar kitaip patikrina tą brandą.** Klausimas ar mes norim to lygmens patikrinimo. Nes mūsų savaime kontekstiniai dalykai tikrina tą nekognityvinę, o tą kitą brandą. **Tai yra būtent, kad mes netikriname vertybinių nuostatų, mes netikriname tavo vidinės parengties tam tikros gyvenimui šiuo atveju. Mes tikrinam va būtent tas akademinės žinias,** na taip grubiai kalbant. Ir yra tam tikrų konteksto dalykų, kurie patikrina tam tikrus kitus dalykus. Tai yra tavo pasirinkimas, apsisprendimas. Kaip tu valdai savo emocijas būsenas. Vis tiek tai yra tam tikras stresas per egzaminą. Tai va mano toks požiūris būtų.*
- *Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (ŠMM, 2015) yra teigiama, kad „ugdymo(s) rezultatai – palaipsniui įgyjamos dvasinė, intelektinė ir fizinė asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas“. Kokios kompetencijos sudaro dvasinę, intelektinę, fizinę asmens brandą dokumente nėra detalizuojama. Kaip Jūs manote, ar mokiniai pasiekia šias kompetencijas? Pagrįskite savo nuomonę?*
- *Na šiandienai, tai turbūt neatsispindi. Ir aš nuolat sakau, kad kol neatsiras Lietuvoje egzamine, na sakykim, **pasirinkimo galimybės, kol neatsiras galimybės išreikšti savo asmeninę nuomonę, grindžiant tam tikrais įrodymais, tol mes tikrai tos asmenybės brandos nepatikrinsime.** Tai sakykim, man čia tipinis pavyzdys yra **tarptautinio bakalauriato egzaminai,** kur jau nuo pat egzamino struktūros, kad ten yra labai daug atvirų klausimų. Kur tu turi pagrįsti keliomis istoriografinėm mokyklom. Kur bet kuris klausimas gali turėti keletą teisingų atsakymų, jau savaime. Nes pas mus jau dažnai užkoduoja, kad egzamine mes turime turėti teisingą atsakymą, ar ne šiuo atveju. **Jeigu tu tikrini teisingą atsakymą, tai tu brandos nepatikrinsi** šitoj*

vietoj. Jeigu tu palieki atvirą klausimą, tai visuomet tu galėsi patikrinti ir tam tikrą brandą. Ir dar sako, o kaip čia patikrinti? Na netiesai tai yra. Šiuo atveju sakykim remdamasis dviem istoriografinėm mokyklom pateik įrodymus savo vienai ar kitai pozicijai. Tai čia yra leidžiama užimti tam tikrą poziciją. Čia yra tokios labai lietuviškos nusistovėję stereotipai, kad ne ne neįmanoma. Mano supratimu, tai labai klaidinga yra. Vis tiek grindžiant savo nuomonę, tu turi išlaikyti struktūrą, ar ne. Tu turi remtis įrodymais. Tu negali man atrodo parašyti. Tai reiškia yra įmanoma, tik pas mus per daug yra indoktrinacijos švietime. Mes žinom, kokie teisingi yra atsakymai, šitoj vietoj. Tai man tarptautinis bakalauriatas labai patinka kaip egzaminų sistema. Nežinau ar žinote šią sistemą?

- **Taip, žinau. Mokinių kompetencijos yra vertinamos „mokinių ir mokytojo sąveikoje, dialoguose, diskusijose, renkant ir kaupiant kokybinius kompetencijų įrodymus (mokinių darbai, įvertinimai, įsivertinimai, komentarai, refleksijos) vertinimo aplankuose“ (ŠMM, 2015). Kaip šie kompetencijų įrodymai yra kaupiami?**
- **Pirmiausia su tomis refleksijomis ir visa kita tai yra esminis toks klausimas ar tu pats tiki tuo? Nes kol mokytojas netiki, kad jam refleksija reikalinga. Aš jaučiuosi labai negerai, nes dar nespėjau parašyti savo kovo mėnesio refleksijos ir jaučiuosi labai negerai, nes man yra vidinis poreikis yra atsiradęs. Aš va sakiau prisiversiu kažkaip šiandieną, nes tam reikia laiko. Iš tikrųjų. Tai toje vietoje taip. Aš manau, kad tai vyksta labai fragmentiškai. Arba tai net nėra refleksijos. Tai nėra kompetencija. Man labai patinka jaunimo politikoje, jie pakeitė žodį šalia žinių, gebėjimų, įgūdžių. Jie vertybes kompetencijų apibrėžime pakeitė sąvoka – vidinė parengtis. Tai man tas žodis juodai patinka, nes ta vidinė parengtis tai yra vidinė parengtis daug kam. Pavyzdžiui istorijos pamokoje vidinė parengtis – suvokti, kodėl tu pasirinksi demokratiją, o ne autoritarinį režimą. Ir tą vidinę parengtį tu turėtumei pagrįsti istoriniais duomenimis, įrodymais ir panašiai. Tai vat, ar tai yra mąstymo gebėjimai, aš nežinau. Nes aš dažnai sakau istorikams, kad propagandistai turi labai gerus mąstymo gebėjimus. Jie labai gerai moka manipuliuoti, debatai labai gerai tą išmoko. Nesu prieš debatus. Esu už, nes tai labai geras įgūdis. Bet va debatų pavyzdys – ten nereikia vertybinių nuostatų, ten reikia išmokti apginti vieną ar kitą poziciją. Tai reiškia, kad aukštesnius mąstymo gebėjimus tu gali turėti, bet visiškai neturėti kompetencijos. Tai toje vietoje mūsų egzaminai iš tikrųjų sakydama labai teisingai atkreipei dėmesį. Nes yra Gudyno Prano nuostatos, kad kompetencijų mes negalime vertinti per egzaminus. Mes jų neturime vertinti, bet mes turime priversti parodyti kompetenciją, kuri būtų grįsta būtent žiniomis ir tam tikrai įgūdžiais. Bet tu turėtumei atskleisti savo kompetenciją. Mes nevertintume pažymiu tavo kompetencijos, bet mes vertintume kaip tu sugebi tą kompetenciją pagrįsti pats. Tai šitoj vietoj man atrodo būtų svarbu. Vat dėl ko pavyzdžiui sakykim pačiam bakalauriate tam tikra dalis procentų egzamino tai yra tavo refleksijos, tavo mąstymas. Pavyzdžiui tas pats KES'as – tai tu ten turi vesti dienoraštį ir tas dienoraštis yra tavo įrodymas tavo balui egzaminui. Tai mes tokių dalykų neturime, nes pas mus ta pasitikėjimo kultūra ir visa kita. Bet aš sakau, per visą pasaulį 140 valstybių skirtingų sugeba susitarti dėl vertinimo, o mes mažoje valstybėje nesugebame. Tai čia yra vidinės problemos. Ir mes jas turėtume įvardinti. Bet kol kas reikia atvirai sakyti, kad kompetencijos per egzaminus absoliučiai nėra vertinamos taip jau Lietuvoje. Tu gali jas parodyti vienaip ar kitaip, bet bijau, kad jeigu per lietuvių kalbos egzaminą tu savo kompetencijas parodysi gal egzamino ir neišlaikysi. Aš bijau, kad ir taip gali būti. Arba pavyzdžiui, aš kartais per istoriją kai atsiverčiu užduotį, aš žinau teisingą atsakymą, teisingą atsakymą aš žinau, bet vidus mano prieštarauja, kad tą atsakymą aš nerašyčiau, jeigu aš žinočiau, kad ne taip bus vertinama. Nes mano vidinės nuostatos yra kitokios visai.**

- **Kognityviniai mokinių gebėjimai yra vertinami atliekant diagnostinius testus, kontrolinius darbus, tarptautinius ir nacionalinius žinių patikrinimus (ŠMM, 2015). Kodėl valstybiniai brandos egzaminai yra vadinami brandos egzaminais, jeigu jie tikrina tik kognityvinius mokinių gebėjimus?**
- *Na mes katalikiškas kraštas. Mums reikia skambių pavadinimų. Aš galvoju, kad čia yra tokia istorinė tradicija nusistovėjusi. Nes brandos atestatas visuomet atrodo gražiai. Ir aš manau, kad tai yra susiję su tautinės mokyklos koncepcija, kuri iš prigimties bandė neigti sovietmetį ir bandė įvesti humanizmą į mokyklą (plačiąja prasme). Tai taryme branda ir turėjo tikrinti tuos dalykus. Deja mes atsidūrėme, kad nesusitvarkėm su korupcija, ar ne, šiuo atveju įsivedėme valstybinius egzaminus ir patyrėme, tai ką patyrėme šiai dienai. Tai aišku galbūt reikėtų keisti tą pavadinimą ir baigtųsi tas vidinis konfliktas, kurį dabar visi patiriam ir išgyvenam beprasmiškai. Gal tuomet ir susidėliotų tam tikri dalykai. Bet šiaip formaliai žiūrint tai tas dualizmas atsiranda, nes kaip ir sakome tu parodyk mums savo kompetenciją, bet mes žinome koks teisingas atsakymas. Na aš nekalbu apie matematiką ar nekalbu apie Žalgirio mūšio datą. Sakykim. Bet aš kalbu apie daug kitų dalykų. Taip. Čia Jūs esate teisi, sakydama, kad brandos egzaminų pavadinimas absoliučiai neatspindi turinio, kas ten yra tikrinama. Bet ar galima pakreipti, klausimas būtų, kad tie brandos egzaminai tikrintų? Nes bakalauriatas turi kitą konceptą. Jis turi, kad tavo baigimas susideda iš tam tikrų balų. Ir jeigu tu grįši vėl gi prie to pačio EE ar KESO, kurie rodo skirtingas tavo kompetencijas, tu negalėsi pabaigti mokyklos. Tu gali labai gerai būti išlaikęs pačius egzaminus, bet jeigu tu neturėsi KESO valandų, tu negausi diplomo. Ir viskas, tai yra tavo branda, nes ji yra sudėtinė – visuma. Dėl to ten ir tas integruotas ugdymas atsiranda ir visa kita. Nors pas mus irgi kaip ir deklaruojama, kad sąsajos tarp dalykų turi būti ir mes kaip ir turėtume tas praktines užduotis daryti. Bet vėl, gal užtektų pavyzdžiui, kad vadinti tai brandos egzaminu daryti sudėtinį balą. Tai, ką tu kognityviškai pasitikrini ir tai, ką tu įrodai proceso metu. Savo mokymosi tam tikrą kompetenciją – 25 procentai. Sutikim su tuo, kad ne visi vaikai su stresu susitvarko. Tai daug tokių niuansų yra, bet tai jau tik detalės yra. Čia galėtumei pasakoti kaip ir kokybę garantuoti, beje tai jau yra dešimt kartų pasakota. Nereikia toli žiūrėti, nuvažiuok į tą amerikiečių mokyklą ten pasižiūrėk ir nekopijuok, o bandyk pritaikyti. Tas pats brandos darbas – pritaikytas aukštesnio mąstymo gebėjimus turintiems vaikams, o pas mus padaryta vėl viskas atvirkščiai. Kas negali išlaikyti egzamino, tai tas tegul eina laikyti brandos darbą, nors čia gi yra atvirkščiai kaip aukštojoje mokykloje buvo, kad diplominis darbas būdavo net sovietmečiu aukštesnis lygmuo negu laikymas egzamino. Kas jau tingėdavom rašyti tą diplominį darbą eidavom laikyti tą egzaminą ir viskas, nes ten nueini, pašneki ir išeini. O diplominis jau reikalavdavom tam tikrų mąstymo gebėjimų iš tavęs. Nu ne sovietmečiu, o 94 metais. Nepriklausomoje Lietuvoje.*
- **EBPO (2017) švietimo Lietuvoje vertinimo tyrime yra pabrėžiama valstybinių brandos egzaminų sureikšminimo problema. Dokumente teigiama, kad brandos egzaminai nulemia mokyklos baigimą ir galimybę įstoti į aukštąją mokyklą, tai skatina pedagogus ir mokinius ugdymo(si) procesą orientuoti į pasiruošimą egzaminams, o ne žinių kaupimą. Kadangi egzaminai lemia mokinių ateitį, mokykloms sunku sukurti nuolatines ir nuoseklias ugdymo paskatas per visus vidurinio ugdymo metus (EBPO, 2017, p. 125). Kaip būtų galima išspręsti šią egzaminų problemą?**
- *Matyt vyksta įvairiai, net panaikinus valstybinius egzaminus, aš manau, kad nemaža dalis mokytojų.... Daug tame yra tiesos, bet problema, kai manęs klausia apie spec. vaikų poreikių integravimą į bendrojo ugdymo mokyklas. Taigi yra problema ne pačios integracijos, o problema mokytojų nuostatų. Tu gali panaikinti net egzaminus, aš beveik garantuoju, kad 80 procentų mokytojų nepakeistų ugdymo. Nes labai panaši diskusija buvo, mes sakėm mažinkime programas*

11 – 12 klasėje, kad būtų galima mokytojui skirti laiko mokinių kompetencijų ugdymui, diskusijoms su vaikais, nagrinėjimui gilesniam ir kuo tai pasibaigė. Iš istorijos programos buvo išimta antika ir senovės Roma 11 – 12 klasėje, tai tada mokytojai pradėjo dejuoti kaip čia be antikos ir senovės Romos. Bet jeigu kalbant apie kompetencijų ugdymą – ne turinyje čia esmė yra, ne turinyje dalykine prasme istorijoje. Nes 11 – 12 klasė turi tu tą paskirtį jau šiuo atveju. 10 klasėje tuos dalykus tu išėini. Tai aš galviju, kad truputį EBPO teisingai daro, bet pas juos tos išvalgos jau yra ilgalaikės. Lietuvoje jau net gi jeigu panaikintumei valstybinius brandos egzaminus trumpalaikė prasme pokyčio neįvyktų. Nes procesas mokykloje nepasikeistų. **Aš gal net galvočiau atvirksčiai, kad aš bandyčiau galvoti kaip keisti tą egzaminų sistemą, nes vis dėl to patys egzaminai mokytojams yra labai didžiulis autoritetas. Ir gal šią silpnybę mūsų reikėtų paversti stiprybe. Nes mokytojai labai atskaitingi šiems egzaminams.** Jeigu tu pabandyси padaryti, kad kaip bakalauriate – vidinio vertinimo darbai. Aš pats prisimenu istorijos mokytojas buvau. Tai ateina ir sako – parašyk man čia geresnį pažymį ar jums gaila. Na aš sakau, kad gaila dėl to, kad egzaminų centras paprašys man tavo darbą atsiųsti, tai aš turėsiu problemų labai daug po to su visos klasės vertinimu. Nes mes turėjome tokių praktikų, kur visiems berniukams buvo padidintas pažymys, o mergaitėms sumažintas pažymys. Tai mes turėjome ir tokią praktiką. Nes buvo nustatytas tas lytiškumas, kurį įvairiais aspektais nagrinėjo. Turėjau praktiką, kai aš gavau užduotį su ekspertų vertinimu, kad su akademinėmis žiniomis pas tą žmogų viskas gerai, bet su vertybėmis prastai. Tai šioje vietoje aš galvoju, kad Lietuvos atveju aš gal evoliucionuočiau ne su visais dalykais, bet pradėčiau nuo dalies. Buvo bandymų su lietuvių kalba, bet man atrodo, kad mes lietuvių kalboje esame per daug užsiangažavę ant tokio kanono. Kur mes turime papasakoti ir kitaip negali būti. Tam tikroje vietoje tie dalykai irgi yra galimi. Aš pavyzdžiui pilnai įsivaizduoju, kad valstybė turi turėti kanoną istorijoje. Čia turbūt ne bakalauriatas, kur mes galime interpretuoti ar pavyzdžiui – Lietuvos nepriklausomybės kovos buvo prasmingos. Čia truputį kitaip jau yra. Bet bakalauriate čia sau jau leistų – ar kiekviena nepriklausomybės kova yra prasminga. Ten taip yra leidžiama taip diskutuoti. Aš abejoju ar Lietuvoje aš likčiau suprstas, jeigu aš pasakyčiau – ar karinis pasipriešinimas buvo efektyvesnis už taikų pasipriešinimą sovietmečiui. Nu aš bijau, kad likčiau nesuprstas. Aš gal ir pats nesuprasčiau tokių komentarių. Tai tiesiog čia mano tokios išvalgos. **Aš evoliucionuočiau geriau į kompetencijų matavimą per egzaminus, negu egzaminų atsisakymą.**

- **Kaip aš suprantu, iš Jūsų pozicijos brandos egzaminas yra nieko blogo, bet geriau yra keisti egzaminą, kad mokytojai pasitemptų ir gerintų ugdymo turinį, ar ne?**
- Na aišku, jeigu turinį suprasime plačiau. Man atrodo, kad labai svarbu yra susitvarkyti procesus mokyklose. Aš galvoju, kad mes esame praradę prasmę, nes dabar nuotolinis mokymas nėra net nuotolinis, bet visi vadiname jį nuotoliniu. Tai labai, labai puikiai atspindi tą variantą. Aš pavyzdžiui esu pakabinęs mokykloje esu asmenines vertybes. Mokytojų prašau sukti per tai ir tai sunku yra. Nes pavyzdžiui mokytojai sako, tai kur čia tą kūrybiškumą pritaikysi? Nu tai tu mąstyk, sakau, kaip tu savo pamokoje skatinsi vaikus per matematiką kūrybiškumą turėti. Kaip per istoriją skatinsi atsakomybę? Kaip nebijoti rizikuoti skatinsi jį? Šioje vietoje mes esame tokį stuburą praradę. Kas neblogai yra išlaikę su kompetencijų ugdymu, ten kur tvarkingai dirba, tai yra katalikiškos mokyklos. Jeigu jos geros katalikiškos mokyklos. Jos turi labai aiškų konceptą. Valdorfas sakykime, savitos pedagogikos mokyklos turi aiškų stuburą. Jos žino, ką jos nori padaryti.
- **Yra bendroji mokyklos programa ir yra egzaminų programa. Ir taip gaunasi, kad yra dvi programos ir egzaminų programa yra labai tiksli atrodo, kad apriboja bendrąją programą. Tai kodėl yra dvi programos? Ar tai nesusiaurina turinio?**

- *Aš manau, kad susiaurina ir čia vėl ta pati problema, nes mes susiduriame su tuo, kad mes norime būti gražūs ir protingi. Mes pritrūkstame politinės valios. Sakykime bakalauriatas daro egzaminų reformą nuolat, bet jis pasirenka dalykų grupes. Ir aš bandžiau sakyti, kai dirbau Vilniuje, gal negriebkime visko. Gal paimkime tik tai istoriją, lietuvių kalbą ir geografiją, t. y. nacionalinius dalykus ir pabandykime juos sutvarkyti. Parodykime prioritetą. Nes matematiką galima nukopijuoti. Lietuvos problema, kad mes vienu metu bandome visas reformas daryti. Tada mes pritrūkstame išteklių, tada mes pritrūkstame ekspertų. Aš irgi sutinku, kad lietuvių kalbos egzamine tu turėtumei žiūrėti nuo pat apačios tą turinį. Tu turi žiūrėti pereinamumą tarp pakopų. Turi matyti, kas pas pradinuką svarbiausia. Ką mes darome su tuo pagrindiniame ugdyme, ką jau pasidarėme pradiniam ir ką darome 11 – 12 klasėje. Tu turi išplaukti į šitą variantą. Tai tokio visuminio matymo mes tikrai neturime. Mes dažnai einame cikliniu būdu, kad ratu sukamės aplink tą patį, „atseit“ aplink tą patį. Man atrodo, kad čia mes labai klystame. Tai vat vienas momentas. Iš tikrųjų man visuomet kyla tas klausimas, kalbinis raštingumas ir gimtoji kalba. Čia tu vertybinių dilemų labai daug. Mūsų mokykloje 10 procentų vaikų yra iš mišrių šeimų. tai yra italai lietuviai, vokiečiai lietuviai, tai aš gal porą metų kovojau su mokytojais, kurie visais būdais bandė išsaugoti lietuvių. Aš sakau, o ką jūs paaiškinsite Marko Dario šeimai, kuris dalyvauja lietuvių kalbos diktante ir užima prizines vietas, bet kaip su jų itališkumu. Ar jie turi saugoti itališkumą? Tų dilemų tame globaliame pasaulyje mes labai daug turime. Tai čia aš manau su tomis vertybėmis mums tas susitvarkymas yra sudėtingas. Man atrodo, kad dar toli mums iki tų brandos egzaminų susitvarkymo. Kai biologijos mokytojai aš sakau, kad jūs paimkite „Anykščių šilelį“ ir šalia mūsų yra kertamas regioninis parko miškas. Eikit su vaikais ant tų kelmų atsisėskite ir skaitykite „Anykščių šilelį“ ir bandykite ieškoti atsakymų. O ką darome su tais ketamais miškais? Gerai čia ar blogai ir panašiai. Tai man biologijos mokytoja atsakė, kad čia yra ne jų kontekstas. Sakė čia yra Anykščių kraštas. Su „Anykščių šileliu“ jūs galite Amazonės miškuose sėdėti ir diskutuoti apie tai. Tų kontekstinių dalykų labai daug trūksta. Dirbu trijose mokyklose ir aš matau, kad dvejose mokyklose mes esame atsisakę skambučio. Va toks paprastas dalykas. Radikalčiai pradėjo lūžti mokytojų mentalas. O vienoje mokykloje ne. Ir ten yra viskas labai gražu, tradiciška. Jeigu čia jau pas mus tas integruotas ugdymas nebepriimamas kaip žaidimas, tai ir tie asmeniniai projektai vaikų, tai kitoje mokykloje visa tai priimama. Aš galvoju, kas brandos egzamine tai galėtų leisti pakeisti. Visų pirma aš bandžiau aiškinti visiems apie kriterinį vertinimą. Mes bandome vaikus savo išrikiuoti. Ne tai, kad jie pasiektų tam tikrą kartelę ir įrodytų mums. Gerai, jeigu tu nori tik A, B, C daryti, tai daryk. Bet tu turi alternatyvą vietoj „A, B, C“ rašyti rašinį. Tada tu patenki į tą visai kitą kartelę, kad tu nurodai visai kitokius mąstymo gebėjimus. Rodai savo kompetencijas ir visa kita. Mums reikia apie tuos dalykus mąstyti. Kai dabar prasideda tragedijos, kad Lietuvoje laikys per vieną savaitę du egzaminus, tai man juokingai skamba, nes bakalauriate yra kasdien po egzaminą. Iš ryto matematika, po pietų chemija. Nes tu ten rodai kompetencijas. O ne žinias, ne įgūdžius. Tu ten gali suklysti žiniose, bet jeigu tu turi kompetenciją tu sugebėsi tai įrodyti, argumentuoti. Tada viskas bus tvarkoje su tavo vertinimu. Tu prarasi balą už istorinį raštingumą, bet iš principo tavo balas bus labai geras.*
- ***Ką manote apie idėją, kad 11 – 12 klasės būtų skirtos kompetencijų ugdymui. Būtų laisva struktūra ir mokiniai galėtų taikyti įgytas žinias projektinėse veiklose? Ar tai būtų įmanoma?***
- *Čia gal reikėtų psichologų pasiklausti. Aš manau, kad amžiaus tarpsniai daro įtaką. Vis tiek tam tikra sistema turi būti. Pasirinkimo galimybės, nes pats dalykas jau tampa savaime kaip projektas. Idėja gera, bet tai yra mokytojų kompetencijų klausimas. Ar mes tam tikrai pasiruošę. Mes labai dažnai turime labai gražių idėjų, bet mes jas prarandame, nes neįvertiname savo žmogiškųjų išteklių šioje vietoje. Pastatykime dabar daug beisbolo aikštelių Lietuvoje ir turbūt greičiausiai*

laimėsime čempionatą. Na ne. Tai yra tradicija. Tai yra pasirinkimo galimybės. Aš tai labai atsargiai žiūrėčiau į tai. Aš vis dėl to žiūrėčiau kaip per tradicinę sistemą palaipsniui pradėti keisti. Kaip pavyzdys IT raštingumas. 30 metų Lietuvoje darėme reformą su IT integravimu į ugdymą. Per savaitę padarėme. Tai reikia, kad prievartos elementas – pozityviaja prasme prievartos suveikė teigiamai. Tai egzaminai yra tas įrankis, kuris deja yra mokytojų autoritetas. Kuo pradėjau – tuo pabaigsiu. Jeigu per egzaminą reikalaus vieną trečdalį atviro rašinio, struktūruoto, aiškaus, su nuomone, su netikėtu kampu, tai bus labai gerai. Pavyzdžiui, jeigu reikėtų man įmesti šių metų istorijos rašinį, tai aš pavyzdžiui įmesčiau: „Pateik du – tris istorijos pavyzdžius, kada žmonija susivienijusi įveikia problemą“. Ir ką tu nori, tą pateik. Ar tu paimsi ekonominę krizę, ar tu paimsi marus, ar paimsi išgyvenamas humanitarines krizes tam tikras – tai čia yra tavo pasirinkimas. Čia tavo kompetencijos parodo, kas tau yra svarbu. Aš čia kaip istorikas svarstau. **Aš vis dėl to eičiau evoliucijos keliu, o ne revoliucijos.** Lietuvoje yra labai greitai devalvuojamos idėjos – pasakys projektinė veikla, nu bus projektas „Antrasis pasaulinis karas Lietuvoje“ ar projektas „Šaltasis karas“. Tada bus pristatymai, vaikai pristatys Power Point skaidres: pradžia, pabaiga, eiga, priežastys, pasekmės, istorinės asmenybės, bet tai kuo tai skirsis nuo pamokos?

- **Rašydami rašinius mokiniai išmoka „šabloniškumo“, nes mes visko reikalaujame struktūriškai. Kad tu gali vaiką mintinai išmokyti parašyti puikų struktūruotą rašinį, jeigu jis tiesiog darys, tai kas yra pagal šabloną. Tai labai žudo kūrybiškumą.**
- *Taip, bet per egzaminus aš visiems ir bakalauriate vaikams sakydavau. Žiūrėkite vaikai: „kūrybiškumą mes rodome per pamoką. Per egzaminą tu turi parodyti, ką tu išmokai“.* Jeigu tu žinai, kad yra tokie reikalavimai, tai tu turi atitikti juos. Deja tai yra bet kurios patikros skausmingas variantas. Bet, ką jūs teisingai sakote ir aš dažnai galvoju, kad mūsų mokytojams labai trūksta struktūrinio mąstymo. Elementariausiai teiginys du įrodymai bei išvada. Kaip norėtusi, kad mes taip išmoktume mąstyti. Nes dabar aš žiūriu pamokų planus nuotoliniu. Tai matau, kratinys visko. Apie viską ir apie nieką. Nesuprasi kaip tu prieini prie to varianto. Antras dalykas, ką aš galvoju, kad mes nepabėgsime nuo tų vertinimų, nemalonių dalykų, bet pats kūrybiškumas, jis jau savaime neatitinka jokių kriterijų. Bakalauriate sako, man nesvarbu kaip tu eisi, kokius tu pažymius rašysi, kaip tu vertinsi. Man svarbu, kad tavo įvertinimas, tavo matymas kaip tas vaikas išlaikys atitiktą tai, kas atsitiks. Va čia jau leidžiama mokytojui tą kūrybiškumą pademonstruoti. Aš net neturiu to vienareikšmiško atsakymo, bet aš esu šalininkas esu reformos iš viršaus į apačią. O ne iš viršaus mes gal galėsime reformas daryti po 10 – ties metų, kada pasikeis 70% mokytojų ir nebus kas perduos kultūrą. Tačiau, kai reformos yra daromos iš viršaus, kyla problema – jos yra ne tikslinės. Kaip perėjome prie elektroninių dienynų. Blogi jie ar geri, bet kaip mes perėjome. Buvo pasakyta – mokykla, kuri pereis gauna penkis kompiuterius. Ir visi per du metus perėjo. Vienintelė reforma, kuri buvo neskausmingai. Nors kai pradėjome visi šaukė, kaip mes atsisakysime popierinio dienyno. Kaip mes į mokytojų kambarį nenueisime. Kaip dabar pažymių knygelės vaikas neturės. Bet buvo pasakyta – ne, ne jūs neprivalote, galite rinktis. Tad man labai trūksta pasirinkimo. **Universitetai, juk jie galėtų tas mokinių kompetencijas pasitikrinti. Mokyklos baigimo egzaminai galėtų būti išėjimo egzaminai – kognityvinių gebėjimų patikrinimas. Bet gi universitetams ir dabar priėmimo sistema nedraudžia susikurti papildomus kriterijus. Jie gali sakyti, „OK“ tu valstybinius labai gerai išlaikei, bet tu neturi gerų socialinių valandų ir deja tu pas mus nepateksi.** Jie ir dabar tai gali padaryti, bet jie to nedaro. Kodėl, tai jau kitas klausimas.
- **Tikriausiai dėl to, kad išsaugotų subjektyvumą?**
- *Na taip, kad korupcija nebūtų apkaltinti. Na čia jau yra kita Lietuvos problema.*

- **Šią idėją aš jau irgi girdėjau. Kad gal vertėtų atskirti mokyklos baigimo ir įstojimo į aukštąsias mokyklas testus. Nes tai yra skirtingi dalykai.**
- *Tai, taip. Nes aš pavyzdžiui sakau, kad yra bandomas įsivesti pedagogų testas, kad pasitikrinti pedagogines kompetencijas. Yra ir daugiau specialybių, kur taip reikėtų daryti. Pats universitetas iš savęs, tarkim, VDU deklaruoja, kad yra laisvųjų menų universitetas. Tai viskas tvarkoje, tačiau jūsų turinys turi skirtis nuo VU tada. Vadinasi karo akademija, tada turi visai kitokius reikalavimus negu VDU, ar ne? Arba dailės akademija. Tad aš galvoju, kad aukštosios mokyklos turėtų labiau įsitraukti į šią dilemą. Iš kitos pusės jie labai kritikuoja mokyklų pasiekimus. Tai tokios mano išvalgos būtų.*